

Publiceringsår 2017

Delrapport II

Förskolans kvalitet och måluppfyllelse

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Skolinspektionens iakttagelser	6
Inledning	8
Rapportens disposition	11
Det pedagogiska arbetet i förskolan	13
Styrning och ledning	24
Barn i annan pedagogisk verksamhet	38
Granskning kan främja utvecklingsarbete	41
Kommande granskningar	43
Referenser	44
Bilagor	47
Utgångspunkter och genomförande.....	48
Antal besökta verksamheter, intervjuer och observationer	50
Publicerade rapporter i Förskolesatsningen	51
Kommande kvalitetsgranskningar 2017.....	52
Modell om barnets villkor för utveckling och lärande	53
Sammanställning av enkätsvar i granskningarna	54
Förskoleenkäten 2016	55

Förord

Under tre år har Skolinspektionen ett särskilt fokus på att granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse. Ett syfte är att lyfta fram viktiga områden som förskolan behöver förbättra. Granskningen ska också kunna identifiera framgångsfaktorer och beskriva dessa genom konkreta exempel på förutsättningar och arbetssätt i förskolan som skapar god kvalitet.

Uppdraget ska delredovisas till regeringskansliet vid tre tillfällen, en gång per år¹. Detta är den andradelrapporten, som beskriver resultat och erfarenheter från projekt som drivits under 2016, samt som relaterar till den första delrapporten från mars 2016.

Satsningen innebär att styrning och ledning granskas på ett mer genomgripande vis än vad Skolinspektionens tillsynsuppdrag tidigare medfört. Det betyder också att det blir möjligt att granska förskolans dagliga verksamhet med barnen utifrån olika tematiska innehållsområden, och med fokus på såväl genomförande av det pedagogiska uppdraget, som på trygghet och omsorg. Den kunskap som genereras i den treåriga satsningen som helhet förväntas kunna synliggöra framgångsfaktorer för god kvalitet, såväl som utmaningar för svensk förskola och därmed viktiga områden för utveckling.

I detta ärende har generaldirektör Helén Ängmo beslutat. Projektledaren IngBeth Larsson har ansvarat för att sammanställa rapporten. I den slutliga handläggningen har också enhetschef Jesper Antelius och avdelningschef Anna Sellin deltagit.

Stockholm den 17 februari 2017

Helén Ängmo
Generaldirektör

¹ Regleringsbrevändring U215/2142/GV, 2015-04-09, samt *Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Statens skolinspektion*. U2015/03560/SAM (delvis) U2015/03630/GV och regleringsbrev för 2016

Sammanfattning

Skolinspektionen genomför under tre år, från och med våren 2015, ett regeringsuppdrag att granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse. Ett antal delprojekt har hittills genomförts som handlar om dels det dagliga innehållet i förskolans pedagogiska verksamhet utifrån läroplanens mål och riktlinjer, dels om förskolechefens ledning och förutsättningar från huvudmän och om styrning av förskolans resurser och tillsyn. Varje delprojekt har rapporterats i en egen kvalitetsgranskningsrapport. Valet av granskningsområden utgår från alla barns rätt till en likvärdig förskola med hög kvalitet och har föregåtts av en analys av viktiga områden att granska.

I föreliggande rapport sammanfattas och analyseras de delprojekt inom satsningen som genomförts under föregående år. De viktigaste resultaten i genomförda projekt handlar dels om det som sker i det pedagogiska arbetet i förskolan, dels om styrningens och ledningens betydelse och de förutsättningar som ges för arbetet. Granskningarna har gett intressanta och värdefulla inblickar i förskolornas dagliga verksamheter och de lärandemiljöer barnen möter varje dag, liksom i hur förskolepersonal, ledning och huvudmän förhåller sig till sina respektive uppdrag.

Skolinspektionen har sett positiva exempel på välfungerande verksamheter där det pågår läroplansstyrt arbete med att stimulera och utmana barns lärande inom många olika områden. Det är förskolor där den pedagogiska personalen har kunskap och kompetens för uppdraget, där förskollärare tar ansvar för det pedagogiska arbetet och de målstyrda processerna, det vill säga arbetar med undervisning. På förskolor med god kvalitet har arbetslaget en aktiv och kontinuerlig möjlighet till reflektion om arbetet och hur det kan förbättras så att barnen får förutsättningar att utvecklas till sin fulla potential. Där är lärandemiljön också inspirerande och lockar till utforskande, lek och lärande. Där arbetet fungerar väl är likaså förskolechefens pedagogiska ledning tydlig och målinriktad, och förskolechefen har insyn i och kunskap om den dagliga verksamheten i förskolan. Skolinspektionen kan vidare konstatera att föräldrar överlag är väldigt nöjda med sina barns förskolor, både vad det gäller trygghet och hur förskolan arbetar med normer och värden och erbjuder en stimulerande miljö för barnen.² Förskolans personal har också en övervägande positiv syn på sitt pedagogiska arbete och genomför uppdraget inom de flesta målområden, men det finns fält som de själva anser att de behöver bli bättre på.³

Resultaten visar utvecklingsområden på flera styrvivåer

Resultaten från granskningarna visar dessutom på ett antal utvecklingsområden för förskolor och dess ledning. Centralt i resultaten är att förskolläraernas ansvar för det pedagogiska arbetet och därmed undervisningen i förskolan inte är tydliggjort överallt. Det finns en osäkerhet kring vad som är undervisning i förskolan. Den kultur och tradition av självstyrande arbetslag och kollektiva beslut, som i någon mening är förskolans signum, bidrar till att frågor om olika ansvar och olika roller nedprioriteras. Det pedagogiska arbetet behöver utvecklas på många förskolor. Det innefattar att förskolepersonalen inte tar tillvara alla möjligheter till samspel och språklig kommunikation som ges med barnen, vilket innebär att barnens initiativ inte alltid uppmuntras för att skapa processer som syftar till utveckling och lärande. Barnen får inte heller alltid vägledning och stöd från personalen i syfte att ge dem möjlighet att bredda sina val av aktiviteter. En del målområden i läroplanen tolkas och omsätts inte i det dagliga arbetet med barnen på många förskolor, till exempel jämställdhetsuppdraget och teknik.

På den kommunala styrvivån är resursfördelningen en nyckelfaktor för att kunna bidra till förskolans kompensatoriska uppdrag. Här har Skolinspektionen noterat att en minoritet av alla kommuner har socioekonomiska principer för sin resursfördelning till förskolan och att analyser ofta saknas av förutsättningar och behov på respektive förskola. Både granskningar och enkätresultat pekar på att gruppstorlek och personaltäthet är viktiga faktorer, men att även andra faktorer påverkar upplevelsen av hur väl förskolan lyckas med sitt pedagogiska uppdrag och att skapa trygghet för barnen.

Kommunikationen mellan huvudman och förskolechef är en annan viktig faktor där resultaten visar att det ser väldigt olika ut. Detta tyder på att det kan finnas hinder i styrkedjan, av organisatorisk eller kunskapsrelaterad

² Förskoleenkäten till vårdnadshavare/föräldrar besvarades under 2016 av 49 669 föräldrar till barn i förskolan. Totalt ingick 1 677 förskolor i utskicken på våren, respektive hösten.

³ Förskoleenkäten till personal besvarades hösten 2016 av 7 037 personer på 865 förskolor

art, som gör att dialogen brister. Det påverkar förskolechefens förutsättningar att få stöd och leda det pedagogiska arbetet framgångsrikt. Nedan följer de sammantaget mest centrala iakttagelserna från genomförda granskningar hittills.

Skolinspektionens iakttagelser

Det pedagogiska uppdraget – pedagogisk kvalitet

- Barnen erbjuds inte likvärdiga förutsättningar och möjligheter i alla förskolor. Skolinspektionen har sett att det finns stora skillnader i hur de granskade förskolorna tar sig an arbetet med den pedagogiska kvaliteten, vilket innebär att det finns risker att barnen inte erbjuds likvärdiga förutsättningar och möjligheter till omsorg, utveckling och lärande i svensk förskola.
- Barnen i förskolan går miste om undervisning som målstyrda processer. Verksamheten är inte tillräckligt aktivt målstyrd och därmed riskerar barnen att förlora en rad tillfällen där de skulle kunna få möjlighet att optimera sin potential att utmanas och lära i riktning mot de mål som finns i läroplansuppdraget.
- Språklig kommunikation och samspel mellan personal och barn – det vill säga det pedagogiska mötet – används inte genomgående som verktyg i undervisningen på sätt som gör att barnens initiativ tas tillvara. Därmed missas tillfällen som kunde ge möjlighet att expandera barnens lärande.
- Förskolans personal analyserar inte tillräckligt metodiskt vilka signaler deras bemötande, samt lärandemiljöns olika möbleringar, färgsättningar, fördelningar av barn i aktiviteter, och vad den litteratur som finns tillgänglig och används, sätter för prägel på flickors och pojkars vardag i förskolan.
- Många förskolor arbetar inte aktivt med jämställdhetsuppdraget. Förskolans personal går miste om möjligheter att kombinera individperspektiv på likabehandling med ett konsekvent jämställdhetsarbete som tar tillvara och utmanar såväl hela gruppens, som varje pojkes respektive flickas intressen och behov. Därmed bidrar inte verksamheten till att synliggöra eventuella skillnader i förhållningssätt och bemötande så att det kan leda till ett förändringsarbete.

Styrning och ledning – förutsättningar och ansvar

- Förskolans uppdrag är brett och komplext, vilket gör att vad som är måluppfyllelse blir otydligt på både huvudmannanivå och förskolenivå, då den ska fastställas i förhållande till hela verksamhetens förväntade kvalitetsutveckling.

Förskolechefens ansvar

- Förskolechefens ledning är central. Det gäller både för att leda det pedagogiska arbetet generellt i riktning mot verksamhetens måluppfyllelse, och inte minst för att driva kvalitetsarbetet.
- Förskolechefen har en viktig roll i att klargöra förskollärares ansvar och uppdrag, liksom hela arbetslagets uppdrag, så att varje yrkesgrupp får förutsättningar att professionellt utföra sina uppgifter.
- Förskolepersonalen får inte alltid nödvändig kompetensutveckling. Förskolechefen och huvudmannen säkerställer inte att förskolepersonalen får möjligheter till kontinuerlig kompetensutveckling inom de områden som är aktuella för det utvecklingsarbete varje förskola står inför, eller att den kompetensutveckling som ges kommer verksamheten till nytta. Det är vitala faktorer för att kunna genomföra läroplansuppdraget så att barnen får en likvärdig förskola med hög kvalitet.
- Kompetenshöjning inom tidigare nedprioriterade kunskapsområden visar att personalen kan bredda sina arbetssätt och få nya verktyg. Det kan i sin tur bidra till att barnen i högre utsträckning får förutsättningar att utveckla olika och flera förmågor och få tillgång till många olika aktiviteter och upplevelser.
- Gemensam reflektion och kollegialt lärande är avgörande för verksamhetsutveckling. Förskolechefer kan underskatta behovet att organisatoriskt och kommunikativt prioritera att det finns reell tid för personalen att regelbundet reflektera tillsammans i ett kollegialt lärande, och tid att kunna planera verksamheten så att den kan utgöra den helhet och de målstyrda processer som skollagen föreskriver.

Kommuners/huvudmäns ansvar

- God kommunikation mellan huvudman och förskolechef är en kvalitetsfaktor. Huvudmannens kommunikation med förskolechefer är en viktig grundsten för att kunna hålla sig informerad om utvecklingen i verksamheterna och därmed om den pedagogiska kvaliteten, samt för att kunna ge adekvat stöd till, och förutsättningar för, förskolechefernas ledning.
- Kommuner, som ansvarar för resursfördelning till både kommunala och fristående förskolor, samt respektive huvudman, har ofta inte tillräcklig kännedom om förskolornas specifika förutsättningar och behov. Oavsett fördelningsprinciper för att fördela resurserna likvärdigt, så är det avgörande att dessa följs upp och utvärderas så att åtgärder kan vidtas om det visar sig att resursfördelningen inte nått skollagens krav om att omfördela efter barnens behov och förutsättningar. Kommuners brist på strategier för och uppföljning av sin resursfördelning och resursanvändning riskerar att begränsa förskolans möjligheter att arbeta kompensatoriskt.
- Kommuner genomför inte alltid tillsyn av fristående förskolor som innefattar systematiska bedömningar av arbetet utifrån läroplansmålen och förskolornas pedagogiska kvalitet, vilket riskerar att verksamhetens brister i likvärdighet för barnen inte synliggörs.

Annan pedagogisk verksamhet som alternativ

- Uppföljning och pedagogisk handledning är nödvändig inom pedagogisk omsorg och omsorg på obekvämtid. Huvudmannens uppföljning av verksamheten och regelbunden insyn i det dagliga arbetet är två viktiga faktorer för god kvalitet i pedagogisk omsorg och omsorg på obekvämtid. En annan kvalitetsfaktor är att de anställda får pedagogisk handledning för att möjliggöra en god kvalitet och erbjuds kollegialt samarbete. Detta är betydelsefullt inte minst för att annan pedagogisk verksamhet ofta bedrivs som ensamarbete, vilket gör den sårbar både för den anställde och för barnet.
- Tillgång till omsorg på obekvämtid anpassas inte alltid efter föräldrars behov av att kunna arbeta och därmed inte heller till barnens behov av trygghet och omsorg. Kartläggningar och analyser av behov tar inte heller alltid hänsyn till både tillgänglighets-, jämställdhets- och integrationsaspekter för ökad likvärdighet.

Sammantaget kan Skolinspektionen konstatera att det finns utvecklingspotential på flera styrvågar för förskolan. Särskilt lyfter resultaten fram det komplexa pedagogiska uppdrag som förskollärare och arbetslag har enligt läroplanen och de svårigheter som kan finnas för att arbeta med samtliga målområden i läroplanen. Dels beror det i en del fall på en otydlig ledning, dels handlar det om att kunskap och kompetens saknas på vissa uppdragsområden. Det framgår att det även är organisatoriskt problematiskt att hitta tid för såväl planering som reflektion omkring arbetet, som kan leda det framåt mot ökad kvalitet för barnen i förskolan.

Skolinspektionens resultat lyfter också fram behovet av att tydliggöra ansvar och befogenheter, särskilt mellan olika personalkategorier i förskolan, men också i andra delar av styrkedjan. Det behöver finnas en tydlig ledning av verksamheten, där förskolechefen skaffar sig insyn i och kunskap om det dagliga pedagogiska arbetet, samt klargör ansvar och mandat i fördelade ledningsuppgifter och skapar en organisation som stödjer undervisningsuppdraget och uppdraget i övrigt. Huvudmannens ansvar för förutsättningarna i form av resurser och stöd till förskolechefen är andra viktiga faktorer för en förtroendefull kommunikation och en förskola med likvärdig och hög kvalitet.

Inledning

Uppdraget att granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse

Skolinspektionen har fått regeringens uppdrag att under tre år särskilt granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse.⁴ För att kunna besvara regeringens uppdrag omfattar den treåriga satsningen flera delprojekt, framför allt i form av kvalitetsgranskningar, men även i form av kartläggning och oanmäld granskning.⁵

Uppdraget innebär också att sammantagna erfarenheter från de delprojekt inom uppdraget som genomförts under föregående år ska sammanfattas och analyseras i en årlig rapport, varav den föreliggande rapporten utgör nummer två.⁶

Rapporten belyser mönster i förskolan utifrån valda tematiska områden och kan på så sätt bidra till en nationell bild av förskolans kvalitet. I föreliggande rapport görs analyser av underlagen och resultaten utifrån i första hand den pedagogiska kvaliteten i förskolans dagliga verksamhet och förutsättningar för kvalitet i styrning och ledning av förskolan. Det vill säga i rapporten beskrivs vad som krävs på olika nivåer i styrkedjan för att skapa en förskola av god kvalitet, och vad som är centrala utvecklingsområden.

Bakgrund

Många omständigheter påverkar förskolans kvalitet. Hög kvalitet i förskolan brukar beskrivas bestå av flera samverkande faktorer, såsom resurser, pedagogiskt ledarskap, pedagogisk kompetens, innehållskunskap, syn på kunskap och lärande samt barns läroprocesser, förmåga till samspel med barnen och hur förskolepersonalen förmår hantera de strukturella villkor som ges.⁷ Internationella och svenska studier har också visat att en förskola med god kvalitet gynnar barnets lärande i skolan, akademiska prestationer, självkänsla, livslånga lärande och sociala samspel långt senare i livet.⁸ Vidare visar studierna att på förskolor med hög kvalitet ses omsorg och lärande som lika viktiga och är integrerade med varandra.

Skolverket definierar kvalitet inom utbildningsväsendet som en samlingsbeteckning för hur väl verksamheten uppfyller nationella mål och svarar mot nationella mål och riktlinjer samt hur väl andra uppsatta mål, krav och riktlinjer som är förenliga med de nationella, uppfylls och hur väl verksamheten kännetecknas av en strävan till förnyelse och ständiga förbättringar utifrån rådande förutsättningar.⁹ Kvalitet kan också beskrivas utifrån de strukturella och materiella förutsättningar som en verksamhet ges samt utifrån de pedagogiska processer som sker i förskolans dagliga arbete.¹⁰

Kraven har skärpts i förskolans läroplan och kunskapsuppdraget har blivit mer betonat. När förskolan blev en egen skolform i och med att den nya skollagen trädde i kraft 2011, förtydligades också förskolans roll i utbildningssystemet. En definition av *undervisning* skrevs in i skollagen och gäller för alla skolformer, inklusive förskolan.¹¹ Förskolechefens ansvar har skrivits fram i både skollag och läroplan.¹² Likaså har förskolläraernas ansvar för undervisningen i förskolan tydliggjorts.¹³ Vidare har målen i läroplanen förtydligats och täcker flera områden.

⁴ Uppdragsbeskrivning i regleringsbrevändring 2015-4-19. U2015/2141/GV

⁵ För förklaring av Skolinspektionens kvalitetsgranskningsbegrepp, se bilaga I

⁶ Delrapport I. *Förskolans kvalitet och måluppfyllelse 2015-17*, publicerades i mars 2016. Skolinspektionen.

⁷ Se t ex Persson (2015a). *En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer*. Kunskapsöversikt, Vetenskapsrådet.

⁸ Sylva, K., m.fl. (2011). Pre-school quality and educational outcomes at age 11: Low quality has little benefit. *Journal of Early Childhood Research*, 9(2), pp 109-124.

⁹ Skolverket (2012). *Skolverkets Allmänna råd med kommentarer. Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. s 45.

¹⁰ Se t ex Haug, P (2003). *Om kvalitet i förskolan – forskning om och utvärdering av förskolan 1998-2001*. Stockholm, Skolverket.

¹¹ Skollagen 2010:800, 1 kap. 3 §

¹² Skollagen 2010:800, 2 kap. 9-11 § §

¹³ Skollagen 2010:800, 2. Kap. 13-15 § §, Läroplan för förskolan (Lpfö) 1998/2016

Skolverkets allmänna råd för förskolan har nyligen uppdaterats i syfte att fungera som vägledning och stöd i utbildningen samt leda till en ökad måluppfyllelse i förskolan.¹⁴ Olika stödmaterial har också utarbetats i syfte att förtydliga läroplanens intentioner och bidra till utveckling av arbetet i förskolan.¹⁵

Förskolans uppdrag är att utifrån ett helhetstänkande stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg.¹⁶ Enligt läroplanen ska förskolan lägga grunden för ett livslångt lärande i en verksamhet som är rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar. Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, samt utveckling och lärande ska prägla arbetet i förskolan och hänsyn ska tas till varje barns olika förutsättningar och behov, enligt läroplanen.¹⁷ Förskolans läroplan beskriver också att förskolans kvalitet kontinuerligt ska dokumenteras, följas upp och utvärderas så att huvudman, förskolechef och förskolepersonal får kunskap om hur verksamhetens organisation, innehåll och genomförande fungerar och vad som behöver förbättras och utvecklas.

Hittills har i forskning, och utredningar, liksom i tillsyn och granskning, konstaterats att det finns en hel del olikheter mellan, såväl som inom, förskolor i hur det pedagogiska arbetet organiseras och genomförs, hur den pedagogiska ledningen ser ut och vad huvudmännens styrning och ledning av förskolan innebär för utvecklingen av kvaliteten i förskolan. Detta får givetvis konsekvenser för likvärdigheten i förskolan och för alla de barn som har sin vardag där.

Några siffror om personal och barn

Av landets nästan 600 000 barn mellan 1–5 år så är totalt 83 procent inskrivna i förskolan.¹⁸ Av de lite äldre förskolebarnen (4–5 år) går hela 93 procent i någon av de nästan 10 000 förskoleenheter som finns i Sverige. Cirka 20 procent av barnen är inskrivna i fristående förskoleenheter, medan den stora majoriteten går i en kommunalt driven förskola.¹⁹

Över 100 000 pedagogisk personal arbetar i landets förskolor.²⁰ Av alla årsarbetare i förskolan hade 43 procent förskollärarexamen 2015. Annan pedagogisk personal kan ha barnskötarutbildning eller annan utbildning för arbete med barn. Totalt är det dock 25 procent av årsarbetarna som saknar utbildning för arbete med barn. Bland årsarbetare i förskolan med förskollärarexamen är andelen kvinnor 97 procent, medan andelen kvinnor bland årsarbetare som inte har någon utbildning alls för arbete med barn är något lägre, 93 procent.²¹ Drygt 93 procent av landets nästan 5 000 förskolechefer är kvinnor.

Ett komplement till förskola på dagtid är möjligheten till omsorg på obekvämtid för barn till föräldrar som arbetar på tider när förskolan inte är öppen. Här är idag mindre än en procent av alla barn i åldrarna 1–5 år inskrivna. Flera av dessa barn går även i förskolan på dagtid. Ett annat alternativ till förskola är pedagogisk omsorg, som vanligtvis består av en dagbarnvårdare som tar emot barnen i sitt eget hem.²² I pedagogisk omsorg är totalt två procent av barnen mellan 1–5 år inskrivna och av dessa finns 60 procent i kommunal omsorg, resten i omsorg med enskild huvudman.²³ Av personal i pedagogisk omsorg saknar 68 procent utbildning för arbete med barn.²⁴

Vad har Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har under 2016 granskat förskolan såväl på verksamhetsnivå ur flera aspekter, som på ledningsnivå samt genomfört projekt som fokuserar på styrning av förskolans resurser och tillsyn. Valet av granskningsområden utgår alltid från alla barns rätt till en likvärdig förskola med hög kvalitet. Inför varje delprojekt har

¹⁴ Skolverket (2017). Allmänna råd med kommentarer. Måluppfyllelse i förskolan.

¹⁵ Se <http://skolverket.se/skolformer/forskola>

¹⁶ Lpfö 98/2016

¹⁷ Lpfö 98/2016

¹⁸ Skolverket (2016a). *Barn, verksamheter elever och kursdeltagare*, del 1. Rapport 443

¹⁹ Skolverket (2016b). *Barn och personal i förskolan hösten 2015*. PM 2016-04-12.

²⁰ Skolverket (2016b)

²¹ Skolverket (2016b)

²² Se Skolinspektionens rapport *Barnens lärande i pedagogisk omsorg* (2016d)

²³ Skolverket (2016a).

²⁴ Skolverket (2016). Sveriges officiella statistik. Personal pedagogisk omsorg 2015. <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/annan-pedagogisk-verksamhet/pedagogisk-omsorg/pedagogisk-omsorg-ar-2015-1.248781>

ett underlag tagits fram från forskning, utredningar, tillsyn, tidigare granskning och annan aktuell kunskap som utmynnat i en problembild kring vad som är centralt att granska.²⁵

Gruppstorlek är en av flera faktorer som antas påverka barns välmående, utveckling och lärande i förskolan. Myn-digheten har därför valt att granska hur samspelet mellan bemanning och barngrupper ser ut i förskolans vardag i grupper med små barn. Skolinspektionens tillsyn av förskolan under de senaste åren, liksom tidigare utvärde-ringar av Skolverket, påvisar att flera kommuner brister i sin förmåga att erbjuda plats i förskola i tid enligt skolla-gen. Tidigare utredningar har pekat på att ett antal så kallade riskkommuner haft stora svårigheter att uppfylla den så kallade platsgarantin.²⁶ Kritik har även riktats i Skolinspektionens tillsyn mot kommunala huvudmän för förskolan när det gäller uppföljning av barngruppernas storlek och sammansättning. Utifrån dessa problembilder har tidigare identifierade riskkommuners hantering av platsgarantin, samt kvaliteten i förskolans pedagogiska ar-bete granskats.

Kommunerna har ansvar för att genomföra tillsyn av fristående förskolor som beviljats tillstånd. Brister i kommu-nernas tillsyn av fristående förskolor innebär en ökad risk för att missförhållanden i dessa förskolor inte upp-täcks, och därmed att inte alla barn får en trygg och lärorik vistelse i förskolan. Sådana brister har tidigare kon-staterats bland annat i Skolinspektionens riktade tillsyn och en granskning har därför genomförts.

Forskning, såväl som tillsyn och granskning, visar att det finns en stor variation i hur den pedagogiska kvaliteten ser ut i förskolorna. En granskning av hur förskolan tar sig an det pedagogiska uppdraget har därför genomförts. En del av läroplansuppdraget handlar om förskolans jämställdhetsuppdrag. Forskning och statliga utredningar pekar på att förskolan fortfarande präglas av könsstereotypa förhållningssätt som tycks svåra att ändra på. Skol-inspektionens tillsyn och tidigare kvalitetsgranskning har pekat på att förskolor har kommit olika långt i sitt jäm-ställdhetsarbete. De förskolor som inte har kommit så långt har främst kritiserats för att det inte har ett med-vetet och systematiskt arbete för att motverka traditionella könsmonster. Skolinspektionen har därför granskat förskolornas arbete med jämställdhetsuppdraget.

Förskolechefen har ett mångdimensionellt uppdrag att se till att verksamheten inom givna ekonomiska ramar följer nationella styrdokument samtidigt som verksamheten ska genomgå pedagogisk utveckling. Det finns mångtydiga och motsägelsefulla förväntningar på förskolecheferna. Forskning samt en tidigare granskning pekar på att förskolechefer upplever sig inte få det utrymme för ledning av den pedagogiska utvecklingen som de själva önskar. Förskolechefens ledning av det pedagogiska arbetet har därför granskats särskilt, samtidigt som förskolechefens uppdrag blivit synligt i flera andra av de granskningar som genomförts.

Skolinspektionen har också valt att granska kvaliteten i pedagogisk omsorg, eftersom en del barn i förskoleåldern vistas i sådan verksamhet istället för förskola, utifrån föräldrarnas val och den tillgång som erbjuds. Verksam-heten är inte reglerad på samma sätt som förskolan, men skollagens portalparagrafer om barns rättigheter och den värdegrund som all utbildning vilar på gäller även för pedagogisk omsorg. Det har saknats kunskap om huruvida pedagogisk omsorg i Sverige utformas så att den stimulerar barns utveckling och lärande och vilken kvalitet den faktiskt innehåller. En annan pedagogisk verksamhet lite vid sidan av förskolan, är omsorg på obe-kvämtid för barn vars föräldrar arbetar när förskolan inte är öppen. Behovet av omsorg på obekvämtid har ökat. Därför granskades kommunernas erbjudande och planering för att kunna tillgodose sådana behov.

Utöver de kvalitetsgranskningar som genomförts under året har även en kartläggning av kommunernas socio-ekonomiska resursfördelning genomförts utifrån skollagens krav på att kommuner ska fördela resurser till utbild-ning inom skolväsendet efter barnens olika förutsättningar och behov.²⁷

Dessutom genomförs två gånger per år en enkät till vårdnadshavare med barn i förskolan om deras upplevelse av barnens tillvaro i förskolan samt en enkät till personal i förskolan som handlar om det pedagogiska arbetet. Enkäterna genomförs i de kommuner där tillsyn ska göras påföljande termin och omfattar vid varje tillfälle mel-lan 700–900 förskolor.

Därutöver har även en uppföljande enkät riktats till huvudmän och förskolechefer vars förskolor har granskats. Den senare enkäten har fokuserat på hur de uppfattat Skolinspektionens granskningsbesök och de utvecklings-områden som identifierats.

²⁵ För utgångspunkter och metoder se Bilaga I

²⁶ Skolverket (2009). *Tillgänglighet till förskoleverksamhet 2008/2009*. Se också SOU 2013:41 *Förskolegaranti*. Utbildningsdepartementet.

²⁷ 2 kap. 8a §, skollagen

Förutom ovanstående projekt har Skolinspektionen genomfört ett pilotprojekt där yrkesverksamma från förskolan deltog som medarbetare i genomförandefasen av en granskning om det pedagogiska uppdraget. Projektet tar sin utgångspunkt i OECD:s rapport om svensk skola, *Improving Schools in Sweden*²⁸, där det framställs att skolprofessionerna bör få en mer aktiv roll i Skolinspektionens tillsyn och granskning.

Underlag för 2017 års delrapport om Förskolesatsningen

Nedanstående delprojekt har avrapporterats under 2016 (ett först i början av 2017).²⁹ Samtliga kvalitetsgranskningsrapporter har också presenterats för Utbildningsdepartementet i samband med publicering.

Styrning och ledning

- Förskolechefens ledning – *om förskolechefens ledning av förskolans pedagogiska verksamhet*
- Kommunernas resursfördelning till förskolan – *om socioekonomisk fördelning av resurser*
- Kommuners tillsynsansvar över fristående förskolor – *om hur kommuners tillsyn och beslut är utformade*
- Omsorg på obekvämtid – *om kommuners strävan att erbjuda och tillhandahålla omsorg på obekvämtid*

Verksamhetsnivå

- Trygghet och lärande för barn under 3 år – *om hur förskolepersonalens arbete med uppmärksamhet, trygghet och tillsyn ser ut*
- Förskolans pedagogiska uppdrag – *om förskolans arbete med att stimulera och utmana barns utveckling och lärande, och förskollärares ansvar*
- Platsgaranti och kvalitet – *(sammanslagen i gemensam rapport med ovanstående projekt)*
- Förskolans arbete med jämställdhet – *om förskolans erbjudande av möjligheter till flickor och pojkar att pröva och utveckla förmågor utan könsstereotypa begränsningar*
- Kvalitet i pedagogisk omsorg – *om huruvida verksamheten utformas så den främjar och stimulerar lärande, allsidiga kontakter och social gemenskap för barnen*

Särskilda projekt

- Professionssatsning pilot – *projekt och utvärdering om yrkesverksammas medverkan i Skolinspektionens granskning*
- Förskoleenkäten till föräldrar med barn i förskolan – *om hur de uppfattar sitt barns vistelse i förskolan*
- Förskoleenkäten till personal i förskolan – *för en översiktlig bild av deras upplevelse av arbetet i förskolan*
- Postgranskningsenkät – *till granskade förskolor/huvudmän*

Skolinspektionen har i granskningarna hittills besökt 349 förskolor i de avslutade projekten, varav 289 kommunala och 60 fristående förskolor. Totalt har huvudmän och förskolor i 159 av landets kommuner besökts. Därutöver har kartläggande enkäter skickats till samtliga kommuner i landet. Vid besöken har drygt 1 100 personer intervjuats, cirka 2 380 timmars observationer har genomförts och dokumentation från förskolor och huvudmän har samlats in som underlag.³⁰ Dessutom har en stor enkät genomförts vid två tillfällen under 2016 till föräldrar med barn på totalt 1 677 förskolor, och till förskolepersonal på 899 av dessa förskolor.

Rapportens disposition

Skolinspektionen har valt att redovisa resultaten och slutsatserna från genomförda delprojekt om kvaliteten i förskolan uppdelat utifrån två centrala teman som berör flera styrvågar. Dessa handlar om

²⁸OECD (2015). *Improving Schools in Sweden – An OECD perspective*. Rapport.

²⁹ Se bilaga III – publicerade rapporter

³⁰ Se bilaga II för antal besökta verksamheter, intervjupersoner m.m.

1) den pedagogiska kvaliteten, det vill säga det som sker i det dagliga arbetet med barns utveckling och lärande i förskolans undervisning, och

2) styrning och ledning, det vill säga ansvar och förutsättningar för god kvalitet i förskolan.

Därutöver redovisas ett avsnitt om förskolebarn i annan pedagogisk verksamhet relaterat till ovanstående temans utgångspunkter. Avslutningsvis finns ett avsnitt som belyser hur de granskade uppfattat Skolinspektionens besök och beslut. Invävt i de tematiska analyserna beskrivs också konsekvenser för likvärdigheten och vad det kan innebära för alla barn.

Det pedagogiska arbetet i förskolan

I det här avsnittet belyses sådana faktorer som framkommit i granskningarna, vilka har bäring på det faktiska pedagogiska arbetet i barngrupperna. Det gäller hur förskolan tar sig an arbetet med att tolka läroplansmålen och hur detta omsätts i det praktiska arbetet, det vill säga hur man arbetar med målstyrda processer och att lägga grunden för ett livslångt lärande. Vidare belyses frågor om hur de pedagogiska relationerna tar sig uttryck och därmed vad det kan få för konsekvenser för barnens utveckling och lärande, kort sagt det som handlar om pedagogisk kvalitet. I det här avsnittet belyses också resultaten omkring vilken lärandemiljö som erbjuds barnen samt vad det innebär för kvaliteten i det pedagogiska arbetet.

Den målstyrda läroplanen ger i sig inte någon vägledning för *hur* det pedagogiska uppdraget ska genomföras i praktiken i förskolan. Det förutsätter att förskolechefer, förskollärare och annan pedagogisk personal har den kunskap och kompetens som krävs för att tolka, omsätta och anpassa innebörder i mål och riktlinjer till verksamheten, för att därigenom kunna realisera läroplanens intentioner. Inte bara personalens kompetens, utan också deras syn på barn, uppdraget och sin egen yrkesroll, är avgörande.³¹ Det kräver i sin tur att förskolepersonal har en aktiv diskussion om innebörden i kunskap och lärande för att klargöra hur de kan främja såväl ett demokratiskt synsätt, som barnens utveckling och lärande enligt läroplansmålen.³²

Viktiga faktorer för god kvalitet i arbetet med det pedagogiska uppdraget

Skolinspektionen har kunnat se i granskningarna att ett antal faktorer tycks vara särskilt centrala för att kunna bedriva ett pedagogiskt arbete av god kvalitet.³³ Detta styrks också av den forskning som finns på området.

- Att undervisning som målstyrd process i förskolan tydliggörs så att den kan omsättas och bedrivas i det dagliga, pedagogiska arbetet – i språklig kommunikation såväl som i aktiviteter, rutinsituationer och lek. Och att barnens nyfikenhet och vetgirighet tas tillvara, uppmuntras och utmanas genom stöd och vägledning så att kunskaper och färdigheter som leder till självförtroende och självständighet kan utvecklas
- Att förskollärare och arbetslag är medvetna om vikten av sin roll i de språkliga och kommunikativa processerna – de pedagogiska relationerna – mellan barn och vuxen, så att dessa utgör basen i de målstyrda processer som ska leda till att barnens utveckling och lärande stimuleras och utmanas
- Att förskolechef och personal tillsammans diskuterar och tolkar alla delar i förskolans uppdrag, så att det kan omsättas i det praktiska pedagogiska arbetet
- Att förskolepersonal får möjlighet att aktivt och kontinuerligt tillsammans reflektera över sin pedagogiska praktik
- Att förskolepersonalen ser till att flickor och pojkar får möjlighet till lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten och bemöter dem så att traditionella könsmönster motverkas, och att de ger samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan könsstereotypa begränsningar
- Att leken används som verktyg för lärande både inomhus och utomhus
- Att förskolans miljöer är inbjudande och innehållsrika och används för att stimulera barnen till olika typer av lek och aktiviteter.

Många förskolor som Skolinspektionen besökt har ett utmärkt arbete utifrån flera av ovanstående punkter. På förskolorna finns engagerad och kunnig personal och det pågår aktivt arbete med att stimulera och utmana barnens utveckling och lärande. Barnen får möjlighet till lek och de inspireras och lockas av miljöer som är uppbyggda i syfte att vara roliga och entusiastiska till lärande.

³¹ Åberg, A och Lenz Taguchi, H. (2005). *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Stockholm, Liber. Se också Pramling Samuelsson, I., Sheridan, S. (2016). 3:dje uppl. *Lärandets grogrund*. Lund, Studentlitteratur.

³² Lpfö 98/16, s 6

³³ Se också bilaga V för illustration av villkor för barns utveckling och lärande

Samtidigt är den sammantagna bilden att arbetet i de granskade förskolorna visserligen generellt genomförs på ett sådant sätt att barnen ges förutsättningar att utvecklas och lära, men är begränsat då det inte alltid sker på ett medvetet sätt genom att personalen skapar målstyrda processer, det vill säga undervisning.

Undervisning som målstyrd process

I skollagen framgår att med undervisning i förskolan avses målstyrda processer, som under ledning av förskollärare, syftar till utveckling och lärande genom att kunskaper och värden inhämtas.³⁴ Samtidigt är utgångspunkten att undervisning i förskolan ska ges en vid tolkning och att undervisningsbegreppet inte syftar till att förändra verksamhetens uppdrag.³⁵ Det innebär att förskolans särart inte ska ändras och att undervisningsuppdraget kan genomföras utifrån befintliga pedagogiska inriktningar. Omsorg, utveckling och lärande ska bilda en helhet i undervisningen i förskolan.

Undervisning kan också tolkas och förstås som att det handlar om att i dialog expandera barnets lärande. Detta ställer krav på förskollärares och annan personals sätt att möta barnet i kommunikation om vad det är intresserat av, bidra till att vidga barnets tänkande kring detta och låta barnet använda sitt färskt kunnande på nya sätt och i nya situationer.³⁶ I förskolans läroplan används inte begreppet undervisning utan istället begreppen utveckling och lärande. Målen för utveckling och lärande, som återfinns i läroplanen, ska länkas samman med barnens miljö i förskolan, med deras identitetsutveckling och utvecklingen mot självständighet och tillit till den egna förmågan. De ska kopplas till barnens lek, skapande förmåga, kreativitet och förmåga att samspela och kommunicera med omvärlden.³⁷ Detta framhävs också i Utbildningsdepartementets skrift om bakgrunden till förtydligandena i läroplanen, som betonar att barn söker och erövrar kunskap genom lek, socialt samspel, utforskande och skapande, men också genom att iaktta, samtala och reflektera.³⁸

För att kunna benämna det som sker i förskolan för undervisning krävs att arbetet med att stimulera och utmana barnen har strävansmålen i läroplanen som självklar utgångspunkt och riktning, och syftar till en lärandeprocess.

Ambivalens kring vad undervisning i förskolan är kan hindra utveckling

I Skolinspektionens granskningar av den pedagogiska verksamheten i förskolan framkommer att det finns en stark ambivalens till att alls relatera till begreppet undervisning.³⁹ Både förskollärare och förskolechefer fokuserar i hög grad på begreppet lärande, med hänvisning till att lärande som process är något som sker hela tiden, i allt man gör på förskolan och att där någonstans finns också ett slags undervisning. Lärande, att följa barnen, i dialog och lekfullhet, är begrepp som kopplas till det man gör i förskolan när Skolinspektionens utredare frågat om undervisning. Förskollärare ser sig sällan som undervisande lärare. Särskilt granskningen av det pedagogiska uppdraget visar att det till och med finns förskollärare som aktivt vänder sig mot att det skulle vara undervisning de håller på med i förskolan. Många i granskningen menar att undervisning är något som pågår i allt man gör, men det är inget som förskolepersonalen definierar eller förefaller ha en aktiv diskussion kring. *”Det är undervisning hela tiden, men man tänker inte på det”* är en typisk kommentar.

Lärandet i förskolan kan sägas skilja sig från barns eget ständiga lärande under uppväxten, genom att lärandet i förskolan sker utifrån ett innehåll, som kan vara antingen planerat eller ha uppstått spontant, äger rum i samspel med andra barn och under vägledning av vuxna, i riktning mot läroplanens mål att sträva mot.⁴⁰

Att undervisning inte verkar vara ett begrepp som förskolepersonal generellt känner sig bekväma med kan givetvis betyda att det mera är en fråga om begrepp, än om innehåll i förskolans verksamhet. Men om undervisning

³⁴ 1 kap. 3 §. skollagen

³⁵ Prop. 2009/10:65. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s 217 och 233

³⁶ Persson, S (2015b). Pedagogiska relationer i förskolan. I: Vetenskapsrådets rapport *Förskola – tidig intervention*. s 119-143. Vetenskapsrådet, Stockholm.

³⁷ Lpfö 98/16, s 9-12

³⁸ Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling – bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*. s 5. Regeringskansliet

³⁹ Skolinspektionen (2016e). *Förskolans pedagogiska uppdrag – om undervisning, lärande och förskollärares uppdrag*. Kvalitetsgranskningsrapport.

⁴⁰ Pramling Samuelsson I., Sheridan, S. (2016).

är något som förskolans personal värjer sig mot för att läroplanens uppdrag och intentioner inte är implementerade i förskolorna, så visar det på problem för förskolans didaktik som behöver adresseras.

När förskolepersonalen, som i granskningen av det pedagogiska uppdraget, anser att *"lärandet sker hela tiden"* utan att de definierar vilken betydelse de själva har som lärare, förebilder och närvarande vägledare, riskerar ansvaret för lärandet att istället läggas på barnen, som då lämnas utan riktning i sin utveckling och sitt lärande.

Förskolepersonals användning av lärande som huvudbegrepp är kanske ändå inte är så märkligt med tanke på att "lära" och "lärande" återfinns drygt 50 gånger i läroplanen, medan begreppet undervisning endast finns som begrepp i skollagen, men inte alls i läroplanen. Begreppet lärande är också mycket återkommande i forskningen, vilket visar att ett brett lärandebegrepp, kopplat till lek, är väl förankrat i förskolan.⁴¹

Det finns en del förskolechefer, visar granskningen av det pedagogiska uppdraget, som aktivt arbetar för att undervisningsbegreppet ska få fäste hos förskollärarna och att undervisning ska användas som yrkesspråk. Granskningen av förskolechefens ledning visar dock det finns risk att personalen drar åt olika håll utifrån olika föreställningar om uppdraget, vilket kan leda till splittring i både samspel och undervisning när det inte finns en tydlig ledning. Det handlar om när förskolechefen inte klargjort och implementerat en vision för förskolans utveckling och inte heller diskuterat läroplansmålen och vad som behöver utvecklas för att nå dessa med sin personal. Det gör att det kan saknas gemensamma förhållningssätt till det pedagogiska arbetet och i samspelet och kommunikationen med barnen. Det här kan i sin tur leda till att barnens nyfikenhet, intressen och behov inte tas tillvara och att deras utveckling och lärande blir helt beroende av vilken pedagog barnet möter i olika situationer. Förskolechefens ledning är således central både när det gäller det pedagogiska arbetet generellt, för att skapa en sammanhållande vision för utvecklingsarbetet, och inte minst för att tydliggöra förskollärares ansvar för undervisning och ta ut en riktning för hur processerna i förskolan i högre grad ska styras av målen i läroplanen.

Den osäkerhet som noterats hos personalen om hur de kan arbeta med målstyrda processer utan att *"skolifiera"* förskolan, tyder på att kompetensfrågor och personalens uppdrags- och innehållskunskap är centrala faktorer.⁴² Förskolepersonalens kompetens blir på så sätt en förutsättning för en god processkvalitet, och därmed även hur måluppfyllelsen kan påverkas. Kompetensfrågor diskuteras vidare i avsnittet om styrning och ledning.

Forskare talar om förskolans pågående komplexa förändringsprocesser med flera parallella traditioner och arbetssätt i verksamheterna. Det i sin tur kan innebära en del legitimitetsproblem för läroplanens prioriteringar och inriktning, ställt mot förskolans traditioner, och därtill i en vardagsverklighet som ofta ställer målprioriteringar på sin spets.⁴³

Skolinspektionen vill betona att när undervisning i förskolan visar sig vara så otydligt och lite problematiserad av förskolechefer och förskollärare kan det innebära att barnen i förskolan riskerar att gå miste om en rad tillfällen där de, i målstyrd undervisning, skulle få möjlighet att optimera sina möjligheter att utmanas och lära i riktning mot läroplansmålen. Skolinspektionen ser det därför som centralt att förskolans undervisningsuppdrag tydliggörs på alla nivåer i styrkedjan, från policynivå, till lokal styrnings- och ledningsnivå och för förskollärare i barngrupp.

Samspel och goda pedagogiska relationer är centralt för kvaliteten

Samspelet är en viktig ingrediens i den pedagogiska kvaliteten, för det är genom samspel som de vuxna i förskolan kan ta tillvara barns erfarenheter, intresse för att utvecklas, utforska och lära och därmed ge möjlighet att reflektera och lösa problem.⁴⁴ Här visar granskningar såväl som forskning att det ser väldigt olika ut på olika förskolor när det gäller på vilket sätt förskolepersonalen, i sin kommunikation med barnen, använder språket som verktyg för utveckling och lärande inom olika innehållsområden.⁴⁵ På en del förskolor, har granskningarna visat att den språkliga interaktionen inskränker sig till raka svar på frågor, instruktioner och tillsägelser. Ett sådant arbets- och förhållningssätt hos förskolepersonalen innebär en risk att de inte stöttar barns lärande och utveckling genom språket och kan leda till att barnen inte stimuleras och utmanas inom läroplanens olika målområden.

⁴¹ Se t ex Doverborg, E., Pramling, N., Pramling Samuelsson, I. (2013). *Att undervisa barn i förskolan*. Stockholm: Liber.

⁴² Skolinspektionen (2016e).

⁴³ Tallberg Broman, I., Vallberg Roth, A-C., Palla, L., Persson, S. (2015). *Förskola – tidig intervention*. Rapport. Stockholm, Vetenskapsrådet

⁴⁴ Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I. (2009). *Barns lärande – fokus i kvalitetsarbetet*. Stockholm, Liber.

⁴⁵ Se t ex Skolinspektionens kvalitetsgranskning av det förstärkta pedagogiska uppdraget i förskolan; rapport 2012:7

Utmärkande för hög kvalitet, menar forskare, är att förskolepersonalen använder både material och sig själva som resurser för att ge barnen i förskolan möjlighet till utveckling och lärande i riktning mot målen i läroplanen. Förskolepersonalens kompetens och förmåga att samspela med barnen utgör därför kärnan i pedagogisk kvalitet.⁴⁶

Skolinspektionens granskningar visar att förskolepersonalen samspelar med barnen i vardagliga situationer, till exempel att de vägleder barnen i att hantera vardagssysslor och att ta eget ansvar. I bemötandet framstår det som viktigt att den vuxne möter barnet utifrån ett likvärdigt förhållningssätt och barnets förutsättningar. Granskningarna visar också att personalen genom mimik och gester, det vill säga icke verbal kommunikation, bemödar sig om att ge positiv bekräftelse och befinna sig på barnets nivå. Personalen har goda intentioner vad gäller att vara lyhörda och lyssna på barnet, men deras interaktion med varje barn blir ofta väldigt kort och därmed går de miste om tillfällen till samspel och de leder oftast inte heller barnet vidare.

Ett gott samarbete och en kommunikativ lärmiljö har visat sig vara mest effektivt för förskolebarns lärande, enligt en forskningsöversikt av Persson.⁴⁷ Hans genomgång av forskningen på området likvärdighet visar också att det är de pedagogiska relationerna och dess kvalitet som övertygande visat sig vara något av det viktigaste för barns lärande och utveckling.⁴⁸ Persson hänvisar till att det inom forskningen råder konsensus om att de pedagogiska relationerna mellan förskolepersonal och barn är den viktigaste dimensionen av processkvalitet. Han drar slutsatsen att förskolans kvalitet är avhängig kvaliteten på de pedagogiska relationerna, som alltid har ett omsorgs- och kunskapsinnehåll och som får betydelse för barns lärande och utveckling genom förskolepersonalens kommunikativa förmåga och emotionella närvaro. Detta har i sin tur betydelse för barnens kunskaper och förmågor både på kort och på lång sikt, enligt longitudinella studier som rapporten hänvisar till.

Möjligheter till språklig och kommunikativ interaktion tas inte tillvara

I Skolinspektionens granskning om förskolans pedagogiska uppdrag framkom att förskolepersonalen inte tar tillvara alla möjligheter till språklig och kommunikativ interaktion som ett medvetet verktyg i möjliga undervisningssituationer. I mer än hälften av de granskade förskolorna använde inte personalen språklig kommunikation så att de kunde bidra till att barnens idéer och försök till dialog kunde utvecklas. Det visar sig också att förskolepersonalen inte var vana vid att formulera sig om hur de använder språket för att interagera med barnen i syfte att stimulera lärande mot ett tydliggjort mål. Det granskningen också pekade på var att samtal sällan leder till dialoger mellan vuxen och barn. Samtalen stannade oftast vid en eller två repliker där personalen bemötte barnets initiativ genom att bekräfta vad barnet sagt med upprepande eller konstaterande av det barnet sagt och ibland genom korrigerande av ord. Personalen uppfattar oftast sig själva som lyhörda och har goda intentioner att uppmärksamma barnens initiativ till dialog, men observationerna visar att detta inte alltid fullföljs i praktiken.

Granskningen om jämställdhet visade att den språkliga kommunikationen till största delen var positiv. Här var också uppgiften att observera om det fanns olikheter i bemötande och kommunikation med flickor respektive pojkar. Olikheter kunde endast observeras i ett fåtal fall där det var uppenbart att pojkar tog mer talutrymme och personalens respons därför riktades i högre grad mot dessa pojkar. I vissa fall kunde Skolinspektionen också notera att pojkar dominerade samtalet och att därför få frågor riktades till flickorna i gruppen. I vuxenledda aktiviteter såsom samlingar bestämde ofta personalen i vilken ordning barnen fick tala och hade på så sätt möjlighet att styra vilket utrymme varje barn fick. Förskolepersonalens egna uppfattningar var att de talar likvärdigt med barnen oavsett kön och inte ens tänker på vilket kön barnet de talar med har, med utgångspunkten att de ska möta alla barn likvärdigt.

I flera granskningar har Skolinspektionens utredare observerat tambur-/hallsituationer utifrån om där skapas en lärandesituation. I såväl granskningen om förskolans pedagogiska uppdrag, som i granskningarna om gruppstorlek och trygghet, framkom att det på ungefär hälften av besökta förskolor förekom dialoger och samtal i syfte att stimulera och utmana barnens lärande i sådana situationer, som ju oftast handlar om att barnen ska klä på eller av sig ytterkläder. Det vanligaste verkar vara att betrakta dessa tillfällen som rena rutinsituationer som ska klaras av på snabbast och smidigast möjliga vis. Likaså visar observationer av matsituationer att dialoger där mest kan

⁴⁶ Persson, S (2015b). s 119-143.

⁴⁷ Persson, S (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem* Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 11:2008.

⁴⁸ Persson, S. (2015a).

handla om uppmaningar och tillsägelser. Det primära är här att det ska vara lugnt vid borden och att barnen ska äta maten. I några fall har Skolinspektionens utredare observerat matsituationer där barn och personal samtalar om matens innehåll såväl som om vad som händer runt omkring, men oftast stannar dylika dialoger vid ett eller två replikskiften där personalen inte tar tillvara tillfället att expandera barnens lärande utifrån det som barnet frågat om.

Förskollärare och övrig pedagogisk personal i förskolorna som Skolinspektionen besökt lyssnar på barnen och bemöter deras frågor på ett positivt sätt, men använder sällan möjligheten till samspel för att vidga perspektivet på det barnet intresserat sig för eller uppmuntra barnen att ytterligare undersöka fenomen och situationer. Skolinspektionen har också noterat att i 20 procent av besökta förskolor i granskningen om det pedagogiska uppdraget, saknas engagemang för samspel med barnen och där tar personalen inte heller tillvara på de möjligheter som finns för att undervisa i sådana situationer. I ytterligare ett antal av de besökta förskolorna behöver samspelet utvecklas på olika sätt, både i hur personalen samspelar med barnen och hur personalen uppmuntrar barnens samspel med varandra. I beskrivna granskningar upplevde sig förskolepersonalen själva också arbeta mera aktivt med lärandet och att stimulera barns utveckling än vad Skolinspektionens observationer visat var fallet i praktiken.

Resultaten kan jämföras med svaren i den förskoleenkät till personal på ett stort antal förskolor, som ger en positiv bild av arbetet med det pedagogiska uppdraget.⁴⁹ Strax över hälften av personalen ansåg att förskolan är *mycket bra* på att inkludera lärande i de vardagliga aktiviteterna och nästintill samtliga övriga tyckte att förskolan är *ganska bra*.

I Förskoleenkäten ombads personalen också bedöma förskolans arbete med flera läroplansområden och i dessa bedömningar framkommer att det finns vissa områden där det pedagogiska arbetet inte är så utvecklat enligt personalens egna uppfattningar.⁵⁰ Arbetet med språkutveckling i det svenska språket bedömdes att vara bra. Vad det gäller arbetet med andra modersmål än svenska ansåg nästan fyra av tio att det arbetet var ganska, eller mycket dåligt. Majoriteten av förskolepersonalen uppgav vidare att de i *liten utsträckning* hade kännedom om flerspråkiga barns språkkunskaper i de språk som inte var svenska och att flerspråkiga barn i *liten utsträckning* uppmuntrades till att använda andra språk än svenska på förskolan. En av tio uppgav att andra modersmål än svenska *inte alls* ingick i förskolans vardagliga arbete och över hälften svarade att de ingick endast i *liten utsträckning*. Detta är i linje med vad myndigheten sett i den regelbundna tillsynen av förskolan. Förskolors arbete med flerspråkiga barns språkutveckling kommer Skolinspektionen att granska vidare under 2017.

Skolinspektionen kan konstatera att det finns goda intentioner hos förskolepersonalen att kommunicera med barnen och vara lyhörda för deras nyfikenhet och frågor. Men det blir uppenbart i granskningarna att språklig kommunikation och samspel inte genomgående används som verktyg i undervisningen, på sätt som gör att barnens initiativ tas tillvara och kommunikationen ger möjlighet att expandera barnens lärande.

Vägledning som verktyg för lärande

Läroplanen anger att barn ska få stimulans och vägledning av vuxna för att genom egen aktivitet öka sin kompetens och utveckla nya kunskaper och insikter.⁵¹ Förskolan ska också ge barnen stöd att utveckla en positiv uppfattning om sig själva och få hjälp att känna tilltro till sin egen förmåga.⁵²

Granskningen om förskolans arbete med jämställdhet visade att bara på hälften av de besökta förskolorna fick barnen vägledning och stöd att bredda och variera sina lekmönster och val av aktiviteter och material i förskolan. Det kunde då handla om att personalen gjorde olika gruppindelningar så att barnen fick möjlighet att pröva skilda miljöer i förskolan och röra sig mellan rum med olika innehåll och material. Det skiljde sig hur mycket personalen själv faktiskt rörde sig mellan olika lekmiljöer och hur de interagerade med barnen för att möjliggöra att både flickor och pojkar kunde få vägledning och stöd i att pröva aktiviteter och samspel utanför det de vanligtvis gör. I granskningen av det pedagogiska uppdraget fann Skolinspektionen att förskollärare och övrig personal ofta befann sig nära barnen för att kunna inspirera, stötta och hjälpa barnen, men att det också i många fall observerades att personalen inte engagerade sig i att ge vägledning till barnet i en aktivitet där barnet bad om hjälp.

⁴⁹ Förskoleenkäten till personal besvarades av 7 037 anställda inom 865 förskolor

⁵⁰ Se bilaga VII för tabeller

⁵¹ Lpfö 98/16, s 7.

⁵² Lpfö 98/16, s 7

Lekens betydelse för barns utveckling har länge betonats i både forskning och praktisk pedagogisk litteratur. Läroplanen anger att *ett medvetet bruk* av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan.⁵³ I detta torde kunna tolkas in att personalen ska vägleda och stödja barnen att använda leken för att bland annat stimulera fantasin, problemlösning och deras förmåga till inlevelse.⁵⁴ Leken kan också användas för att uppmuntra barnens samspel med varandra. Skolinspektionen har sällan observerat tillfällen där förskolepersonalen aktivt agerat för att bredda och variera det barnen gör så att de utmanas och främjas i leken och andra inomhusaktiviteter. I den "fria leken" lämnas barnen ofta att själva välja vad de leker och med vem, enligt såväl granskningen om jämställdhet, som granskningarna om platsgarantin och det pedagogiska uppdraget. Det gör att barnen vanligtvis väljer samma saker som de brukar och leker på samma platser som de är vana vid. Här sker alltså ingen breddning av barnens val och lärandet riskerar att begränsas till könsstereotypa aktiviteter och samma rumsliga områden och val av lekmaterial. Däremot uppger en del personal att de alltid noterar om ett barn alltid väljer bort en viss aktivitet och uppmärksammar sätt som de kan vägleda barnet och skapa intresse för just den aktiviteten hos barnet. Sammantaget kan sägas att det i förskolan finns ett spänningsfält mellan lek som en aktivitet styrd av barnens egna val och initiativ, och lek som en målstyrd aktivitet som genomförs med ett lärandesyfte.

När det gäller lärandeområdet teknik i förskolan så förefaller personalen ha svårt att vägleda barnen i att utveckla sina kunskaper och sitt intresse för teknik. Förskollärare och arbetslag upplever sig i många fall sakna kunskap om vad teknik i förskolan kan handla om och avstår därför från ett aktivt arbete inom området, vilket givetvis gör att barnen inte får stöd och vägledning i att utveckla sitt kunnande. Även i förskoleenkäten bedömde drygt en fjärdedel av personalen arbetet med teknik som dåligt och bara drygt en tiondel ansåg arbetet som *mycket bra*.⁵⁵ Skolinspektionen kommer att granska arbetet inom detta område ytterligare under 2017.

I tambur-/hallsituationer liksom i matsituationer förekommer enligt granskningarna att barnen får vägledning på sätt som gör att de själva kan lyckas, och på så sätt kan öka sin självförtroende och känsla av tillfredsställelse för att lyckas med en uppgift. Men det är utifrån Skolinspektionens observationer mera vanligt att den vuxna tar över och genomför uppgiften åt barnet, vare sig det gäller att ta på skorna, eller hälla upp mjölken i glaset.

Barns intressen överordnade men används inte för att utveckla och utmana

I flera granskningar av det dagliga arbetet i förskolan blir det påtagligt hur ofta förskolepersonalen poängterar att de har barns intressen och barnets möjlighet att få välja aktivitet och material själv som utgångspunkt. Det framgår av läroplanen att verksamheten ska utgå från barnens erfarenheter, intressen, behov och åsikter.⁵⁶ Men det betonas också att förskolan ska ta tillvara och stärka barnens intresse för att lära och erövra nya erfarenheter, kunskaper och intressen.⁵⁷ Det gör att förskolepersonalen inte bara ska följa barnens intressen utan också vägleda dem för att utmana deras tankar och stimulera barnen att lära nytt. Att ta tillvara barns intressen handlar alltså inte primärt om att personalen ska invänta barnens initiativ och intresse, utan att vuxna ska förstå och respektera barns värld, och samtidigt agera som inspiratörer och intresseriktare.⁵⁸

Granskningarna belyser att barns egna val ses som viktigt och barnen tillfrågas om vad de vill göra och var de vill vara. Personal uppmuntrar i första hand de aktiviteter som barnen visar att de vill delta i. På en del förskolor finns däremot ett mer medvetet arbete med att se till att bredda och utveckla barnens intressen genom att leda dem vidare. Även i jämställdhetsgranskningen hänvisar personalen i hög grad till att barn måste få välja själva oavsett kön. Barnets egna val ses här som centralt och personalen tar ett steg tillbaka i sin strävan att låta barnen styra utifrån sina befintliga intressen. Detta gör att förskolepersonalen går miste om tillfällen att vidga barnens möjligheter att upptäcka och utforska sådant de inte själva upptäckt är möjligt, eller inte vågat sig på att göra. Det visar sig också i granskningen av det pedagogiska uppdraget att det finns en stark tilltro till att barnens lek inte får störas. Därmed kan personalens förhållning till barnet för att aktivt gå in och samspela med barnen och ge dem vägledning att expandera sin intressesfär och utveckla sitt kunnande.

⁵³ Lpfö 98/16, s 6

⁵⁴ Jfr Lpfö 98/16, s 6

⁵⁵ Se bilaga VII

⁵⁶ Lpfö 98/16, s 9

⁵⁷ Lpfö 98/16, s 9

⁵⁸ Johansson, E. (2011). *Möten för lärande – pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Skolverket.

Det är glädjande att flertalet besökta förskolor i jämställdhetsgranskningen generellt präglas av en positiv kommunikation vad det gäller intonation, tonläge och ansiktsuttryck. Detta kan också relateras till det som framkommit i granskningen av det pedagogiska uppdraget, där det framgick att personalen oftast lyssnar på barnen och bemöter det barnet initierar, men inte använder barnets initiativ till att expandera och vidga perspektiven på det barnet just visat intresse för så att de utmanas i riktning mot ett lärande. Skolinspektionen kan konstatera att i granskningen av det pedagogiska uppdraget bedömdes att interaktionen med barnen i hälften av förskolorna inte skedde på något medvetet sätt och inte användes som verktyg i undervisningen, även om personalen själva upplevde sig vara lyhörda och inlyssnande.

Normer och värden i förskolans arbete upplevs positivt

Både personal och föräldrar har en positiv bild av hur förskolan arbetar med normer och värden.⁵⁹ Åtta av tio föräldrar uppger att det *stämmer helt* eller *ganska bra* att förskolan arbetar med respekt mellan barnen och lika förutsättningar för flickor och pojkar. Förskolepersonalen uppgav också att de anser att förskolan lyckas väl med att motverka stereotypa föreställningar om kön och är *mycket bra* eller *ganska bra* på att ge flickor och pojkar samma förutsättningar och utrymme i verksamheten. Förskolan upplevs också av personalen vara övervägande bra på att förmedla människors lika värde, tolerans för olikheter och ett respektfullt sätt.

Enkätresultaten kan relateras till de resultat som jämställdhetsgranskningen visat, där värdegrunden oftast fokuserar på allas lika värde och individens möjligheter att göra egna val i förskolan och där förskolepersonalen själva uppfattar att de har förmåga att i verksamheten skapa likvärdiga förutsättningar för flickor och pojkar. Detta trots att de samtidigt poängterar att kön är oviktigt i förskolan, vilket beskrivs nedan.

Likabehandling, individfokus och jämställdhetsuppdrag utgör ett komplext samspel

I Skolinspektionens granskning av förskolans arbete med jämställdhetsuppdraget framkommer att såväl huvudmän som förskolechefer och förskolepersonal ofta hänvisar till likabehandling och sin likabehandlingsplan när de får frågor om hur de genomför jämställdhetsuppdraget.⁶⁰ Vid genomläsning av likabehandlingsplaner blir det dock tydligt att aktivt jämställdhetsarbete vanligtvis inte är synligt. Det förefaller som att olika funktioner i hela styrkedjan ser regler och rutiner för det främjande, förebyggande och åtgärdande likabehandlingsarbetet som inkluderande jämställdhetsuppdraget och har inte problematiserat läroplanens skrivningar om jämställdhet. I granskningen är det endast en förskola som bedömts ha ett så medvetet och genomtyrat jämställdhetsarbete på flera nivåer i styrkedjan, från mål och planer för uppföljning till kompetensutveckling och genomförande i praktiken, att det inte kräver någon uppföljning från Skolinspektionen. Det finns förstås flera förskolor som till delar arbetar med jämställdhetsuppdraget, men där arbetet inte genomtyrar det dagliga arbetet på ett systematiskt och synligt vis.

Under 2000-talet har jämställdhet mer och mer kommit att aktualiseras i relation till frågor om likabehandling.⁶¹ Likabehandling handlar om att alla barn har rätt att behandlas utifrån sina förutsättningar så att de får lika möjligheter och rättigheter. Det innebär i sig inte att de ska behandlas likadant. Likabehandlingsarbetet är en del av skolväsendets värdegrundsarbete som handlar om att aktivt främja alla barns och elevers lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning.⁶² Jämställdhetsarbetet är också en del av värdegrunden och ligger därmed nära likabehandlingsarbetet, i synnerhet i den främjande delen, som syftar till att förankra respekten för alla människors lika värde och bidra till en förskolemiljö där alla barn känner sig trygga och kan utvecklas.⁶³

⁵⁹ Se bilaga VII

⁶⁰ Skolinspektionen (2017). *Förskolans arbete med jämställdhet*. Kvalitetsgranskningsrapport.

⁶¹ Frånberg, G-M. red. (2016). *Efter barnets århundrade – utmaningar för 2000-talets förskola*. Lund, Studentlitteratur.

⁶² <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/likabehandling>

⁶³ Samma skrivningar gäller för skolan och återfinns i läroplanerna

Själva jämställdhetsuppdraget är egentligen mera specifikt inriktat på flickors och pojkars möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan könsstereotypa begränsningar.⁶⁴ En viktig del i förskolans jämställdhetsuppdrag är också att motverka traditionella könsmonster och beteenden, så att de inte befästs i förskolan.⁶⁵ Här betonar läroplanen de vuxnas betydelse som förebilder genom skrivningen:

”Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt.”⁶⁶

Vuxnas roll som förebilder, deras förhållningssätt, beteenden och föreställningar får därmed betydelse för jämställdhetsuppdraget. Likaså har förväntningar ställda på förskollärare och arbetslag i förskolan inverkan på hur de uppfattar och genomför uppdraget. Det finns studier som visar att betydelsen av kön i förskolan skapas genom att förskolepersonalen uttrycker olika könsstereotypa förväntningar på barnen. I detta kategoriserar den pedagogiska personalen vissa handlingar som ”flickiga” eller ”pojkgiga”, till exempel hur barnen lyssnar, och på vilka sätt de får ta ansvar för sina beteenden.⁶⁷ På så sätt blir förskolepersonalens förmåga att vidga ramarna för sina egna och barnens handlingar, och sitt bemötande av flickor och pojkar, centralt som styrande faktor i hur jämställdhet konstrueras i förskolan.

I jämställdhetsgranskningen hänvisar förskolepersonal, såväl som många förskolechefer, till jämställdhet som en individbaserad fråga som inte alls handlar om kön. I förskolan är värderingar som rör både det individuella och det kollektiva viktiga utifrån läroplansuppdraget. Nordisk förskoleforskning visar att det finns ett mönster av individualisering i värdegrundsarbetet över hela Norden och implikationer på att kollektiva värden alltmer marginaliseras.⁶⁸ Ribaeus visar också i sin avhandling om demokrati i förskolan att det tycks ha skett ett skifte från en grupporienterad syn till större fokus på det individuella barnet.⁶⁹ Hon menar att det handlar om att de val som görs sker utifrån vad varje barn skulle vilja göra och vad de vill välja, snarare än att barn gör gemensamma val och tar gemensamma initiativ.

Förskolepersonalen i jämställdhetsgranskningen ger i någon mening uttryck för att de stödjer såväl tanken om individualitet som jämställdhet, i att de anser att barnen både måste få välja själva och att de ska göra det utan att hindras av vilket kön de tillhör. Samtidigt beskrivs kön som irrelevant för hur personalen relaterar till varje barn. ”*Jag tänker inte på att jag har en pojke framför mig, utan att jag har NN framför mig*”. Det tycks uppstå ett dilemma när förskolepersonalen dels ska tampas med verksamhetens uppdrag att inte influera barnen till könsstereotypa beteenden och aktiviteter och istället verka för jämställdhet, dels att de å andra sidan ska ta hänsyn till varje barns perspektiv, egna val och intressen.⁷⁰ I läroplanen betonas demokratiska värden, det understryks där att både jämställdhet mellan flickor och pojkar, såväl som barns inflytande och egna val är centralt. För förskolechefen och personalen i förskolan blir det därför viktigt att synliggöra dessa båda perspektiv på demokrati så att det blir möjligt att återkommande diskutera, reflektera och kunna relatera till vad de betyder för arbetet i förskolan.

Skolinspektionen menar att ett ensidigt fokus på individen kan riskera att osynliggöra de skillnader som personalen faktiskt gör på flickor och pojkar och leda till att de stannar vid en idé om lika värde utan att definiera hur förskolan ska arbeta med vare sig likabehandling eller jämställdhet, enligt uppdraget i läroplanen.

⁶⁴ Lpfö 98/16, s 5

⁶⁵ Jämställdhetsuppdraget utgår övergripande från de jämställdhetspolitiska målen. Se: <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet/>

⁶⁶ Lpfö 98/16, s 5

⁶⁷ Hellman, A. (2010). *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Göteborgs universitet.; Karlsson, R. (2009). *Demokratiska värden i förskolebarns vardag*. Göteborgs universitet; Markström, A-M. (2005). *Förskolan som normaliseringspraktik: en etnografisk studie*. Linköpings universitet. Månsson, A. (2010). Genuspositioner I förskolan – barns möjligheter och begränsningar. I: J. Qvarsebo., I. Tallberg Broman, red. *Från storslagna visioner till professionell bedömning – om barndom, utbildning och styrning*. Malmö högskola. Eidevald, C (2011). ”Du kan inte ha alla kuddar själv”. Vardagsrutinernas könskonstituera(n)de kraft. I: H. Lenz Taguchi., L. Bodén och K. Ohrlander, *En rosa pedagogik – jämställdhetspolitiska utmaningar*. Stockholm, Liber.

⁶⁸ Nordiskt forskningsprojekt ”*Values Education in Nordic Preschools – Basics of Education for tomorrow*”. Presentation av Johansson, E och Puroila, A-M, Nordiska ministerrådets konferens om förskolan 22 september 2016.

⁶⁹ Ribaeus, K. (2014). *Demokratiuppdrag i förskolan*. Ak. Avh. Karlstad University Studies 2014:17.

⁷⁰ Se också forskningsstudien om genusföreställningar och individperspektiv i förskolan: Emilsson, A., Folkesson, A-M., Moqvist Lindberg, I. (2016). *Gender Beliefs and Embedded Gendered Values in Preschool*.

Lärandemiljöns betydelse för barns välbefinnande, utveckling och lärande

Lärandemiljön får betydelse för hur och vad barnen får möjlighet att utveckla sitt kunnande kring i förskolan och vilka samspel som blir möjliga. Miljöns utformning behöver därför beaktas även vid resursfördelningen till förskolan.⁷¹ Miljön som barnen vistas i ska vara trygg och säker, precis som den ska vara överblickbar och underlätta kontakten mellan barn och vuxna. Verksamhetens lokaler, dess fysiska och pedagogiska miljö och det material som ska användas, behöver därför vara innehållsrikt och inbjudande så att det ger möjlighet till såväl skapande och livliga aktiviteter som vila och lugna aktiviteter.

Ungefär en tredjedel av personalen som besvarat förskoleenkäten anser att de är *mycket bra* på att erbjuda barnen en stimulerande miljö och övriga två tredjedelar svarar att de är *ganska bra* på detta.⁷²

I granskningarna av trygghet, gruppstorlek och personaltäthet som var fokuserade på de små barnen, 1–3 år, fanns ett antal förskolor där förskolepersonalen inte var tillräckligt tillgängliga för att möta barnens behov av närvaro, tröst och uppmärksamhet och där deras bemötande gentemot barnen inskränkte sig till instruktioner och tillsägelser. I en del fall berodde det helt enkelt på att det inte var möjligt för personalen att hinna ha uppsikt över alla barn för att det var för få vuxna och att lokalerna inte var utformade så det var möjligt att ha uppsikt. I andra fall förefaller det handla mera om en organisatoriskt bristande struktur och personalens förhållningssätt. Dessa granskningar handlade specifikt om de yngsta barnen i förskolan och resultaten om bristande tillgänglighet och lyhördhet för barnen kan givetvis i sig innebära en risk för en otrygg miljö för de små barnen i förskolan.

I Skolinspektionens granskning av förskolans pedagogiska uppdrag, där avdelningar med barn mellan 1 och 5 år observerades, undersöktes bland annat hur lek, miljö och material används för att stimulera och utmana barnen. De fysiska miljöerna inomhus är i de flesta granskade förskolorna innehållsrika och inbjudande, med olika typer av skapande material, böcker, spel och annat lekmaterial exponerat så att det är tillgängligt för barnen. Därmed kan det sägas främja lek och skapande hos barnen. Granskningarna visar att det ofta är barnens olika intressen som utgör grunden för förändringar och ommöbleringar i miljön.

Samtidigt framkom i granskningen av jämställdhet att det är vanligt att barnen får leka sina lekar med det material de själva väljer och har tillgång till, utan personalens inblandning. Det kan innebära att de återkommande väljer samma aktiviteter och material, och inte erbjuds att pröva olika miljöer och material, så att de får möjlighet att utvecklas och breddar sina lekmönster och intressen.

I den fysiska miljön utomhus observerades i de allra flesta förskolor en variationsrik miljö som är anpassad till barngruppernas olika behov. Det finns dock några förskolor där utemiljön inte är inrättad så att både äldre och yngre barns behov av stimulans och utmaningar blir tillgodosedda. Tillgänglighet och exponering är inte heller självklara och det kräver i sin tur att det finns personal till hands som kan hjälpa barnen plocka fram material och vägleda dem i hur det kan användas.

Materialet inomhus är inte heller alltid lättillgängligt för barnen. Det finns exempel från de granskade förskolorna där material ligger i lådor, vilket gör att dess innehåll inte är synligt eller att materialet är placerat högt upp på hyllor och därför inte nåbart för barnen. Om materialet inte är synligt och tillgängligt inspireras inte heller barnen och deras möjlighet till variation begränsas. I de förskolor med ett litet utbud av material som vi sett i granskningarna, påverkas pojkars och flickors möjlighet till att utmanas i befintliga könsmonster och tänkesätt kring vad flickor och pojkar kan göra och hur de får vara. Avsaknad av material erbjuder då färre tillfällen till lek, fantasi, rollek, skapande, experimenterande, bygg och konstruktion, språk och kommunikation.

På en del förskolor har Skolinspektionen också observerat mera torftiga miljöer som ger ett kallt intryck och inte alltid är anpassade till den aktuella barngruppens behov. I ett fåtal förskolor har personalen gjort ett aktivt val att ha en avskalad miljö i syfte att inte överbelasta barnen med intryck som kan göra att de får svårare att koncentrera sig. Det framgår inte om förskolan utvärderat resultatet av en sådan inriktning. En miljö som inte är innehållsrik och inbjudande kan innebära att barnen inte upplever vistelsen i förskolan som rolig och meningsfull, vilket läroplanen föreskriver att den ska vara.

⁷¹ Skolverket. (2017).

⁷² Se bilaga VII för tabeller

Förskolechefen har ett särskilt ansvar för att barnen får tillgång till en bra miljö och material för utveckling och lärande. Det finns på många förskolor en aktiv diskussion om just miljön som pedagogisk faktor och det finns en strävan att variera miljöerna och ge barnen inflytande i hur de vill att de ska utformas. Förskolechefer har enligt resultaten ofta synpunkter på vilket material som ska köpas in och efterfrågar det pedagogiska syftet.

Förskolans miljö ska också vara utformad så att den bidrar till att motverka stereotypa könsmonster och föreställningar om vad flickor och pojkar får göra. Granskningen av jämställdhetsuppdraget visar att ett medvetet genusperspektiv endast användes i mindre än en femtedel av förskolorna vid planering av miljö och material. I två tredjedelar av de granskade förskolorna fanns ändå en miljö som ger utrymme för att arbeta för att motverka könsstereotyper och där rummen och material på väggarna inte hade några uppenbara könskodningar. Det innebär i sin tur att det ställer stora krav på förskolans personal att använda miljöerna och det befintliga materialet så att det bidrar till det lustfyllda lärandet, samtidigt som de måste vara medvetna om vilka signaler olika möbleringar, färgsättningar, fördelningar av barn i aktiviteter och den litteratur som finns tillgänglig och används sätter för prägel på flickors och pojkars vardag i förskolan. Förskolans personal uttrycker ofta att det är viktigt att miljön är likvärdig och att alla barn ska få leka med och använda allt material.

Granskningarna som observerat förskolans miljö och material visar vikten av att förskolepersonalen såväl som förskolechefen har en medvetenhet om miljöns betydelse för barnens möjlighet till utveckling och lärande samt en trygg förskoledag.

Varierande pedagogisk kvalitet i förskolan ger olika villkor för barnen

I avsnittet ovan har resultaten från granskningar av det dagliga pedagogiska arbetet i förskolan beskrivits. Syftet med en likvärdig förskola är att kunna erbjuda en verksamhet där alla barn får möjlighet till en god lärandemiljö. Det innebär att alla barn i förskolan ska ha en stimulerande lärandemiljö som ger barnen möjlighet att använda sina resurser och förmågor, oavsett social situation, livsvillkor och kulturella olikheter.

Sammantaget ser den pedagogiska kvaliteten i förskolan olika ut på de förskolor Skolinspektionen har granskat, vilket riskerar att påverka likvärdigheten och alla barns möjligheter att utvecklas och lära till sin fulla potential. Den pedagogiska kvaliteten handlar om det som äger rum i de pedagogiska processerna och de pedagogiska relationerna, det vill säga samspelet mellan personal och barn i det konkreta mötet, och är därför central för det som händer i förskolan.

De arbetssätt som tillämpas i verksamheterna förefaller inte alltid utgå ifrån något tydligt läroplansfokus och de förhållningsätt till uppdraget och till barns läroprocesser som framträder i granskningarna samt det språkliga bemötandet gentemot barnen, ger inte alltid tillräckligt utrymme för att expandera barnens lärande inom olika områden. Läroplanen utgår från ett relationellt synsätt, det vill säga att lärande är något som sker i relation mellan barn och vuxen, och barn och barn. Förskolepersonal i granskningarna sätter barnet som individ i centrum och har ett positivt och lyhört bemötande gentemot barnen, vilket är en viktig faktor för god pedagogisk kvalitet, men tar inte alltid tillvara tillfällen att möta och utmana barnets tankar och vilja att utforska nya lösningar.

Den pedagogiska medvetenheten visar sig i hur personalen ser på barn och barns lärande, på pedagogrollen och förskolans uppdrag. Uttryck för olika positioner har framgått i intervjuerna med förskolepersonalen. Kunskapsuppdraget i förskolan har förtydligats, och därmed har en uppdelning av ansvar och roller förtydligats i styrdokumentet. Det finns tecken på att förskolan fortfarande befinner sig i en brytningstid i det pedagogiska arbetet och där det fortfarande förefaller finnas visst motstånd att ändra rådande arbetssätt och förhållningsätt till uppdraget. Olika yrkesgrupper inom förskolan har olika utbildning och kunskapsnivå, men detta används inte alltid som en resurs utan kan istället bli ett hinder för utvecklingen av verksamheten.

Skolinspektionen har sett att förskolans personal värderar sin egen verksamhet som positiv. De tycker de är bra på att erbjuda barnen en stimulerande miljö och att använda lärande i de vardagliga aktiviteterna, vilket kan antas skapa positiva förväntningar på det egna arbetet. De uppfattar också sina förskolor som bra på att ge flickor och pojkar samma förutsättningar och utrymme i verksamheten. Granskningsresultaten och de observationer Skolinspektionen gjort stöder inte helt och hållet att så är fallet i praktiken på alla förskolor. För barnen är det helt centralt att de möts av kunniga och empatiska

pedagoger som var för sig och tillsammans förmår ge barnen en stimulerande, rolig och utvecklande verksamhet i förskolan varje dag.

Styrning och ledning

I avsnittet om styrning och ledning belyses ramar, ansvar och de förutsättningar som har betydelse för en god kvalitet. Förutsättningar kan hänföras till hur verksamheten är organiserad och de resurser som finns i den. Mer specifikt handlar det om ramar i form av nationella styrdokument, ekonomiska resurser, tillsynsansvar, styrning och ledning, personalens utbildning och kompetens, ansvar och roller samt personaltäthet och barngruppernas storlek.

Huvudmannen har, liksom förskolechefen, ett stort ansvar när det gäller att skapa förutsättningar för verksamheten att kunna arbeta gentemot målpuppfyllelse utifrån de nationella målen. Huvudmannen ska se till att barngrupperna har en lämplig sammansättning och storlek och att barnen även i övrigt erbjuds en god miljö.⁷³ Vidare bör anpassning av personaltätheten samt storlek och sammansättning av barngrupperna ske i dialog med förskolechefen och utifrån de förutsättningar som finns på varje förskoleenhet.⁷⁴ Huvudmannen bör även ha en fungerande modell för resursfördelning som tar hänsyn till de lokala förutsättningarna och behoven i de olika förskoleenheterna. Kompetensutvecklingsinsatser för förskolechef, förskollärare och arbetslag bör utformas av huvudman och förskolechef tillsammans, utifrån en kontinuerlig kartläggning och analys av verksamhetens behov i förhållande till förskolans uppdrag.⁷⁵ Huvudmannens styrning berörs i vissa delar här, men fördjupas i en kommande granskning under 2017.

I genomförda kvalitetsgranskningar har flera betydelsefulla förutsättningar, såsom huvudmannens resursfördelning, gruppstorlek, personaltäthet, förskolans lärandemiljö, utbildad personal, personalens kompetensutveckling, ansvar och ansvarsfördelning, tydliggjorts.

Av skollagen framgår att det i kommunernas tillsyn av fristående förskolor ingår att fatta de beslut om åtgärder som kan behövas för att den huvudman som bedriver verksamheten ska rätta de fel som upptäcks vid granskningen.⁷⁶ Detta innebär att kommunens tillsyn ska omfatta de granskade verksamheternas förmåga att leva upp till intentionerna i läroplanen.⁷⁷

Förskolechefen har i sin tur ett stort ansvar att använda de yttre förutsättningar som ges och tillsammans med förskollärare och arbetslag driva kvalitetsutvecklingen i det pedagogiska arbetet. Att verksamheten sker i enlighet med strävansmålen i läroplanen ansvarar förskolechefen, förskollärare och arbetslag för tillsammans på respektive nivåer.

I Skolinspektionens regelbundna tillsyn av förskolan är det huvudmannens ansvar för förskolan som inspekteras. Under 2015 skrevs brister fram för 45 procent av inspekterade kommuner när det gäller förutsättningarna för utbildningen i förskolan.⁷⁸ För 2016 var den siffran 36 procent. Bristerna handlar vanligtvis om att huvudmannen inte uppfyller skollagens krav beträffande erbjudande av plats i förskola och om barngruppernas storlek och sammansättning. När det gäller huvudmannens ansvar för utvecklingen av utbildningen handlar påtalade brister främst om huvudmännens kvalitetsarbete, där uppföljning, planering av insatser för förbättring, och genomförandet av sådana behövde åtgärdas. Under 2016 var det 46 procent av besökta huvudmän som hade brister i sitt kvalitetsarbete. I Skolinspektionens tillsyn görs vanligtvis inte några verksamhetsbesök vid förskoleenheter.⁷⁹

Viktiga förutsättningar för god kvalitet som tydliggörs i granskningarna

Skolinspektionens bedömningar i de kvalitetsgranskningar som genomförts visar att nedanstående faktorer tillsammans utgör centrala faktorer för att styra och leda så att goda förutsättningar skapas för förskolan att kunna genomföra sitt uppdrag.

⁷³ Skollagen, 8 Kap. 8 §

⁷⁴ Skolverket (2017).

⁷⁵ Skolverket (2017).

⁷⁶ 26 kap. 2 § skollagen.

⁷⁷ Skolinspektionen (2016c). *Kommunernas tillsyn av fristående förskolor*. Kvalitetsgranskningsrapport

⁷⁸ Se under statistik på Skolinspektionens hemsida. Totalt har 144 kommuner inspekterats under 2015–16

⁷⁹ Enskilda huvudmän för förskolor är inte heller föremål för Skolinspektionens tillsyn, utan omfattas av kommunens tillsyn. Däremot granskar Skolinspektionen hur kommunen utövar tillsyn över de förskolor vars huvudmän kommunen har godkänt. Se 26 kap. skollagen (SFS 2010:800).

- Att kommunerna har kännedom om förskolornas specifika förutsättningar och behov och fördelar resurser därefter
- Att huvudmannen, i dialog med förskolechef, anpassar gruppstorlek och personaltäthet efter de behov som finns i barngruppen
- Att kommunerna gör systematiska bedömningar av den pedagogiska kvaliteten i sin tillsyn av fristående förskolor så att god pedagogisk kvalitet kan säkerställas
- Att förskolechefen leder det pedagogiska arbetet och tar det ansvar som krävs för att verksamheten ska nå de nationella målen
- Att förskolechefen klargör sin vision för förskolans utveckling och förbättringsarbete och gör personalen delaktig i hur den ska förverkligas
- Att förskolechefen säkerställer att det finns en tydlig roll- och ansvarsfördelning bland personalen i relation till det pedagogiska arbetet i barngruppen.
- Att förskolechefen säkerställer att förskollärare får möjlighet att ta ansvar för undervisningen
- Att huvudmannen och förskolechefen rekryterar utbildade och legitimerade förskollärare för undervisningen i förskolan
- Att huvudmannen och förskolechefen ser till att annan pedagogisk personal har den utbildning för arbete med barn som behövs för att professionellt kunna utföra sina arbetsuppgifter
- Att huvudmannen ger förutsättningar och stöd för förskolechefen att leda det pedagogiska arbetet
- Att huvudman och förskolechef ser till att personalen får den kompetensutveckling som de och förskolan behöver för att klara av sitt pedagogiska uppdrag

Styrningen av skolväsendet brukar betecknas som komplex genom att det finns både en nationell styrning genom målen i läroplanen och en kommunal styrning som innebär ansvar för fördelning av resurser och att förskolans verksamhet har möjlighet att uppnå måluppfyllelse. Huvudmän för enskilt drivna verksamheter har samma ansvar och ramar att förhålla sig till, förutom att det är kommunerna som fördelar resurser även till fristående förskolor. Skolinspektionen har sett exempel på väl fungerande styrning och ledning i genomförda granskningar, där resurser fördelas utifrån analyser av behov och barnkonsekvensanalyser genomförs inför förändringar i gruppansättningar. Där finns goda exempel på när personalens kompetens utgör en synliggjord kvalitetsfaktor, och där förskolechefen leder den pedagogiska verksamheten utifrån en tydlig vision och ett kommunikativt ledarskap. Men Skolinspektionen har också sett ett antal områden som behöver utvecklas.

Kommuners tillsyn av fristående förskolor – en förutsättning för likvärdighet

Kommuner har tillsyn över fristående förskolor med enskild huvudman som fått kommunens tillstånd att bedriva förskola.⁸⁰ Skolinspektionen har granskat hur kommunerna utövar sin tillsyn av fristående förskolor

I granskningen framkom att två av tre granskade kommuner behöver utveckla arbetet med hur de granskar förskolornas arbete utifrån läroplanens mål och uppdrag.⁸¹ Många kommuner använder inte underlag som gör att de kan bedöma hur väl förskolorna lyckas med sitt uppdrag. Kommunerna skaffar sig därmed inte tillräcklig kunskap om huruvida de fristående förskolorna har en god pedagogisk kvalitet. Detta kan i förlängningen få konsekvenser för förskolorna, som inte får tydligt klarlagt vilka åtgärder de behöver vidta för att utveckla kvaliteten. Ytterst kan detta få konsekvenser för de barn som har sin placering i dessa förskolor. De riskerar att inte få den verksamhet med omsorg, trygghet, utveckling och lärande som de har rätt till.

⁸⁰ 26 kap, 4 § och 2 kap, 5 och 7 §§ skollagen 2010

⁸¹ I granskningen ingick 35 slumpvis utvalda kommuner

Kommunen har ett ansvar för att säkerställa att de fristående förskolorna fullgör sitt uppdrag. Om kommunernas tillsyn av de fristående förskolorna är bristfällig, riskeras likvärdigheten mellan de kommunala och fristående förskolorna.

Skolinspektionen menar därför att kommunerna behöver göra regelbundet återkommande tillsynsbesök, säkerställa att rätt kompetens används för tillsynen och genomföra mer systematiska bedömningar av det pedagogiska uppdraget genom att exempelvis utveckla bedömningsunderlag och i högre grad ta fram bedömningskriterier som innefattar pedagogisk kvalitet. Vidare bedömer Skolinspektionen att kommunerna behöver utveckla arbetet med att följa upp att de brister som uppmärksammas rättas till av huvudmannen, så att de åtgärdats innan tillsynen avslutas.

Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov – en styrningsfråga

Förutsättningar för en likvärdig förskola handlar bland annat om hur resurser fördelas för att kompensera för barnens olikheter i livssituation och förutsättningar. Skollagens förtydligande att kommuner ska *”fördela resurser till utbildning inom skolväsendet efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov”*,⁸² kan ses som ett sätt att ytterligare lyfta upp frågan om likvärdig förskola. Studier har också visat att en stor del av grunden för kunskapskillnader som uppmäts under skoltiden läggs redan innan barn börjar skolan och att tidiga insatser, särskilt för utsatta grupper, får effekter på såväl kunskapsinlärning som motivation.⁸³

Skolinspektionens tillsyn av kommunala huvudmän för förskolan fann brister i resursfördelningen utifrån ovanstående hos cirka 10 procent av inspekterade huvudmän för förskolan under 2015 och 2016.⁸⁴

En kartläggning som Skolinspektionen har låtit genomföra av alla kommuners socioekonomiska resursfördelning till förskolan visar att drygt en tredjedel av kommunerna fördelar resurser med utgångspunkt i socioekonomiska principer. Däremot saknar flertalet av dessa kommuner uppföljning och analys av sina respektive modellers träffsäkerhet. Ofta finns inte heller några riktlinjer för vad den socioekonomiskt baserade resursen förväntas användas till, förutom i några fall där resurser har allokerats för att stärka språkstödet i förskolan. Det visar sig också vara få kommuner som har strategier för vilka kvalitetsdrivande effekter de avser uppnå med de socioekonomiskt baserade resurserna. Det innebär att kommunerna inte vet ifall omfördelningen leder till att barnen får likvärdiga förutsättningar till stimulans och lärande i förskolan.⁸⁵

Av de två tredjedelar som inte har ett socioekonomiskt resursfördelningssystem är det endast ett fåtal kommuner som avser införa något sådant system. Skolinspektionen anser det anmärkningsvärt att det inte tycks finnas tydliga ställningstaganden för vilka metoder, modeller eller utgångspunkter som ska användas för att försäkra sig om att resursfördelningen utgår från barns olika förutsättningar och behov. I en tidigare granskning av resursfördelning och arbetet mot segregation i förskola, grundskola och fritidshem, framkom att kommuner framför allt fördelar resurser till förskolan utifrån ålderskategorisering, det vill säga mer resurser till de yngsta barnen där personaltätheten behöver vara högre.⁸⁶ Andra fördelningsprinciper handlar om att fördela samma ”barnpeng” till samtliga oavsett om barnen vistas heltid i förskolan, eller är så kallade 15-timmars barn. Argumentet för det senare var då att det finns flera barn på deltid i förskolan i socialt utsatta områden.⁸⁷ Ett annat exempel är, företrädesvis små, kommuner där varje förskolechef får äska medel till sin verksamhet utifrån en inventering av vilka behov som finns och vad som krävs för att finansiera verksamheten. I sådana fall bygger fördelningen på att alla chefer solidariskt kan ställa sig bakom fördelningen som sedan görs. Det är ett sårbart system.⁸⁸ Skolinspektion-

⁸² 2 kap. § 8, skollagen 2010.

⁸³ Sylva, K., m.fl. (2011). pp 109–124. Se även Persson, S (2015a).

⁸⁴ Sammanlagt 144 kommunala huvudmän för förskolan inspekterades under 2015–16 och av dessa var det 14 som bedömdes ha brister i sin kompensatoriska resursfördelning.

⁸⁵ Skolinspektionen (2016f). *Socioekonomisk fördelning till förskolan*. Rapport

⁸⁶ Skolinspektionen (2014). *Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet*. Kvalitetsgranskningsrapport.

⁸⁷ ibid

⁸⁸ Se Skolinspektionen (2014).

en konstaterade i den granskningen dessutom att omfördelningen i de få kommuner som hade en socioekonomiskt riktad sådan till förskolan, i vissa fall var så ringa att förutsättningar för kraftfullt utvecklingsarbete saknades.

Även om kommunerna kan ha andra fördelningsprinciper än socioekonomiska för att fördela resurserna likvärdigt, är det avgörande att dessa följs upp och utvärderas så att åtgärder kan vidtas om det visar sig att resursfördelningen inte nått skollagens krav om att omfördela efter barnens behov och förutsättningar.

I likhet med vad Skolinspektionen har lyft fram i en tidigare granskning av kommuner med stor segregation, är föräldrars utbildningsbakgrund och utländsk bakgrund dominerande indikatorer för socioekonomisk resursfördelning till förskolan i de kommuner som har en modell för detta, men ytterligare kriterier tillkommer ofta. Skolinspektionen menar att utgångspunkter för omfördelning av resurser till förskolan utifrån kompensatoriska utgångspunkter troligen behöver innefatta såväl områdets socioekonomiska struktur där förskolan är belägen, som fördelning som utgår från förutsättningar för de barn som faktiskt befinner sig i respektive förskola. Andra kompensatoriska faktorer att ta hänsyn till kan givetvis finnas på respektive förskola. Här har både kommunerna och de enskilda huvudmännen ett stort ansvar att i sitt kvalitetsarbete följa upp och analysera faktorer som kan påverka barnens möjligheter att utvecklas och lära. Resursfördelning efter barns olika behov och förutsättningar kräver både ett medvetet arbete med modellerna och en koppling till kunskap om vilka faktorer som kan påverka barns möjligheter att utvecklas och få möjlighet använda hela sin potential. I en kommande granskning av huvudmannens styrning av förskolan kommer Skolinspektionen att ytterligare granska frågan om kvalitetsaspekter kring resursfördelning.

Samlat pekar hittillsvarande iakttagelser på att kommuners brist på strategier för sin resursfördelning och resursanvändning riskerar att begränsa förskolans möjligheter att arbeta kompensatoriskt. Det är av stor vikt att resursfördelningen verkar så att skillnader i barns förutsättningar och behov kan utjämnas. Skolinspektionen ser därför att arbetet med att ta fram strategier och att systematiskt följa upp resultat av verksamheten i förskolan är ett utvecklingsområde för kommunerna.

Gruppstorlek och personaltäthet har betydelse men är inte avgörande

Skolinspektionens kvalitetsgranskningar visar att förutsättningar i form av barngruppens storlek och personaltätheten spelar roll för kvaliteten i förskolan.⁸⁹ Granskningarnas resultat visar också att det finns andra strukturella aspekter, som personalens sammansättning och utbildningsbakgrund, kompetensutveckling, den inre organisationen, resursfördelning och tid för kvalitetsarbete, som har betydelse för kvaliteten i förskolan. Barngruppsstorlek har varit föremål för mycket debatt under senare år och förra året kom Skolverkets nya riktmärken om vad lämpliga gruppstorlekar kan vara i olika åldersgrupper.⁹⁰ Många kommuner har också fått ta del av de statsbidrag som finns att söka för att minska barngruppernas storlek.⁹¹

Gruppstorleken i förskolan kan påverkas av huvudmannens förutsättningar att erbjuda plats i förskolan till de barn som har rätt till det. Skolinspektionens tillsyn av förskolan under de senaste åren har konstaterat att flera kommuner brister när det gäller att erbjuda plats i förskola enligt skollagen. Under 2016 var det tio procent av besökta kommuner som hade brister inom detta område. Kritik har även riktats mot huvudmän när det gäller uppföljning av barngruppernas storlek och sammansättning. Skolinspektionen menar att det kan finnas en risk att kommuner exempelvis utökar befintliga barngruppers storlek och därmed gör avkall på verksamhetens pedagogiska kvalitet för att kunna erbjuda förskoleplats enligt skollagens krav.

Inom ramen för Skolinspektionens granskning av förskolans platsgaranti och pedagogiska kvalitet skickades en enkät ut till de 19 kommuner som enligt en tidigare studie ansågs ha stora svårigheter att klara kraven om platsgaranti.⁹² Resultaten visar att fyra av dessa kommuner vid granskningstillfället fortfarande inte uppfyllde kraven och hade ett antal barn i kön som inte fått plats inom fyra månader. Nästan hälften, 9 av 19 kommuner, hade

⁸⁹ Skolinspektionen (2016a). *Trygghet och lärande för barn under 3 år – en ögonblicksbild av förskolans vardag*. Kvalitetsgranskningsrapport.

⁹⁰ Skolverket (2017).

⁹¹ Se Skolverkets hemsida: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/forskola-pedagogisk-omsorg-fritidshem/statsbidrag-for-mindre-barngrupper-i-forskolan-1.236969>

⁹² Enkäten genomfördes 2015. Se också SOU 2013:41 *Förskolegaranti*, s. 109 ff.

utökat barngruppernas storlek de senaste åren, för att uppfylla kravet att erbjuda och ge tillgång till plats inom ramen för platsgarantin.⁹³ Samtliga kommuner hade genomfört en rad andra åtgärder för att klara kravet. Det vanligast förekommande i enkätresultatet var att kommunen inrättat en ny förskola eller avdelning på befintlig förskola. Tio kommuner hade inrättat tillfälliga lokaler tänkta att används under en kortare period för att kunna erbjuda plats. Av dessa är det åtta kommuner som erbjudit barn tillfällig plats vid en förskola eller avdelning i väntan på annan plats.

Skolinspektionen menar att dessa typer av åtgärder ställer krav på konsekvensanalyser av behov av förändring av lokaler och organisation, såväl som inventering av personalitet och personalkompetens. Uppföljning och analys av vilka konsekvenser åtgärderna får för barnen och den pedagogiska kvaliteten bör vara en självklar del av både förskolechefens och huvudmannens kvalitetsarbete.

Frågan om barngruppsstorlek och personalitet kan kopplas till resultaten i Skolinspektionens två oanmälda granskningar där 196 slumpmässigt utvalda förskolor över hela landet besöktes.⁹⁴ Syftet med granskningarna var att belysa förskolepersonalens arbete med uppmärksamhet, trygghet och tillsyn för barn under tre år. Granskningen innefattade även en analys av huruvida barngruppernas storlek och personalitet påverkade kvaliteten i verksamheten. Resultaten visade att både storleken på barngruppen och personaliteten hade betydelse. Desto högre antal barn och ju fler antalet barn per vuxen det var i de observerade situationerna, desto mindre uppmärksamhet och tillsyn gav personalen barnen.

Resultaten visade likväl att personaliteten hade en större betydelse för kvaliteten än storleken på barngruppen. Granskningarna visade även att det finns andra faktorer som kan förklara skillnaderna i kvaliteten. Dessa faktorer är framförallt arbetets organisering, om det finns en tydlig ansvarsfördelning, barngruppens sammansättning, förutsättningar i den fysiska miljön, samt personalens kompetens, kunnande och förhållningssätt till uppdraget.

I en forskningsrapport om barngruppernas storlek framgår också att antalet barn påverkar vilka målområden i läroplanen som förskolepersonalen väljer att arbeta med, respektive väljer bort.⁹⁵ När barnantalet uppfattas som för stort beskrivs förskolepersonalen i studien uppfatta svårigheter att utmana och fördjupa innehåll så att barnen får möjlighet att utvecklas till sin fulla potential. Det kan leda till att rutinsituationer tar över och det pedagogiska innehållet inom vissa målområden helt försvinner under perioder.

I Skolinspektionen förskoleenkät till personal i förskolan var åtta av tio ganska, eller mycket nöjda med personaliteten och även mer specifikt med antalet förskollärare på sin avdelning.⁹⁶ Sambandsanalyser visar att nöjdhet med antalet barn och personal i viss mån är kopplat till upplevelser av att förskolan kan ge stöd, känslomässig trygghet och känslan att man som anställd i högre grad kan påverka verksamheten och är nöjd med förskolans ledning.⁹⁷ Resultaten från förskoleenkäten till föräldrar visar att sju av tio ansåg att det var tillräckligt med personal på deras barns förskola. Svaren var mer positiva på de förskolor där det var en faktisk högre rapporterad personalitet.⁹⁸ Nio av tio föräldrar hade också uppfattningen att deras barn blir sedda och hörda på förskolan, vilket tyder på ett stort förtroende för personalens förmåga att vara närvarande och lyhörda för barnens behov.

Sammantaget visar resultaten, i likhet med granskningarna om samma område, att gruppstorlek och personalitet är viktiga faktorer som berörs av flera styrvivåer, men att andra faktorer också påverkar upplevelsen av hur väl förskolan lyckas med sitt pedagogiska uppdrag och att skapa trygghet för barnen.

Förskolechefens ledning är en viktig förutsättning

Granskningarna visar att förskolechefens ledning av den pedagogiska verksamheten är en viktig faktor för förskolans kvalitet. Forskning har betonat att förskolechefens uppdrag är mångfacetterat och komplext och att dennes

⁹³ Se bilaga VI. I enkäten har vi inte ställt några frågor om antalet barn i förskolan har ökat eller minskat under aktuell tidsperiod.

⁹⁴ Skolinspektionen (2016a).

⁹⁵ Pramling Samuelsson, I.; Williams, P.; Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidskrift för Nordisk Barnehageforskning*. vol 9 (7). S 1-14.

⁹⁶ 7 037 personal bevarade enkäten

⁹⁷ Korrelationer mellan .5 och .3, Spearman's rho p<.001

⁹⁸ Se bilaga VII

roll inte är helt tydlig.⁹⁹ Förskolechefen styrs i sitt uppdrag av nationella styrdokument, liksom av lokala regleringar från huvudmannen. Förskolechefen ska också balansera krav från personal, föräldrar och närsamhälle och samtidigt se till barnens rättigheter och behov. Förskolechefen behöver insyn i och kunskap om förskolans dagliga verksamhet och ha förmåga att skapa en inre organisation för att kunna leda och utveckla den pedagogiska verksamheten. Skolinspektionens granskningar pekar på den nyckelroll som förskolechefen har för kvaliteten, vilken är analog med rektors roll i skolan.

Det granskningarna visar är att en god pedagogisk ledning av förskolan bland annat innebär att förskolechefen har en vision för förskolans utveckling som är kommunicerad till förskolepersonalen och som de gjorts delaktiga i samt att förskolechefen arbetar för att skapa en samsyn på uppdraget. En god ledning innebär vidare att förskolechefen har en tydlig struktur för verksamheten och en organisation som gör att personalen får regelbunden tid för planering, reflektion och kvalitetsarbete. Uppföljning och återkoppling ingår då som en naturlig del i förskolechefens kommunikation med arbetslagen och hen har en tydlig ledningsorganisation, vanligtvis med fördelade ledningsuppgifter och en egen ledningsgrupp där arbetet i verksamheten följs upp. För att arbeta som god ledare för förskolan krävs också att förskolechefen arbetar med analyser av såväl verksamhetens måluppfyllelse som av kompetensutvecklings- och rekryteringsbehov. Förskolechefen behöver också ha en god kommunikation med sin huvudman och få utrymme för egen fortbildning. En förskolechef har samma lednings- och kvalitetsansvar oavsett hur många förskoleenheter som ingår i uppdraget. Men granskningen av förskolechefens ledning visar också att organisation och kommunikation måste struktureras på olika vis om förskolechefen har ansvar för till exempel tolv förskoleenheter eller endast en enhet.

Sammantaget visar Skolinspektionens kvalitetsgranskningar att de förutsättningar som förskolechefen ger personalen har betydelse för förskolans kvalitet. Det innebär att förskolechefen i sig är en förutsättning för kvaliteten och fungerar som spindeln i nätet, men att det samtidigt krävs att huvudmannen i sin tur ger sina förskolechefer förutsättningar för att genomföra sitt uppdrag.

Huvudmannens stöd ger förskolechefen tid att leda den pedagogiska verksamheten

Skolinspektionens granskningar pekar på att huvudmannen behöver vara mera informerad om och ha bättre kommunikation med förskolecheferna om hur utvecklingen av verksamheterna ser ut, för att kunna ge stöd till förskolechefen för utveckling av verksamheten i syfte att nå måluppfyllelse. Resultaten från granskningen av förskolechefens ledning visar att det finns ett starkt positivt samband mellan de förutsättningar som förskolechefen får från huvudmannen och hur väl förskolechefen leder.¹⁰⁰

Huvudmannen behöver också i högre grad föra en dialog med och stödja förskolechefen när det gäller pedagogiska frågor, mål och måluppfyllelse så att det inte uppstår ett styrglapp där varje nivå arbetar utan kommunikation med den andra. Det är tydligt att finns större möjligheter för förskolechefen att få tid att leda och utveckla förskolans pedagogiska verksamhet när huvudmannen har en organisation med centrala stödfunktioner som avlastar förskolechefen med administrativa uppgifter. Vidare kan Skolinspektionen konstatera att huvudmannens kvalitetsarbete tydligt behöver utgå från förskolans eget kvalitetsarbete och analyser, så att huvudmannen kan uppmärksamma utvecklingsområden hos respektive förskola, vilket i sin tur kan ha betydelse för arbetet med resursfördelning och därmed förskolechefens ledning.

Förskolechefens insyn och lyhördhet är central

Granskningen av förskolechefens ledning, liksom tidigare granskning av förskolan har visat att personalen värdesätter en närvarande chef som har insikt om verksamhetens utmaningar och kan ge både pedagogiskt och annat stöd. För personalen förefaller det också viktigt att förskolechefen är regelbundet närvarande på förskolan och följer arbetet. I förskoleenkäten till personal framtonar en bild av att personalen anser att ledningen fungerar

⁹⁹ Se bland annat Munkhammar, I. (2014). Förskolechefer kamp i och om ledarskap. I: E Nihlfors och O Johansson. *Skolledare i mötet mellan nationella mål och lokal policy*. Se även Nihlfors, E., Jervik Steen, L., och Johansson, O. (2015). *Förskolechefen – en viktig länk i utbildningskedjan*. Riddersporre, B. och Sjövik, K. (2010) *Nya krav – nya ledare? Rekrytering av chefer till förskolan*, 1/2011, s. 9-12 och Styf, M. (2012). *Pedagogisk ledning för en pedagogisk verksamhet? Om den kommunala förskolans ledningsstruktur*.

¹⁰⁰ Korrelationsberäkning, Spearman's Rho, $r = 0,728$, signifikansnivån $p \leq 0,01$

bra på deras förskolor.¹⁰¹ Åtta av tio personal uppgav i enkäten att de var mycket, eller ganska nöjda med förskolans ledning. De som i högre grad var nöjda med förskolans ledning uppgav att deras förskolechef gjorde besök i barngruppen och att förskolechefen i större utsträckning känner till personalens arbetssätt och vet vilka utmaningar som finns för personalen.¹⁰² Enkätsvaren visar också att personalens upplevelse av en närvarande förskolechef påverkar deras upplevelse av andra delar av hur verksamheten fungerar. Personal som uppgav att förskolechefen i större utsträckning har insyn i verksamheten och var mer nöjda med tydligheten av arbetsfördelningen på förskolan, var också mer nöjda med hur förskolan tar hänsyn till konsekvenser för barnen vid förändringar i barngruppen.¹⁰³ Att uppleva att man kan ta upp problem med förskolechefen hade också koppling till hur nöjd personalen uppgav att de var med förskolans ledning.¹⁰⁴ Enkätresultaten stärker granskningarnas resultat att förskolechefen är viktig som ledare för den pedagogiska personalen och behöver leda både indirekt genom strukturer och organisation och direkt genom att kommunicera på plats i förskolan.

Förskolechefer kan förbättra kvalitetsarbetet

Skollagens krav på systematiskt kvalitetsarbete innebär att förskolechefen, tillsammans med sin personal, systematiskt och kontinuerligt ska planera, följa upp och utveckla utbildningen enligt de nationella målen. Förskolechefen bör se till att styrning, ledning, organisation och uppföljningssystem, stödjer kvalitetsarbetet på enhetsnivå. Varje förskolas kvalitetsarbete ska också kunna användas som underlag för huvudmannens systematiska kvalitetsarbete.¹⁰⁵ Det innebär att förskolechefen ansvarar för att skapa former och rutiner för hur kvalitetsarbetet ska bedrivas på varje förskola.

Skolinspektionens granskningar pekar på att kvalitetsarbetet kan förbättras på många förskolor. Granskningen av förskolechefens ledning visar att drygt hälften av granskade förskolechefer leder kvalitetsarbetet systematiskt, medan drygt en tredjedel av cheferna inte har tillräcklig kännedom om vilka behov och problemområden som finns på de förskoleenheter som de ansvarar för.¹⁰⁶ Hos de senare saknas inblick i vilka metoder och arbetsformer personalen använder i barngruppen och vilka pedagogiska utmaningar som finns på förskolan. Personalen är då inte heller delaktiga i kvalitetsarbetet på något strukturerat vis, förutom någon årlig utvärderingsdag, vilket kan leda till att det upplevs som oviktigt och något som "*chefen skriver ihop*" en gång per år. För förskolechefer är det givetvis en särskild utmaning att kunna leda verksamheten utan att ha tillräcklig insyn i och kunskap om verksamhetens nuläge och arbetsförhållanden. Det kan det bli svårt för förskolechefen att avgöra vilka insatser som behövs och vad förskolan behöver utveckla med utgångspunkt i de nationella målen. Det är inte heller säkert att insatserna som görs möter upp mot de behov som finns i barngrupperna för att höja verksamhetens kvalitet.

Detta betyder att brister i förskolechefens ledning kan få konsekvenser för hur förskolechefen använder tilldelade resurser för att skapa likvärdighet för alla barn. En otydlig ledning kan också påverka vilka kompetensutvecklingsinsatser som prioriteras, kompetens som i det här fallet kan vara direkt avgörande för om personalen räcker till i förhållande till det uppdrag som förskolan har. Andra konsekvenser av att förskolechefens ledning är otillräcklig kan vara att förskolechefen har svårt att ge stöd till personalen i att utveckla metoder och arbetsformer för det pedagogiska arbetet. I slutändan får det konsekvenser för barnens möjlighet till utveckling och lärande.

I granskningen om förskolechefens ledning fann inte Skolinspektionen några direkta samband mellan antal förskoleenheter som förskolechefen ansvarade för och hens ledning av kvalitetsarbetet. Skillnaderna handlade främst om att förskolechefer med ansvar för flera förskoleenheter oftare hade en biträdande chef, administrativt stöd och en egen ledningsgrupp.

Även granskningen av förskolans jämställdhetsarbete visar att en förutsättning för att lyckas väl med jämställdhetsuppdraget är att det inkluderas i det systematiska kvalitetsarbetet med uppföljningsbara mål. De flesta förskolecheferna i granskningen inkluderar likväl inte jämställdhetsuppdraget i det systematiska kvalitetsarbetet

¹⁰¹ Se bilaga VII för tabeller

¹⁰² Korrelationer mellan .4 och .6, Spearman's *rho* $p < .001$

¹⁰³ Samtliga korrelationer på .4, Spearman's *rho* $p < .001$

¹⁰⁴ Spearman's *rho* = .6, $p < .001$

¹⁰⁵ Skolverket (2012). Sid. 11.ff

¹⁰⁶ Skolinspektionen (2016h). *Förskolechefens ledning: Om att ta ansvar för den pedagogiska verksamheten*. Kvalitetsgranskningsrapport.

och det gör inte heller många huvudmän. Granskningen visar att personalen i flera fall inte heller har en gemensam tolkning av uppdraget, vilket kan skapa en osäkerhet kring vad uppdraget egentligen avser och innebär. Granskningen synliggör också att förskolechefen inte identifierat de kompetensutvecklingsbehov som finns i förhållande till uppdraget. Detta kan vara tydliga konsekvenser av att förskolechefen inte inkluderar behovsanalyser i ett metodiskt kvalitetsarbete.

Skolinspektionen menar att varje förskolechef behöver skaffa sig kunskap om vilka utmaningar och utvecklingsbehov varje förskoleenhet, personal och sammansättning av barngrupper har, för att tillsammans med personalen vidta utvecklingsinsatser för att kunna möta barns behov och förutsättningar.

Tydliga roller och ansvar behövs på alla nivåer

Förskolechefer behöver i större utsträckning klargöra olika yrkeskategoriers roller och ansvar för att verksamheten ska ske enligt de nationella målen i läroplanen. Förskollärares uppdrag är att ansvara för undervisningen i förskolan och de har därtill ett antal ansvarsområden i läroplanen.¹⁰⁷ Arbetslagets uppdrag, vilket inkluderar både förskollärare och annan personal, står beskrivet i läroplanens riktlinjer under respektive målområde.¹⁰⁸ Därtill kommer att förskolechefen har möjlighet att fördela enskilda ledningsuppgifter till en anställd som har tillräcklig kompetens och erfarenhet att fullgöra uppgiften.¹⁰⁹

I flera granskningar har Skolinspektionen noterat att det finns en otydlighet i ansvar och roller och tillhörande arbetsuppgifter. Granskningen av förskolechefens ledning visar att det inte är tydligt för alla i personalen när en ledningsuppgift är delegerad till dem själva eller till andra i personalgruppen, vilket kan vara ett tecken på att roll- och ansvarsfördelningen överlag är otydlig. Hälften av förskolecheferna uttrycker att de har fördelat en ledningsuppgift till någon i personalgruppen, men personal på samma förskolor menar att det är otydligt om och i så fall vilken och till vem en ledningsuppgift har fördelats. Det saknas också ofta uppföljning av ledningsuppgifter som förskolechefen fördelat till förskollärarna och i förekommande fall annan personal. I ett vidare perspektiv kan otydligheten i delegering och fördelning av arbetsuppgifter också få till konsekvens att personalen blir osäkra på vilket ansvar och vilka arbetsuppgifter som vilar på dem och vilka befogenheter det innebär. Det kan också leda till att det blir svårt att få legitimitet för de ansvarsuppgifter som delegerats. I andra hand kan otydligheten också betyda att ansvar och roller framstår som oklara i hela styrkedjan, från arbetslag och förskollärare, till förskolechef och huvudman. Även forskning visar att det finns ett behov av att klargöra ansvar och befogenheter för olika delar av styrkedjan inom förskolan.¹¹⁰

Förskolechefen har ett stort ansvar att ge förskollärare förutsättningar för att kunna ta ansvar för att undervisningen genomförs i enlighet med läroplanen. Det framkom i granskningen av förskolans pedagogiska uppdrag att förskollärare, förskolechefer och arbetslag på många förskolor har en oklar bild av vad förskollärares ansvar för undervisningen och det pedagogiska uppdraget i stort innebär, hur det ska konkretiseras och hur det ska relateras till hela arbetslagets arbetsuppgifter.¹¹¹ I granskningen om förskolans pedagogiska uppdrag beskrevs förskollärares uppdrag handla om bland annat att ansvara för förskolans kvalitetsarbete. I en del förskolor hade också ansvaret för genomförande av utvecklingssamtalen med föräldrarna lagts helt och hållet på förskollärarna. I läroplanen står att förskollärare ska ansvara för utvecklingssamtalens innehåll, utformning och genomförande, det vill säga planeringen, men det framgår inte att förskolläraren nödvändigtvis ska vara den som genomför själva samtalet.¹¹²

Förskolans tradition av att arbeta i självstyrande arbetslag utifrån ett kollektivt och samarbetande tänkande kan också spela roll för hur man tar sig an det förändrade uppdraget ute på förskolorna och hur förskolechefen leder det arbetet.¹¹³

¹⁰⁷ Lpfö 98/16

¹⁰⁸ Lpfö 98/16

¹⁰⁹ 2 kap. 10 § skollagen (SFS 2010:800).

¹¹⁰ Nihlfors, E., Jervik Steen, L. och Johansson, O. (2015).

¹¹¹ Den övergripande rapporten "Förskolans pedagogiska uppdrag" bygger på två granskningar, dels "Förskolans pedagogiska uppdrag 3", dels "Platsgarantin och pedagogisk kvalitet".

¹¹² Lpfö 98/16, s 13

¹¹³ Se t ex Munkhammar (2014).

Sammantaget visar Skolinspektionens granskningar att förskolecheferna inte alltid har skapat förutsättningar för personalen genom att tydliggöra roller, ansvar och arbetsuppgifter. Förskolechefen har som pedagogisk ledare och chef det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med målen i läroplanen och uppdraget i dess helhet. Skolinspektionen anser därför att förskolecheferna behöver klargöra förskollärares ansvar och uppdrag, liksom hela arbetslagets uppdrag för sin personal. I detta ligger att likvärdigt värdera de olika yrkeskategorierna för den kompetens och det ansvar var och en har, så att alla som arbetar inom förskolan upplever att de har en viktig uppgift att fylla för barns välbefinnande, trygghet och lärande.

Förskolechefer med pedagogisk insikt ger god grundkompetens för uppdraget

Enligt skollagen får huvudmannen enbart anställa förskolechefer som har pedagogisk insikt genom såväl utbildning, som erfarenhet.¹¹⁴ Skolinspektionens ställningstagande är att detta innebär att förskolechefer måste ha högskoleutbildning med pedagogiskt innehåll, samt yrkeserfarenhet inom något område som kan förväntas ha gett pedagogisk insikt.¹¹⁵ I Skolinspektionens regelbundna tillsyn av förskolan under 2015 och 2016 har endast en av de 144 kommunala huvudmän som inspekterats, bedömts ha några brister när det gäller att anställa förskolechefer som har utbildning och erfarenhet som gett pedagogisk insikt. Det tyder på att det inom kommunala förskolor finns förskolechefer med god grundkompetens för uppdraget.

Förskolecheferna som ingick i granskningen av förskolechefens ledning hade en relativt lång erfarenhet som chef och ledare i förskolan. De hade i genomsnitt arbetat åtta år som förskolechefer och vid den nu granskade förskolan i drygt fyra år. I de tre kvalitetsgranskningarna av förskolechefens ledning, av platsgarantin och av det pedagogiska uppdraget, framkom att mellan 60–70 procent av förskolecheferna hade en bakgrund som förskollärare. Övriga förskolechefer hade grundutbildning som grundskolelärare, fritidspedagoger, speciallärare och i något fall annan utbildningsbakgrund. Knappt hälften av förskolecheferna i granskningarna uppgav att de hade genomgått det statliga rektorsprogrammet.¹¹⁶ Andelen förskolechefer som har en förskolläraryrkesbakgrund ligger i linje med vilka som går Skolverkets fortbildning för förskolechefer, där 86 procent av kommunalt anställda förskolechefer i kursen har förskolläraryrkesbakgrund, medan siffran är något lägre (68 %) för de förskolechefer som leder fristående förskolor.¹¹⁷ Av dem som deltar i fortbildningen finns också ett mindre antal förskolechefer inom enskilt drivna förskolor som saknar akademisk utbildning. Knappt hälften av de kommunalt anställda förskolechefer som går fortbildningen för förskolechefer har tidigare genomgått rektorsprogrammet.¹¹⁸ För förskolechefer inom enskilt drivna förskolor är andelen fem procent.¹¹⁹

Som framgår ovan så är andelen förskolechefer som genomgår de statliga befattningsutbildningarna och den statliga fortbildning som är tillgänglig, betydligt lägre för de som arbetar på fristående förskolor. Skolinspektionen menar att detta är något som de enskilda huvudmännen måste ta ansvar för, men kommunerna bör också i sin tillsyn av fristående förskolor granska om förskolan leds av en förskolechef med pedagogisk insikt genom såväl utbildning som erfarenhet.

Att nyttiggöra kompetens och lärande i förskolans yrkesroller

Skolinspektionens granskningar pekar på att förskolepersonalens utbildningsbakgrund har stor betydelse för den pedagogiska kvaliteten och den varierar i sin tur mellan förskoleenheter. Det framstår därför som centralt att huvudmän och förskolechefer kan anpassa kompetensutveckling och vidareutbildning dels till generella behov av kompetensutveckling, dels till den specifika verksamhetens behov, för att höja kvaliteten i förskolans verksam-

¹¹⁴ 2 kap. 11 § skollagen (2010:800).

¹¹⁵ Se Ställningstaganden – behörighetskrav för rektorer och förskolechefer. <https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Stallningstaganden/Behorighetskrav-for-rektorer-och-forskolechefer/>

¹¹⁶ Det statliga rektorsprogrammet på 60 hp är en befattningsutbildning och är inte obligatorisk för förskolechefer, endast för rektorer.

¹¹⁷ Kursen är en statlig fortbildning för förskolechefer på 7,5 hp, som inte är obligatorisk

¹¹⁸ Skolverket (2016d). Fördjupad informations- och analysredovisning av Fortbildningen för förskolechefer. Bilaga till "Redovisning av uppdraget att svara för fortbildning för förskolechefer. 10

¹¹⁹ Ibid, s 10

het. Forskning om förskolan visar också att förskolans förändrade uppdrag accentuerar betydelsen av förskollärares och hela arbetslagens kunskaper och förhållningssätt samt behov av kunskaps- och kompetensutveckling.¹²⁰

Den genomsnittliga andelen utbildade förskollärare bland personalen var runt 53 procent vid de slumpmässigt valda och granskade förskolorna.¹²¹ Nationellt är andelen förskollärare något lägre, 43 procent, men andelen är högre än detta genomsnitt i kommunala förskolor och lägre i de fristående.¹²² I en granskning där urvalet var kommuner som tidigare inte klarat av att erbjuda plats i förskola inom fyra månader, var den genomsnittliga andelen förskollärare mycket lägre, nämligen runt 25 procent.¹²³ Detta indikerar att det finns en risk att den pedagogiska kvaliteten på dessa förskolor är lägre.

OECD har i sitt projekt "Starting Strong" också visat att hög kompetens hos personalen har starkt samband med läranderesultat hos barnen, i synnerhet personalens förmåga att skapa goda pedagogiska miljöer som gör skillnad för barnen.¹²⁴ Det finns således mycket som talar för att såväl personalens yrkeskunnande och kompetens, kunskap om läroplanens mål och intentioner, som förmåga att använda verksamhetens organisatoriska ramar väl, är viktiga faktorer för en förskola av god kvalitet.

Kompetensbehov analyseras inte i relation till läroplansuppdraget

I Skolinspektionens kvalitetsgranskningar framgår att kompetensutvecklingsinsatser sällan initieras efter en analys av personalens och verksamhetens behov av utveckling i relation till de nationella målen. Det framgår också av Skolverkets allmänna råd att det är viktigt med en planering för kompetensförsörjningen som handlar om att både rekrytera och behålla förskollärare samt ge dem möjlighet till kompetensutveckling.¹²⁵ Annan pedagogisk personal kan också vara i stort behov av att fortbilda sig för att kunna arbeta med förskolans uppdrag. I läroplanen för förskolan framgår dessutom att förskolechefen har ett särskilt ansvar för att personalen kontinuerligt får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter.¹²⁶

I Skolinspektionens regelbundna tillsyn under 2015 och 2016, påvisades brister i en kommun när det gäller huvudmannens ansvar att se till att personalen i förskolan ges möjlighet till den kompetensutveckling som krävs, för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter.

Utifrån resultaten av granskningarna av förskolechefens ledning och arbetet med jämställdhet framträder en annan och mer fördjupad bild när det gäller personalens kompetensutveckling. Resultaten av de frågor som ställts till förskolepersonal om kompetensutvecklingsinsatser visar att drygt en femtedel av personalen inte fått någon kompetensutveckling under de senaste två åren och att personal uppfattar att det kan vara svårt att få den kompetensutveckling som efterfrågas.¹²⁷ Ofta verkar det vara en kombination av att förskolechefen initierat insatsen, att huvudmannen gjort generella insatser för ett stort antal personal, men ibland också att enskilda individer själva påtalat behov.¹²⁸

Personalen som ingick i granskningarna fick i enkäterna själva ange orsaken till varför de inte fått den kompetensutveckling de önskat. Flera anger att det var andra som fick möjligheten istället och att det handlade om ekonomi eller tid. Ett fåtal påtalar att förskolechefen varken återkopplat eller visat något intresse för deras önskan om viss kompetensutveckling.

I Skolinspektionens kvalitetsgranskningar framkommer vidare att kompetensutvecklingen inte alltid sker strukturerat och systematiskt utifrån en analys av förskoleenhetens behov. Ibland kan det handla om att förskolechefen

¹²⁰ Vetenskapsrådet (2015).

¹²¹ Uppgifter hämtade från kvalitetsgranskningarna av Förskolechefens ledning, Pedagogiska uppdraget 3, Förskolans jämställdhet och Trygghet och lärande för barn under 3 år.

¹²² Skolverket (2016c). Personal, del 2. Sveriges officiella statistik om förskola, annan pedagogisk verksamhet, fritidshem, skola och vuxenutbildning. Rapport 444.

¹²³ Granskningen av platsgarantin och pedagogisk kvalitet

¹²⁴ OECD (2012). *Starting Strong III: a Quality toolbox for Early Childhood Education and Care. Executive Summary.*

¹²⁵ Skolverket (2017).

¹²⁶ Lpfö 98/16, s. 16.

¹²⁷ 345 personal har svarat på frågor om kompetensutveckling i granskningen om förskolechefens ledning

¹²⁸ Se bilaga VI

har "en känsla", att det finns statliga medel att söka för att genomföra en viss utbildningsinsats, eller att huvudmannen har generella satsningar som gör att ytterligare utrymme inte finns.

Kompetensutvecklingsinsatser som genomförts kunde röra sig om allt från enstaka föreläsningar inom något område, till längre kurser.¹²⁹ Det kunde vara dels individuell kompetensutveckling, dels gemensamma insatser för hela arbetslag. Det var också mycket olika om någon kompetensförsörjningsplan fanns och om den i så fall var ett levande och använt dokument. I kvalitetsgranskningen om platsgarantin och pedagogisk kvalitet, angav en sjättedel av förskolecheferna vid de granskade förskolorna att personalen inte erbjudits någon gemensam kompetensutveckling utifrån verksamhetens behov det senaste året.¹³⁰

I kvalitetsgranskningen av förskolans arbete med jämställdhet blev det tydligt att det är få huvudmän som satsar på kompetensutveckling och vidareutbildning om kunskapsområdet jämställdhet och inte heller på annat sätt har generellt några insatser på fortbildning om jämställdhet genomförts på förskolorna. Detta trots att det är många i personalen som upplever att de inte har tillräcklig kunskap och kompetens inom just det uppdragsområdet. Personalen ger i granskningen uttryck för att de är mycket medvetna om bristen på kunskapsinhämtning.

Utbildningen i förskolan ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.¹³¹ Endast en fjärdedel av den personal som ingått i jämställdhetsgranskningen upplever att de har kompetens att på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet arbeta för att motverka könsmissiga stereotyper i det dagliga arbetet i förskolan.¹³² Tre fjärdedelar av personalen anser sig således inte ha tillräcklig kunskap för att genomföra jämställdhetsuppdraget och får heller inte den fortbildning som krävs för att de professionellt ska kunna arbeta med det. Däremot menar företrädare för huvudmännen samt förskolecheferna på de granskade förskolorna att personalen får kompetensutveckling inom värdegrundsområdet, förskolans demokratiuppdrag, barnkonventionen och likabehandlingsarbete. Dessa insatser förefaller inte alls kopplas till frågor om jämställdhet och genusperspektiv.

Kompetensutveckling kommer inte alltid till användning i verksamheten

Nio av tio av de drygt 7 000 personal i förskolan som besvarat förskoleenkäten uppger att de har erbjudits någon typ av kompetensutveckling det senaste året.¹³³ Av de som erbjudits kompetensutveckling, är det en femtedel som uppger att det som erbjudits *inte alls*, eller *i liten utsträckning*, haft koppling till behov på förskolan.¹³⁴ Samma andel, en femtedel, upplever att de *inte alls*, eller *i liten utsträckning*, haft användning av den kompetensutveckling de fått. Omkring 86 procent av dem som *inte alls* tyckte att kompetensutvecklingen hade koppling till behov på förskolan, tyckte samtidigt att kompetensutvecklingen *inte alls* kommer till användning, eller endast *i liten utsträckning*. Ett resultat som ytterligare betonar vikten av att koppla kompetensutveckling till verksamhetsnära behov är att den personal som uppger att förskolan i större utsträckning erbjuder kompetensutveckling närmare kopplat till behov, också i något större utsträckning uppger att förskolan kan ge barnen stöd och anpassa verksamheten efter behov.¹³⁵

Den bild som framträder i förskoleenkäten och i de enkäter som genomförts inom granskningarna ovan, pekar på att en betydande del av de resurser som går till den kompetensutveckling som idag erbjuds riskerar att gå till spillo då väsentliga delar av den kompetensutveckling som erbjudits under året upplevs inte komma till användning.

Sammantaget visar resultaten att förskolechefens ledarskap är centralt för att se till att den kompetens som behövs, både finns tillgänglig på förskolan och används. Förskolechefen behöver, tillsammans med huvudmannen, se till att det finns en kompetensförsörjningsplan som utgår från förskolornas specifika behov av utveckling samt att de kompetensutvecklingsinsatser som genomförs följs upp och kommer verksamheten till nytta.

¹²⁹ Exempel som gavs var pedagogisk dokumentation, språkstimulerande arbetssätt, hur man arbetar med TAKK (tecken som stöd), NTA (naturvetenskap och teknik för alla), andra specialområden och systematiskt kvalitetsarbete.

¹³⁰ Uppgifterna hämtade från de verksamhetsredogörelser som samlats in från förskolechefer inom ramen för granskningen

¹³¹ 1 kap. 5 § 3 stycket skollagen (2010:800)

¹³² Totalt svarade 101 personal på enkäten i jämställdhetsgranskningen.

¹³³ Se bilaga VII för tabeller

¹³⁴ Se bilaga VII för tabeller

¹³⁵ Spearman's $\rho = .3$, $p < .001$

Reflektion som meningsskapande process

Genomgående i granskningarna framgår att förskolepersonal efterfrågar mer tid för reflektion om sitt arbete. Vad som läggs i begreppet kan variera något, men med reflektionstid avses vanligen att det finns kontinuerlig och återkommande tid avsatt för att sitta ner, ensam eller tillsammans med kollegor, för att gå igenom aktiviteter som genomförts och personalens handlande och bemötande i olika situationer med barngruppen. Att reflektera över sin pedagogiska praktik är nödvändigt för att kunna förändra och utveckla den. För att det ska bli en meningskapande process menar forskare att det är nödvändigt att reflektion sker integrerat med kollegialt lärande, det vill säga tillsammans med kollegor.¹³⁶ På så sätt understöds utvecklandet av en kollegial yrkesidentitet och gemensamma värderingar varifrån strategier för samverkan och vidare reflektion kan skapas. Reflektion kan också fungera som ett viktigt forum för att stödja ett vetenskapligt förhållningssätt i förskolan.¹³⁷ Läroplanen betonar också att arbetet förutsätter en aktiv diskussion i arbetslaget om innebörden i kunskap och lärande.¹³⁸

Resultaten från granskningarna tyder också på att förskollärare och arbetslag, för att kunna förstå och fördjupa innebörden av begreppet undervisning, behöver få möjlighet att diskutera och reflektera kring uppfattningar och tolkningar av begreppet. Det blir då ett sätt att vidareutveckla sitt professionella förhållningssätt och utforma undervisningen i linje med förskolans uppdrag. Detta har även Skolverket poängterat.¹³⁹

Skolinspektionen har noterat att det är vanligt att förskolepersonalen i flera av de genomförda granskningarna ger uttryck för att det sällan finns tid för personalen att planera, reflektera och diskutera pedagogiska frågor. En förskollärare uttrycker detta såhär:

”Man har aldrig planeringstid för att förbereda sitt pedagogiska arbete med barnen eller sina utvecklingssamtal, vilket jag kan känna är pressat och stressat.”

Förskolechefers uppdrag är, som tidigare sagts, komplext och det indirekta ledarskapet, där struktur och organisering av verksamheten grundläggs, är en viktig del. Förskolechefer beskrivs ha goda intentioner att skapa förutsättningar, men både personal och förskolechefer ger uttryck för att det organisatoriska får prioritet, att sådant som måste lösas snabbt tar överhanden och att pedagogiska diskussioner därför försvinner från det som var tänkt som pedagogiska möten.

Det finns också exempel i granskningarna på förskolor och förskolechefer som har organiserat arbetet så att reflektionstid ingår som en självklar del i arbetet. Det är förskolor där det finns organiserade gruppträffar, ofta tillsammans med någon annan förskola och ofta i temagrupper. Men på väldigt många förskolor framstår både reflektionstid och planeringstid som alternativtider, det vill säga de genomförs endast ”om inte annat kommer i vägen”, som till exempel personalbrist eller mer akuta frågor som måste behandlas.

Skolinspektionen har förståelse för att praktiska frågor med självklarhet är centrala i förskolan, barnen går före och det som rör den praktiska vardagen och arbetet i barngruppen står därmed i fokus. Samtidigt är det uppenbart i samtliga granskningar, att reflektionstid är efterfrågat och att förskolepersonalen har behov av sådan tid för att kunna genomföra läroplansuppdraget på ett professionellt vis. Därför hävdar Skolinspektionen att såväl huvudmän som förskolechefer behöver se över sin organisation och prioritera att det finns reell tid för personalen att regelbundet reflektera tillsammans i ett kollegialt lärande och tid att kunna planera undervisningen så att den blir den målstyrda process som skollagen föreskriver.

Handledning, temagrupper och kollegialt lärande som väg framåt

Det finns kommuner som valt att anställa genuspedagoger med uppdrag att särskilt vägleda och kompetensutveckla förskolepersonalen. I en kommun har till exempel en genuspedagog ett tidsbegränsat uppdrag med att samtala med politiker i ansvarig nämnd och förvaltningsledning om jämställdhetsfrågor. I en annan kommun har

¹³⁶ Mcardle, K., Coutts, N. (2010). Taking Teachers' Continuous Professional Development (CPD) Beyond Reflection: Adding Shared Sense-Making and Collaborative Engagement for Professional Renewal. *Studies in Continuing Education*, vol.32, nov, p 201-2015.

¹³⁷ Förskolans arbete ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet enligt skollagen, 1 kap, § 5.

¹³⁸ Lpfö 98/16, s 6

¹³⁹ Skolverket. https://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.214762!/forskoleidaktik-med-fokus-pa-naturvetenskap-och-teknik.pdf

huvudmannen satt mål för jämställdhetsuppdraget och har inkluderat detta i sitt kvalitetsarbete, liksom att förskolechefen ser till att förskolepersonalen får gemensam kollegial tid och möjlighet att reflektera över sitt arbete på området. Det gör att de fått möjlighet att diskutera sina förhållningssätt och ta del av litteratur på området. I samma kommun finns också en "genusgrupp" bestående av personal från flera förskolor, som har i uppdrag att utveckla verksamheten ur jämställdhetsperspektiv, samt öka medvetenheten hos arbetslag och föräldrar. Dessa har också deltagit i kompetensutveckling om jämställdhetsuppdraget. Ovanstående är exempel på hur huvudmän och förskolechefer kan organisera kompetensutveckling på flera styrvågar samtidigt.

Extern och kollegial granskning som ett led i utvecklingsarbetet

Att granska andras verksamheter kan bidra till såväl egen kompetensutveckling, som ge utvecklingsidéer för den egna förskolan. Skolinspektionen har sett detta i den pilotstudie om att ge yrkesprofessionerna från förskolan möjlighet att delta i myndighetens granskningsarbete, som genomfördes under 2016. Utvärderingen visade dels att de förskollärare och förskolechefer som deltog lärde sig om myndighetens uppdrag och arbetssätt, bland annat att arbeta metodiskt. Dels framgick att förskollärares och förskolechefers deltagande bidragit till ett ökat engagemang hos dem för att driva utvecklingsfrågor i sina ordinarie verksamheter. Projektet bidrog också i stor utsträckning till kompetensutveckling för de yrkesverksamma, oberoende av deras roll i ordinarie organisation. Effekter som medverkan bidragit till för förskolans yrkesprofessioner, enligt deras egna uppfattningar, är också ökad självreflektion över sin yrkesroll och sitt handlande i den egna verksamheten, ökad insikt om vikten av kvalitet och kvalitetsarbete, liksom vikten av systematik och ett vetenskapligt förhållningssätt. Förskolechefer som ingått i projektet menar att de fått syn på sin egen roll och vikten av tydlig styrning och organisation samt ett gott ledarskaps betydelse för verksamhetens utveckling. Detta visar på vikten av kollegialt lärande. Samtidigt ledde projektet till ett stärkt förtroende för myndighetens arbete och granskningsmetoder.¹⁴⁰

I granskningarna finns också exempel på beskrivningar av att förskollärare "skuggat" personal på andra förskolor, det vill säga följt arbetet under någon dag och gjort observationer, för att sedan diskutera dessa tillsammans med den aktuella förskolans personal. I en del kommuner arbetar förskolepersonal tillsammans med förvaltning i så kallade insynsbesök där observationer av det pedagogiska arbetet, med efterföljande sammanvägningar av det man sett, diskuterats. Kollegialt lärande mellan arbetslag inom en förskola liksom mellan förskolor är viktiga komponenter för att vidga sin syn på det pedagogiska arbetets kvalitet och möjligheter. Skolinspektionen menar att ovanstående är goda exempel på kollegialt lärande som kan vara en väg att utveckla sin egen verksamhet.

Sammantaget visar ovanstående att yrkesverksamma från förskolan som får möjlighet att granska andra förskolor kan ge värdefull kompetensutveckling och bidra till utvecklingsarbetet i den egna verksamheten. Förskolechefer, förskollärare och arbetslag som får insyn i andra förskolor kan bidra till att synliggöra utvecklingsområden och goda exempel genom observationer av verksamheten samt ta med värdefulla insikter tillbaka till den egna förskolan.

Strukturella faktorer som stöd eller hinder för pedagogisk kvalitet

Sammantaget visar granskningarna att de förutsättningar och villkor för styrning och ledning av förskolan som behandlats ovan, kan ses antingen som stödande eller hindrande för en god pedagogisk kvalitet i förskolan.

Som påvisats är förskolepersonalens kunskap och kompetens en avgörande faktor, vilket ställer stora krav på förskolans ledning att ha en kompetensförsörjningsplan som säkerställer att såväl rekrytering, som olika insatser för kompetensutveckling och fortbildning sker utifrån de behov som finns på respektive förskola, så att läroplansuppdraget kan genomföras. För individen är ansvaret att tillgodogöra sig den fortbildning som erbjuds och omsätta den i verksamhetens arbete.

Möjligheterna till planering och gemensam reflektion varierar mellan förskolor, men beskrivs samtidigt som central för att kunna bedriva en god pedagogisk verksamhet. Här har förskolechefen en viktig roll att åstadkomma

¹⁴⁰ Extern utvärdering av pilotprojektet. Yrkesverksammas medverkan i kvalitetsgranskning. (2016).

en samsyn, en fungerande struktur och en organisation som gör det möjligt för personalen att planera och reflektera över sin verksamhet.

Barngruppernas storlek och personaltätheten i förhållande till varandra brukar ofta beskrivas som viktiga förutsättningar för verksamhetens genomförande och är förutsättningar som styrs av beslut på styrnings- och ledningsnivå. Granskningarna har visat att relationen mellan dessa faktorer har betydelse, men att de måste ses i samband med organisation och personalens kompetens och att barnkonsekvensanalyser därför är viktiga att genomföra vid varje större förändring. Förutom kunnig personal så är en kompensatorisk resursfördelning en viktig faktor för att få möjlighet att stödja alla barn att utvecklas och lära i förskolan och här har många kommuner ännu inte definierat hur detta ska ske på bästa sätt. Det framskymtar att kommuner upplever det som svårt att hitta mätbara faktorer i förskolan för att förstå effekter av resursfördelning utifrån behov och förutsättningar.

Att förskolechefens ledning är tydlig och sker med insikt i de villkor och utmaningar som förskolepersonalen i verksamheten möter, har visat sig vara en vital del i förutsättningarna för god kvalitet i förskolans uppdrag. Huvudmannens stöd till förskolechefen, vare sig det gäller stödfunktioner för ledningen eller god kommunikation och dialog mellan styρνivåer är andra styrande framgångsfaktorer för en förskola med hög kvalitet.

Barn i annan pedagogisk verksamhet

Ett alternativ till förskola på dagtid är plats i pedagogisk omsorg och en möjlighet till omsorg när förskolan är stängd är plats i omsorg på obekvämtid.¹⁴¹ I jämförelse med förskola har de två nämnda verksamhetsformerna en annan rättslig reglering och bedrivs under andra förutsättningar.¹⁴² Kommunerna ska *sträva* efter att erbjuda ovan verksamhetsformer om det finns sådant behov hos vårdnadshavare.¹⁴³ Läroplanen för förskolan är endast vägledande för pedagogisk omsorg och för båda verksamhetsformerna gäller att det inte ställs några formella krav på pedagogiskt utbildad personal.¹⁴⁴ Skollagen anger däremot att personalen ska ha sådan utbildning eller erfarenhet att barnets behov av omsorg och god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses.¹⁴⁵

Skolinspektionen har granskat båda verksamhetsformerna för att kunna relatera dessa verksamheters organisering och kvalitet till förskola och därmed till frågan om likvärdighet för alla barn.¹⁴⁶ Granskningarna visar att det finns många verksamheter med god kvalitet som kan möta barns behov och förutsättningar i en trygg och stimulerande miljö. Men det finns även stora variationer och därmed vissa risker.

Viktiga faktorer för god kvalitet

Skolinspektionens granskningar visar att följande är centrala faktorer för en god kvalitet i annan pedagogisk verksamhet:

- Att barnen i pedagogisk omsorg får möjlighet till allsidiga kontakter och social gemenskap
- Att det finns möjlighet till stöd och pedagogisk handledning för personalen
- Att personalen får möjlighet att mötas samt möta förskolepersonal – kollegialt lärande
- Att det finns en tydlig ledning
- Att verksamheten följs upp och utvärderas systematiskt
- Att det finns möjlighet till kontinuerlig kompetensutveckling riktad till den specifika verksamhetens mål och innehåll
- Att tillgänglighet till omsorg på obekvämtid fyller föräldrars behov av att kunna förvärvsarbeta och barnens behov av trygghet och omvårdnad

Barns möjligheter till god pedagogisk kvalitet varierar

Granskningen av pedagogisk omsorg visar att material och aktiviteter för flera innehållsområden inom utveckling och lärande behöver förbättras, att barnlitteraturen är begränsad, att det språkliga samspelet ibland är begränsat och att barnen behöver få möjlighet att träffa andra barn utanför den egna gruppen, som vanligen är liten. Material och frågor som kan stimulera barns lek och skapande i relation till exempelvis matematik, naturvetenskap och teknik behöver tillföras och de allra yngsta barnens möjligheter till lek, kreativitet och språkutveckling stärkas.

Jämfört med förskolan medger dock de små grupperna ofta en vuxennärvaro som gör att personalen kan följa barnens intressen, ge omsorg, förebygga konflikter och erbjuda aktiviteter som främjar leken. Dagbarnvårdarna är många gånger bra på att lyssna in barnen i själva görandet, men sämre på att använda det som barnen ger uttryck för att de känner och vill som en del i den fortsatta planeringen av verksamheten.

Skolinspektionens bedömning är att verksamheterna i större utsträckning behöver följa upp barnens upplevelser och synpunkter på verksamhetsinnehållet som grund för fortsatt planering så att verksamheten kan utformas

¹⁴¹ Dessa är två av fyra verksamhetsformer som benämns som *annan pedagogisk verksamhet*. De två övriga är öppen förskola och öppen fritidsverksamhet.

¹⁴² De verksamhetsformer som tillsammans benämns annan pedagogisk verksamhet regleras i skollagens 25:e kapitel.

¹⁴³ 25 kap. 5 § skollagen.

¹⁴⁴ Se prop. 2009/10:165, s. 527.

¹⁴⁵ 25 kap. 7 § skollagen.

¹⁴⁶ Skolinspektionen (2016g). *Omsorg på obekvämtid – om föräldrars möjlighet till omsorg när förskolan är stängd*. Skolinspektionen (2016d). *Barnens lärande i pedagogisk omsorg – den lilla gruppens möjlighet och begränsningar*. Kvalitetsgranskningsrapporter.

med respekt för barns rättigheter.¹⁴⁷ Verksamhetens särart innebär vissa risker som gör att stimulans och lärande i viss mån kan utebli. Exempelvis handlar det om tillgång till pedagogisk kompetens, tillgång till leksamrater, pedagogiskt material och stimulans samt att få uppleva annat utanför dagbarnvårdarens hem. Utifrån dessa risker är det extra viktigt med kontinuerligt uppföljning och utvärdering för att se vad som behöver förstärkas i verksamheten så att barnen utöver omsorg och trygghet ges stimulans och utmaningar. De noterade utvecklingsområdena kan även sägas gälla för omsorg på obekvämtid när den anordnas via pedagogisk omsorg och dagbarnvårdare i hemmet, där insyn ofta saknas. Den omsorg som anordnas på nattöppna förskolor har däremot ofta pedagogiskt utbildad personal och följs upp i samband med att förskolan gör det. Granskningen synliggör att kommunerna gör olika tolkningar av skollagen. Det leder i sin tur till att en del kommuner inte alls har ett erbjudande om omsorg på obekvämtid och vissa har erbjudanden som i låg grad möter vårdnadshavarnas behov. Detta riskerar att skapa olika förutsättningar för kvinnor och män att kunna ordna sitt arbetsliv och skapa en trygg vardag för sina barn. Två särskilt sårbara grupper är i detta avseende ensamstående mammor och föräldrar med utländsk bakgrund som i högre grad arbetar på så kallad obekvämtid. Där kan kommunernas verksamheter vara en viktig grundsten för möjligheter till ekonomiskt oberoende, utvecklingsmöjligheter i arbetet och delat ansvar för hem och barn.¹⁴⁸ Detta innebär att de positiva effekter som verksamheterna kan ha på områden som jämställdhet och integration kan gå förlorade.

Styrning och ledning av annan pedagogisk verksamhet behöver stärkas

Pedagogisk kompetens, innehållskunskap och uppdragskunskap är viktiga förutsättningar för att en god verksamhet ska kunna erbjudas barnen. Granskningarna visar dels att denna kompetens och kunskap varierar och att verksamheterna bedrivs under väldigt olika förutsättningar. Vissa har ett starkt och uttalat stöd från huvudman medan andra saknar det. Verksamheternas särart gör att arbetet många gånger är isolerat med avsaknad till kollegialt samarbete. Utan uttalat stöd och nyttjande av läroplanen och allmänna råd som vägledning finns en risk att utveckling och lärande inte alls prioriteras i arbetet med barnen.

Skolverkets statistik visar att sju av tio dagbarnvårdare saknar utbildning för att arbeta med barn.¹⁴⁹ I ljuset av detta är det synnerligen viktigt med ovan beskrivna aspekter. Granskningen av omsorg på obekvämtid visar att var sjunde kommun vare sig ställer några krav på personalens utbildning eller erfarenhet av att arbeta med barn. Förutsättningar att kunna ta del av specialkompetenser, som till exempel specialpedagoger och kuratorer, varierar mycket, vilket kan få stora konsekvenser exempelvis för barn som är i behov av särskilt stöd. I många kommuner saknar även personalen möjligheter till kompetensutveckling, studiedagar eller pedagogisk handledning. Detta gäller i synnerhet kommuner som använder formerna pedagogisk omsorg och barnvårdare i hemmet för att tillhandhålla omsorg på obekvämtid.

Granskningen av pedagogisk omsorg visar att vissa verksamheter har ett starkt och uttalat stöd från sin huvudman och dagbarnvårdarna ges då möjlighet till kontinuerlig kompetensutveckling och reflektion kring sin verksamhet.¹⁵⁰ I de fall där organisationen är tydlig och det finns en kunnig ledare fungerar verksamheten som bäst.¹⁵¹ Att en ansvarig chef ser till att dagbarnvårdarna ges möjligheter till exempelvis planeringstid, medarbetarsamtal, personalmöten, kvalitetsträffar och planeringsdagar är en central faktor för att barnen i nästa steg ska kunna få goda förutsättningar till trygghet, omvårdnad och att kunna lära och utvecklas. Där dagbarnvårdarna också får stöttning och förutsättningar för att lära tillsammans med varandra, så kallat kollegialt lärande, ges verksamheten ytterligare förutsättningar att utvecklas. Granskningen synliggör även verksamheter utan starkt stöd eller insyn. En del kommuner erbjuder inte möjligheter till kompetensutveckling och pedagogisk handledning och bland dagbarnvårdarna finns det de som inte alls tagit del av de allmänna råden för pedagogisk omsorg. Flera dagbarnvårdare beskriver att insyn och uppföljning av verksamheten i princip är obefintlig. Företrädare för

¹⁴⁷ Se Skolverket (2012). Allmänna råd för pedagogisk omsorg

¹⁴⁸ Prop. 2009/10:165 s 531

¹⁴⁹ Uppgifterna är hämtad från Skolverkets officiella statistik för pedagogisk omsorg år 2015.

¹⁵⁰ Detta gäller både kommunala och enskilda huvudmän och såväl koncerner med ett flertal verksamheter som enskilda huvudmän med bara en verksamhet.

¹⁵¹ "Ledare" kan i detta sammanhang exempelvis vara en centralt placerad kommunal tjänsteman eller en förskolechef med särskilt ansvar för pedagogisk omsorg, alternativt en enskild huvudman för en eller flera verksamheter. Det vill säga en person med uttalat ansvar för att leda och utveckla verksamheten.

en del kommuner menar att kunskapen om hur dagbarnvårdare faktiskt arbetar varierar. Några kommuner genomför inga verksamhetsbesök alls utan utövar insyn genom att enbart ta del av en skriftlig kvalitetsredovisning från dagbarnvårdarna. Det finns också exempel bland de granskade verksamheterna där ingen information från dagbarnvårdarna begärs in.

I några fall saknas helt ett system för att planera, följa upp och utvärdera verksamheten i förhållande till den aktuella barngruppen. Flera dagbarnvårdare beskriver också att de enkäter som kommunen använder för att utvärdera verksamheten inte rör pedagogisk omsorg utan frågorna är ställda utifrån att man har barn på förskolan. Det blir allt vanligare med pedagogisk omsorg i privat regi.¹⁵² Här är det särskilt viktigt att kommunerna utövar en kontinuerlig och kvalitetsfokuserad tillsyn som kan säkerställa att barnen i dessa omsorgsformer får möjlighet till den omsorg och den utveckling och lärande de har rätt till.

Skolinspektionen menar att granskningarna av beskrivna verksamheter samlat visar att huvudmän behöver ta ett tydligt ansvar för att erbjuda och säkerställa att barnen får en omsorg av god kvalitet. Skolinspektionen vill betona att kraven måste vara tydliga, kända och uppföljningsbara i varje verksamhet, samt att det finns tillgång till pedagogisk handledning och kompetensutveckling, för att säkerställa att barnen erbjuds en god omsorg och möjligheter att lära och utvecklas på bästa sätt. Läroplanen för förskolan reglerar inte verksamheten inom pedagogisk omsorg, men den ska vara vägledande och därmed ses som en väg mot god kvalitet. Omsorg och lärande måste betraktas som sammanvävda i allt arbete med barn.¹⁵³ Därför har det som sker för barnen i annan pedagogisk verksamhet bäring på barnens utveckling och lärande. Synliggörandet av olikheter i kvalitet i pedagogisk omsorg och tillgänglighet till omsorg på obekvämtid blir också en påminnelse om att barn har olika villkor även beroende på vilken typ av verksamhet de vistas i under sina förskoleår. Det kan innebära att deras behov, intressen och förutsättningar inte uppmärksammas likvärdigt, vilket kan påverka barnens förutsättningar när de möts i förskoleklass och grundskola.

¹⁵² 40 procent av verksamheterna bedrivs av privata utförare.

¹⁵³ Johansson, E., Pramling Samuelsson, I (2001). Omsorg – en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden. *Pedagogisk forskning*. Vol 6, nr 2, s 81-101.

Granskning kan främja utvecklingsarbete

Skolinspektionen genomför återkommande uppföljande enkäter till granskade huvudmän och skolledare. Under 2016 har ett antal sådana genomförts inom förskolesatsningen. Dessa "postgranskningenkäter" innebär att de förskolor som ingått i någon kvalitetsgranskning får möjlighet att utvärdera Skolinspektionens arbete. Vanligtvis är det förskolechefen som besvarat frågorna. Frågorna i enkäten handlar om hur förskolorna upplever myndighetens kommunikation, återkoppling och bemötande i samband med granskningen, efterföljande beslut med verksamhetsrapport samt vilka förväntade effekter granskningen har. I det följande presenteras en sammanfattning av intressanta resultat.

De flesta förskolor (85–100 procent i de olika granskningarna) upplever att Skolinspektionens beslut med tillhörande verksamhetsrapport¹⁵⁴ har varit bra. Nästintill alla förskolor anger att beslutet är lättläst, att det finns tydliga förklaringar till bedömningarna som är användbara för verksamheten. Det finns inga större skillnader mellan hur de granskade förskolorna upplever besluten i de olika granskningarna.

Förutom att Skolinspektionen redovisar sina resultat och bedömningar i de enskilda besluten, identifierar vi eventuella utvecklingsområden inom det tema som granskats. De flesta förskolorna (83–100 %) där myndigheten identifierat utvecklingsområden upplever att dessa har varit formulerade på ett lättförståeligt sätt, att det funnits en tydlig motivering till dem och att de är användbara för verksamheten. Drygt 85 procent eller fler av förskolorna i de olika granskningarna har upplevt att Skolinspektionens identifierade utvecklingsområden stämde med deras egen bild.

Övervägande positiva upplevda och förväntade effekter

Nästintill samtliga förskolor upplever att de områden som ingick i kvalitetsgranskningen är viktiga för deras verksamhet. De flesta (85 % eller fler) av förskolorna/förskolecheferna anger att kvalitetsgranskningen kommer att ge bidrag till ett förbättringsarbete i deras verksamhet. På ungefär hälften av de granskade förskolorna upplever förskolechefen att kvalitetsgranskningen lett till att de fått nya verktyg för att utveckla sin verksamhet. Resultaten av postkvalitetsgranskningenkäten visar att det finns en variation mellan de olika granskningarna huruvida de lett till ett ökat intresse för aktuell forskning, men enkäten ger inga svar på vad dessa variationer kan bero på.

Svaren visar också att mellan en tredjedel och hälften av förskolecheferna upplever att Skolinspektionens granskning uppmärksammat dem på förbättringsområden som de inte själva kände till. Resultaten åskådliggör också att cirka hälften eller fler av de granskade förskolorna visserligen redan kände till bristerna i verksamheten, men ännu inte åtgärdat dessa.

Resultaten tyder på att Skolinspektionens kvalitetsgranskningar av förskolan kan fungera som en katalysator för förändringsarbetet och stimulera till att insatser sätts igång. Förskolorna fick i enkäten beskriva med egna ord vilka aspekter av granskningen som har störst påverkan på utvecklings- och förbättringsarbetet. Några av de aspekter som lyftes kan sammanfattas i följande punkter, med citat som belyser centrala synpunkter.

- Bekräftelse på att förskolan är på rätt väg i sitt utvecklingsarbete.

"Att få hjälp att synliggöra de utvecklingsområden som vi redan påbörjat."

- Få kunskap och bli medveten om de granskade områdena.

"Förtydligande om vad som ingår i förskolechefens uppdrag."

- Utgångspunkt för utveckling och diskussion.

"Att vi, med stöd i utvecklingsområdena, kan starta en diskussion och reflektion kring vad förskolan är och ska innehålla för barnen. Ett bra sätt att tydliggöra uppdraget."

- Fokus och igångsättande av utvecklingsarbete.

¹⁵⁴ I det följande används begreppet "beslut" för såväl verksamhetsrapporten, som skickas som bilaga till beslutet, som för själva beslutet

”Granskningen hjälpte oss att sätta fokus och komma igång snabbt med åtgärder.”

- Extern och objektiv granskning är betydelsefull.

”Ögon utifrån som inte är hemmablinda.”

Det finns också synpunkten att Skolinspektionens granskning kan leda till en annan riktning på förbättringsarbetet.

”Förskolans uppdrag är stort och det är svårt att hålla fokus på alla områden jämt. Vårt fokus under året var barns inflytande, vilket också är viktigt. Detta år efter granskningen, blir det givetvis jämställdhetsuppdraget. Det gör att vi styrs av granskningar och inte förskolans behov.”

Det som beskrivs i citatet ovan kan också sägas vara en risk med all granskande verksamhet. Det vill säga att det blir viktigare för de granskade att klara av kommande granskningar än att utveckla verksamheten efter de behov som är störst, vilket ju inte är syftet. Intentionen med granskningsresultaten och de beslut om identifierade utvecklingsområden som varje huvudman och förskolechef får, är istället att ge de granskade en möjlighet att få syn på och analysera utvecklingsbehov inom områden som inte varit så utvecklade eller prioriterade tidigare, för att i sin tur kunna vidta åtgärder för en förbättrad kvalitet utifrån läroplanmålen. Därmed kan likvärdigheten öka och barnen få större möjlighet att utvecklas och lära i en förskola av god kvalitet för alla barn.

Kommande granskningar

Under 2017 granskar Skolinspektionen förskolans verksamhet när det gäller det språkutvecklande arbetet med flerspråkiga barn, hur förskolan arbetar med barn i behov av särskilt stöd, samt förskolans arbete med lärandeområdena matematik, naturvetenskap och teknik och hur förskolan arbetar med sitt värdegrundsarbete. Dessutom granskas huvudmannens styrning och ledning av förskolan.¹⁵⁵ Det treåriga uppdraget att granska förskolan kommer att slutrapporteras i början av 2018.

¹⁵⁵ Se bilaga IV

Referenser

- Doverborg, E., Pramling, N., Pramling Samuelsson, I. (2013). *Att undervisa barn i förskolan*. Stockholm, Liber.
- Eidevald, C. (2009). *Det finns inga tjejbestämmare. Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek*. Ak. Avh. Jönköping University.
- Eidevald, C (2011). "Du kan inte ha alla kuddar själv". Vardagsrutinernas könskonstituera(n)de kraft. I: H. Lenz Taguchi, L. Bodén och K. Ohrlander, *En rosa pedagogik – jämställdhetspolitiska utmaningar*. Stockholm, Liber.
- Emilsson, A., Folkesson, A-M., Moqvist Lindberg, I. (2016). Gender Beliefs and Embedded Gendered Values in Preschool. *IJEC (International Journal of Early Childhood)* 48. S 225–240. Online publ.
- Frånberg, G-M. red. (2016). *Efter barnets århundrade – utmaningar för 2000-talets förskola*. Lund, Studentlitteratur.
- Haug, P (2003). *Om kvalitet i förskolan – forskning om och utvärdering av förskolan 1998-2001*. Stockholm, Skolverket
- Hellman, A. (2010). *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Göteborgs universitet
- Johansson, E., Pramling Samuelsson, I (2001). Omsorg – en central aspekt av förskolepedagogiken. Exemplet måltiden. *Pedagogisk forskning*. Vol 6, nr 2, s 81-101.
- Johansson, E. (2011). *Möten för lärande – pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. Skolverket.
- Karlsson, R. (2009). *Demokratiska värden i förskolebarns vardag*. Ak. Avh. Göteborgs universitet.
- Markström, A-M. (2005). *Förskolan som normaliseringspraktik: en etnografisk studie*. Linköpings universitet.
- Mcardle, K., Coutts, N. (2010). Taking Teachers' Continuous Professional Development (CPD) Beyond Reflection: Adding Shared Sense-Making and Collaborative Engagement for Professional Renewal. *Studies in Continuing Education*, vol.32, nov, p 201-2015.
- Munkhammar, I. (2014). Förskolechefers kamp i och om ledarskap. I: E Nihlfors och O Johansson. *Skolledare i mötet mellan nationella mål och lokal policy*. Malmö, Gleerups.
- Månsson, A. (2010). Genuspositioner I förskolan – barns möjligheter och begränsningar. I: J. Qvarsebo., I. Tallberg Broman, red. *Från storslagna visioner till professionell bedömning – om barndom, utbildning och styrning*. Malmö högskola.
- Nihlfors, E., Jervik Steen, L., och Johansson, O. (2015). *Förskolechefen – en viktig länk i utbildningskedjan*. Malmö, Gleerups.
- OECD (2012). *Starting Strong III: a Quality toolbox for Early Childhood Education and Care. Executive Summary*.
- OECD (2015). *Improving Schools in Sweden – An OECD perspective*. Rapport OECD 2015
- Ohrlander, K. (2011). Den rosa pedagogiken – återtagandet. I H, Lenz Taguchi, L, Bodén och K, Ohrlander: *En rosa pedagogik*. (s 11-18). Stockholm, Liber.
- Persson, S. (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 11:2008

- Persson, S (2010). Förskolans janusansikte. I: B Riddersporre och S, Persson. *Utbildningsvetenskap för förskolan*. Stockholm, Natur & Kultur.
- Persson (2015a). *En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer*. Kunskapsöversikt, Vetenskapsrådet.
- Persson, S (2015b). Pedagogiska relationer i förskolan. I: Vetenskapsrådets rapport *Förskola – tidig intervention*. s 119-143. Vetenskapsrådet, Stockholm.
- Pramling Samuelsson, I.; Williams, P.; Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidskrift for Nordisk Barnehageforskning*.vol 9 (7). S 1-14
- Pramling Samuelsson I., Sheridan, s. (2016) 3: dje upplagan. *Lärandets grogrund – perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Studentlitteratur. Lund.
- Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Ribaeus, K. (2014). *Demokratiuppdrag i förskolan*. Ak. Avh. Karlstad University Studies 2014:17.
- Riddersporre, B. och Sjövik, K. (2011). *Nya krav – nya ledare? Rekrytering av chefer till förskolan*, Rapporter om utbildning, 1101-7643 1/2011, s. 9-12. Malmö högskola
- Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I (2016). *Barns lärande- fokus i kvalitetsarbetet*. Uppl. 2. Stockholm: Liber.
- Skollagen (2010). SFS 2010:800.
- Skolinspektionen (2012). *Förskola före skola- lärande och bärande*. Kvalitetsgranskningsrapport 2012:7
- Skolinspektionen (2014). *Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016a). *Trygghet och lärande för barn under 3 år – en ögonblicksbild av förskolans vardag*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016b). *Förskolans kvalitet och målpuppfyllelse 2015-2017 – Delrapport I*
- Skolinspektionen (2016c). *Kommunernas tillsyn av fristående förskolor*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016d). *Barnens lärande i pedagogisk omsorg – den lilla gruppens möjligheter och begränsningar*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016e). *Förskolans pedagogiska uppdrag – om undervisning, lärande och förskollärares ansvar*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016f). *Socioekonomisk resursfördelning till förskolan*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016g). *Omsorg på obekvämtid – om föräldrars möjlighet till omsorg när förskolan är stängd*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2016h). *Förskolechefens ledning – om att ta ansvar för den pedagogiska verksamheten*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolinspektionen (2017). *Förskolans arbete med jämställdhet*. Kvalitetsgranskningsrapport
- Skolverket (2009). *Tillgänglighet till förskoleverksamhet 2008/2009*, Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2012). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer – pedagogisk omsorg*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2012). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (1998/2016). *Läroplan för förskolan 1998*. Reviderad 2016
- Skolverket (2016a). *Barn, verksamheter och kursdeltagare, del 1*. Rapport 443

Skolverket (2016b). *Barn och personal i förskolan hösten 2015*. PM 2016-04-12.

Skolverket (2016c). Personal, del 2. Sveriges officiella statistik om förskola, annan pedagogisk verksamhet, fritidshem, skola och vuxenutbildning. Rapport 444

Skolverket (2016d). Fördjupad informations- och analysredovisning av Fortbildningen för förskolechefer. Bilaga till "Redovisning av uppdraget att svara för fortbildning för förskolechefer" dnr:2015:00 837

Skolverket (2017). Allmänna råd med kommentarer. Måluppfyllelse i förskolan. Stockholm, Skolverket.

SOU 2013:41 Förskolegaranti. *Betänkande av Utredningen om förskoleplats i tid*. Utbildningsdepartementet

Styf, M. (2012). *Pedagogisk ledning för en pedagogisk verksamhet? Om den kommunala förskolans ledningsstruktur*.

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2011). Pre-school quality and educational outcomes at age 11: Low quality has little benefit. *Journal of Early Childhood Research*, 9(2), pp 109-124.

Tallberg Broman, I. (2006). Om betydelsen av kön i svensk förskolehistoria. I. SOU 2006:75. *Jämställd förskola – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete* (s 19-42). Slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i förskolan. Stockholm, Fritzes offentliga publikationer.

Tallberg Broman, I., Vallberg Roth, A-C., Palla, L., Persson, S. (2015). *Förskola – tidig intervention*. Rapport. Vetenskapsrådet. Stockholm.

Utbildningsdepartementet (2010). *Förskola i utveckling – bakgrund till ändringar i förskolans läroplan*. Regeringskansliet/Utbildningsdepartementet

Vetenskapsrådet (2014). *Resultatdialog 2014*

Williams m.fl. (2016). *Barngruppens storlek i förskolan – konsekvenser för utveckling och kvalitet*. Stockholm, Natur och Kultur.

Åberg, A och Lenz Taguchi, H (2005). *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Stockholm: Liber.

Bilagor

- I. Utgångspunkter och genomförande
- II. Antal besökta verksamheter, intervjuer och observationer
- III. Publicerade rapporter i förskolesatsningen
- IV. Kommande kvalitetsgranskningar 2017
- V. Modell om barnets villkor för utveckling och lärande
- VI. Tabeller och diagram över enkätsvar i granskningarna
- VII. Sammanställning förskoleenkäten till vårdnadshavare och pedagogisk personal

Bilaga I

Utgångspunkter och genomförande

Skolinspektionen har fått regeringens uppdrag att granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse under tre år, enligt ändring i regleringsbrev i april 2015.¹⁵⁶ Utifrån att detta är ett stort regeringsuppdrag som löper över flera år har ett paraplyprojekt för samordning av de olika aktiviteterna inrättats i syfte att skapa en röd tråd genom alla delprojekt¹⁵⁷. Förskolesatsningen samordnas därför på Skolinspektionens huvudkontor, med en projektledare på Analysenheten. Respektive delprojekt genomförs i huvudsak på de regionala avdelningarna i Lund, Göteborg och Stockholm, utifrån direktiv för varje delprojekt, från myndighetens beställare.¹⁵⁸

Kvalitetsgranskningar

Delprojekten har framförallt genomförts som kvalitetsgranskningar. Skolinspektionens kvalitetsgranskningar syftar till att granska kvaliteten i skolväsendet och bidra till utveckling genom att lyfta fram viktiga utvecklingsområden. Kvalitetsgranskning innebär, enligt Skolinspektionens definition, en systematisk undersökning och bedömning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område. Bedömningen grundar sig på en uttolkning av nationella mål och riktlinjer med stöd av forskningsresultat och beprövad erfarenhet. Konkret innebär det att uppgifter om respektive verksamhet samlas in och analyseras på ett systematiskt sätt och detta underlag bildar en grund för bedömningar av verksamhetens kvalitet. De frågeställningar och metoder som väljs inom olika kvalitetsgranskningar ska säkerställa att reliabla och valida bedömningar kan göras. Bedömningarna ska vila på en solid empirisk grund, där utgångspunkterna för bedömningen tydligt redovisas.¹⁵⁹

Kvalitetsgranskning fokuserar på specifika områden och berör vanligtvis ett urval av verksamheter inom det valda området. Valet av granskningsområden utgår från en årlig behovsanalys. Nationella mål och riktlinjer inom skolområdet utgör en given utgångspunkt för granskningarna. Samtidigt är målen i styrdokumenterna ofta vida och lämnar ett betydande utrymme för tolkning. För att uttolka målen och inte minst för att operationalisera dem och göra dem granskningsbara, används så långt som möjligt forskningsresultat och beprövad erfarenhet.¹⁶⁰ De kvalitetsindikatorer och bedömningskriterier som används i granskningen blir på detta sätt till viss del teoribase-erade, även om de ytterst vilar på författningsgrundade utgångspunkter.

Kvalitetsgranskningen resulterar i dels ett verksamhetsbeslut till respektive granskad verksamhet, där beskrivna utvecklingsområden senare också följs upp. Dels skrivs efter granskningen en övergripande rapport som beskriver och tolkar resultaten utifrån hela granskningens sammanhang och därmed kan visa på mönster som kan finnas inom det aktuella granskningsområdet. Syftet är att visa på utvecklingsområden, såväl som på sådant som fungerar väl, så att fler kan dra nytta av resultaten.

I förskolesatsningen som löper över tre år är det givetvis centralt att relatera resultaten i de olika delgranskningarna till varandra.

Oanmäld granskning

Två delprojekt har genomförts som så kallade oanmäld granskningar, vilka även ibland benämns flygande granskningar.¹⁶¹ Det innebär att ett stort antal utredare under samma vecka var och en genomfört en halvdags observationer i förskolor. En flygande granskning innebär att ett stort antal verksamheter kan observeras under kort tid, med ett tydligt och mycket avgränsat fokus. I sådana granskningar skrivs inga separata beslut till verksamheterna, endast en övergripande rapport.

¹⁵⁶ Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Statens Skolinspektion. U20152142GV, den 9 april 2015, punkt 3.2

¹⁵⁷ Syftar här på kvalitetsgranskning, flygande granskning, förskoleenkät, kartläggningar och övriga insatser i förskolesatsningen

¹⁵⁸ Generaldirektören

¹⁵⁹ Skolinspektionens kvalitetsgranskningsprocess och definitioner

¹⁶⁰ Med beprövad erfarenhet avses prövad, dokumenterad, kommunicerad och granskad erfarenhet eller tillvägagångssätt.

¹⁶¹ I del 1, *En vanlig dag i förskolan*, besöktes 101 förskolor. I del 2, *Trygghet och lärande för barn under 3 år*, besöktes ytterligare 95 förskolor

Urval och metoder

I varje granskning görs ett urval av verksamheter som ska granskas. Urvalet styrs av granskningsfrågorna. Huvudprincipen är att valet av verksamheter sker slumpmässigt utifrån den aktuella frågeställningen. Syftet med principen är att alla ska ha samma chans att få sin verksamhet granskad av Skolinspektionen. Det innebär att det i varje granskning kan finnas med verksamheter från norr till söder i Sverige. Syftet är inte primärt att statistiskt kunna generalisera resultat av granskningen till nationell nivå utan att i den övergripande rapporten kunna visa på mönster inom granskningsområdet. Detta görs genom att såväl intervjuer och enkäter, som observationer och dokumentgenomgångar används i genomförandet och bildar underlag när resultaten analyseras inför beslut och rapport. På så sätt kan tillförlitliga och trovärdiga resultat skapas.¹⁶²

Vanligtvis undantas verksamheter som under samma tidsperiod som granskningen pågår även har inspektion, det vill säga regelbunden tillsyn av Skolinspektionen samt verksamheter som nyligen deltagit i en kvalitetsgranskning. Antalet verksamheter kan huvudsakligen variera mellan 20–40 i kvalitetsgranskningarna, beroende på projektets omfattning. Såväl kommunala förskolor och huvudmän, som enskilt drivna förskolor och deras huvudmän är föremål för granskning.¹⁶³

Enkäter

I förskolesatsningen genomförs också den så kallade förskoleenkäten. Enkäten har skickats ut till vårdnadshavare för barn som går i förskolan på 760–900 förskolor, under tre terminer med början hösten 2015. (Se bilaga VII för mer information.) Enkäten avser att ge en översiktlig bild av hur föräldrarna upplever förskolan för sitt barn. Över 20 000 föräldrar per termin har avgivit sina svar till Skolinspektionen. Från och med hösten 2016 genomförs också en enkät till förskolepersonal med cirka 9 000 utskick till 899 förskolor i landet. Enkäten går ut till kommuner där tillsyn ska genomföras påföljande termin. Enkäten går även ut till fristående förskolor.

I några granskningar har också kartläggande enkäter skickats till landets samtliga kommuner för att samla information och utgöra underlag för urval i nästa steg. Vanligtvis genomförs sådana enkäter som webbenkäter. I respektive kvalitetsgranskning förekommer också att vi genomför enkäter till personal och ledning inom det tematiska område som granskas.

¹⁶² Skolinspektionens riktlinje och rutin för urval av verksamheter som ska granskas

¹⁶³ Enligt skollagen (SFS 2010:800), 26 kap. 19§ anges att Skolinspektionen ska granska kvaliteten i sådan utbildning och annan verksamhet som står under dess tillsyn eller under tillsyn av en kommun enligt detta kapitel.

Bilaga II

Antal besökta verksamheter, intervjuer och observationer

Besökta förskolor: 349 – varav 289 kommunala och 60 fristående

Besökta kommuner: 159 – varav flera besökts mer än en gång

Huvudmän för fristående förskolor: 60

Underlag

Observationer: ett stort antal observationer (ca 2 380 timmar) har gjorts i besökta verksamheter och **dokumentation** har samlats in från verksamheter och huvudmän.

Funktion	Intervjuer antal	Intervjupersoner antal
Förskolechef	212*	180
Biträdande förskolechef	37	37
Ledningsgrupp	40	64
Arbetslagsledare/utvecklingsledare (el. motsvarande med ledningsuppdrag)	4	4
Förskollärare	184	311
Specialpedagog		
Annan pedagogisk personal	146	197
Förvaltningschef eller motsvarande	34	42
Politiker i nämnd/kommunstyrelse	45	61
Sakkunnig kommunförvaltning	70	70
Styrelse fristående förskola	12	18
Ansvarig för pedagogisk omsorg	42	42
Annan kategori**	21	83
Föräldrar till barn i granskningen av pedagogisk omsorg	54	54
Totalt	901	1163

* Vid flera tillfällen genomfördes intervju med samma förskolechef två gånger.

** Tjänstemän som strateg, utredare, sakkunnig, utbildningsinspektör, planeringssekreterare, samordnare och controller etc.

Bilaga III

Publicerade rapporter i förskolesatsningen

Samtliga rapporter finns att ladda ner från Skolinspektionens hemsida, under fliken Förskolan.

<https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/forskolan/>

2017

- Förskolans arbete med jämställdhet

2016

- Förskolechefens ledning – om att ta ansvar för den pedagogiska verksamheten
- Omsorg på obekvämtid – om föräldrars möjlighet till omsorg när förskolan är stängd
- Förskolans pedagogiska uppdrag – om undervisning, lärande och förskollärares ansvar (*innefattar även granskningen om platsgarantin och den pedagogiska kvaliteten*)
- Socioekonomisk resursfördelning till förskolan
- Barnens lärande i pedagogisk omsorg – den lilla gruppens möjligheter och begränsningar
- Kommunernas tillsyn av fristående förskolor
- Trygghet och lärande för barn under 3 år – en ögonblicksbild av förskolans vardag
- Förskolans kvalitet och måluppfyllelse 2015–2017 – Delrapport I
- Om förskoleenkäten: <https://www.skolinspektionen.se/sv/Statistik/statistik-om-forskoleenkaten/>

2015

- En vanlig dag i förskolan – gruppstorlek, personaltäthet och trygghet

Bilaga IV

Kommande kvalitetsgranskningar 2017

Styrning och ledning

➤ **Huvudmannens styrning och ledning av förskolans kvalitet**

Granskningen avser belysa hur huvudmannen styr och stödjer förskolan mot måluppfyllelse enligt de nationella målen, främst förskolans läroplan. Granskningen tar därför utgångspunkt i huvudmannens systematiska kvalitetsarbete.

Verksamhetsnivå

➤ **Förskolans arbete med flerspråkiga barns språkutveckling**

Syftet är att bedöma om förskolan medverkar till att flerspråkiga barn utvecklas så långt som möjligt i sina språk och ska därför granska om förskolorna arbetar för att stödja flerspråkiga barns språkutveckling.

➤ **Matte-Naturvetenskap-Teknik i förskolans verksamhet**

Syftet är att granska att förskolan ger barnen möjlighet att utveckla sina förmågor, sitt kunnande, intresse och sin förståelse för matematik, naturvetenskap och teknik och därför granskas hur förskolan arbetar med att stimulera och utmana barnens lärande inom dessa målområden.

➤ **Förskolans arbete med barn i behov av särskilt stöd**

Här granskas om förskolan har beredskap och arbetssätt för att uppmärksamma flickor och pojkar i behov av särskilt stöd, så att de får möjlighet att utveckla sin sociala delaktighet och sitt lärande utifrån sina förutsättningar, om stödet kan tillgodoses i den ordinarie verksamheten och om det finns stödfunktioner och stödstrukturer som kan bistå den ordinarie personalen.

➤ **Värdegrund i förskolan**

Projektet syftar till att granska på vilka sätt värdegrundsarbetet blir tydligt i förskolans dagliga verksamhet och i undervisningen och hur barnen görs delaktiga, samt hur förskolechefen leder arbetet med värdegrundsuppdraget.

Särskilda projekt

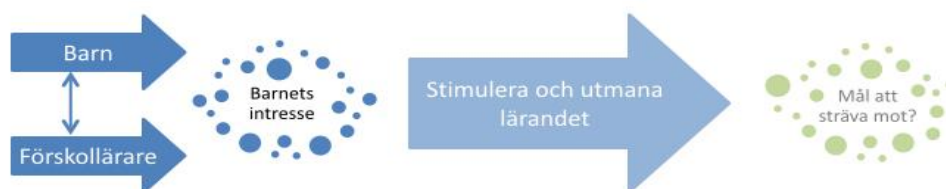
➤ **Förskoleenkäten till föräldrar och förskolepersonal**

Förskoleenkäten sänds varje termin till ca 30 000 vårdnadshavare med barn i förskolan, samt runt 9 000 förskolepersonal på 700–800 förskolor. Avsikten är att få en översiktlig bild av deras upplevelse av hur barnen har det och det pedagogiska arbetet i förskolan.

Bilaga V

Modell om barnets villkor för utveckling och lärande¹⁶⁴

Figur 1. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt samspel med andra barn. Förskolläraren stimulerar och utmanar inte lärandet. Det är osäkert i vilken riktning barnets utveckling går.

Figur 2. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt samspel med andra barn. Förskolläraren stimulerar och utmanar lärandet generellt utifrån barnets intresse dock inte medvetet mot de mål som förskolan ska sträva efter. Det är osäkert om barnets utveckling sker i riktning mot målen.

Figur 3. Barnet intresserar sig för något och stimuleras och utmanas genom lek, miljö och material samt samspel med andra barn. Förskolläraren *undervisar*, det vill säga, stimulerar och utmanar utifrån barnets intresse men med riktning mot de mål som förskolan ska sträva efter. Barnet ges möjlighet att utvecklas i **riktning mot målen**.

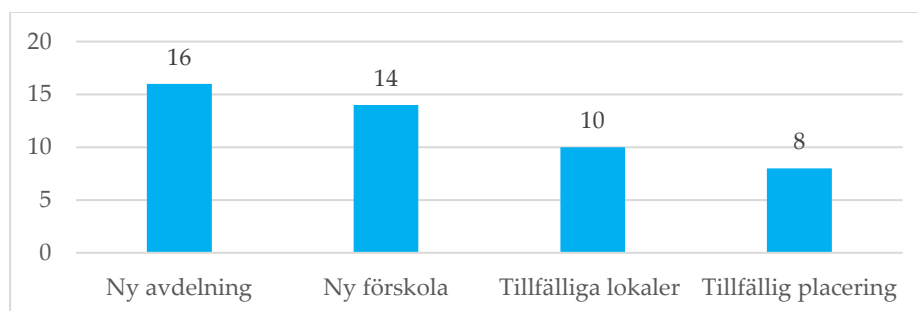
¹⁶⁴ Ur Skolinspektionens kvalitetsgranskningsrapport Förskolans pedagogiska uppdrag – om undervisning, lärande och förskollärares ansvar (2016).

Bilaga VI

Sammanställning av enkätsvar i granskningarna

Enkät till 19 kommuner som haft stora svårigheter att uppfylla platsgarantin

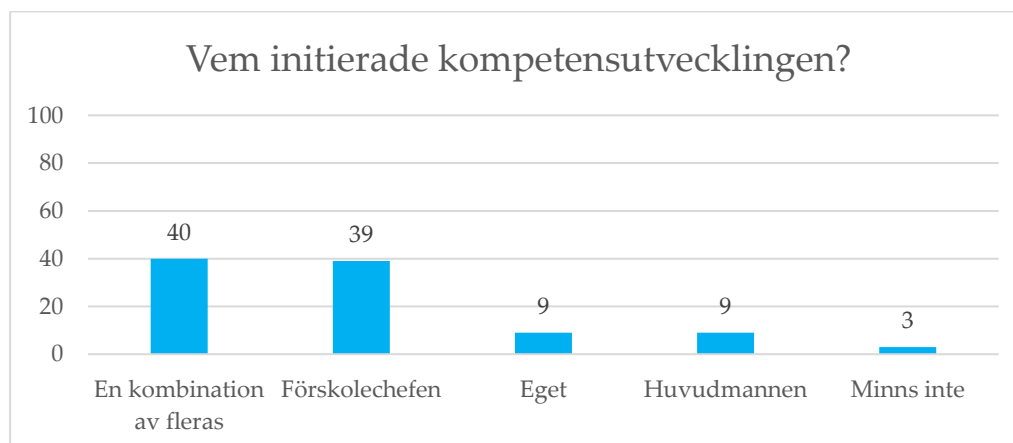
Figur 1. Visar antal kommuner som genomfört olika åtgärder för att klara av kravet om platsgarantin (N=19). Kommunerna har haft möjlighet att ange flera åtgärder.

Källa: Enkät inom ramen för kvalitetsgranskningen av platsgarantin och pedagogisk kvalitet

Enkät till personal om kompetensutveckling i granskningen om förskolechefens ledning

Figur 2. Andel (%) av personalen som uppger vem som tagit initiativ till deras kompetensutveckling (N=269).

Bilaga VII

Förskoleenkäten 2016

Förskoleenkäten är en del av Skolinspektionens granskning av förskolan. Under 2016 svarade 49 669 vårdnadshavare/föräldrar¹⁶⁵ till barn i förskolan på förskoleenkäten (svarsfrekvens 60 %). Totalt ingick 1 677 förskolor i föräldraenkäten 2016. Under hösten 2016 utökades förskoleenkäten till att inkludera personal och besvarades då av 7 037 personal på 865¹⁶⁶ förskolor (svarsfrekvens 79 %).¹⁶⁷

Enkäten ger en översiktlig bild av hur föräldrar upplever förskolan för sitt barn och hur förskolepersonalen upplever flera olika aspekter av verksamheten. Frågorna behandlade bland annat om områden som trygghet, omsorg, utveckling och lärande.

Frågorna som riktades till personalen handlade om det pedagogiska arbetet, men även om förskolans ledning. Enkätresultatet används bland annat som ett av flera underlag i den regelbundna tillsynen av kommunernas styrning och utveckling av sina förskolor. Enkäten har därför genomförts i de kommuner som Skolinspektionen planerat att göra tillsyn i under hösten 2016 och våren 2017. I mindre kommuner gjordes enkäten på alla förskolor i kommunen, i större kommuner gjordes enkäten på ett urval av förskolorna i kommunen. Enkäten har genomförts både på kommunala och fristående förskolor. De procentuella resultaten för föräldrars svar presenteras i tabell 1 och för förskolepersonalen i tabell 2 nedan.

Samtliga rapporter för kommuner och förskolor, finns i Skolverkets databas SIRIS, siris.skolverket.se.

Föräldrar är nöjda med förskolan

Sex av tio föräldrar på de förskolor som besvarade förskoleenkäten angav att det stämmer helt och hållet att förskolan väcker deras barns nyfikenhet, erbjuder en stimulerande miljö och att deras barn lär sig mycket på förskolan.¹⁶⁸ Föräldrar hade även i övrigt en mycket positiv bild av förskolan och upplever att barnen trivs, att de får närhet och tröst samt att barnen blir sedda och hörda av personalen på förskolan.

Föräldrars uppfattning om gruppstorlek och personaltäthet

Föräldrarnas upplevelse av personaltätheten hade endast ett mycket svagt samband med den faktiska inrapporterade personaltätheten på deras barns förskola.¹⁶⁹ Däremot visar en gruppjämförelse mellan förskolor med högst personaltäthet och förskolor med lägst personaltäthet, att på förskolor med den högsta personaltätheten är det också betydligt fler föräldrar som har uppfattningen att det är tillräckligt mycket personal.

¹⁶⁵ I den fortsatta texten används begreppet föräldrar. Begreppet innefattar förälder som är vårdnadshavare samt också annan vårdnadshavare för barnet.

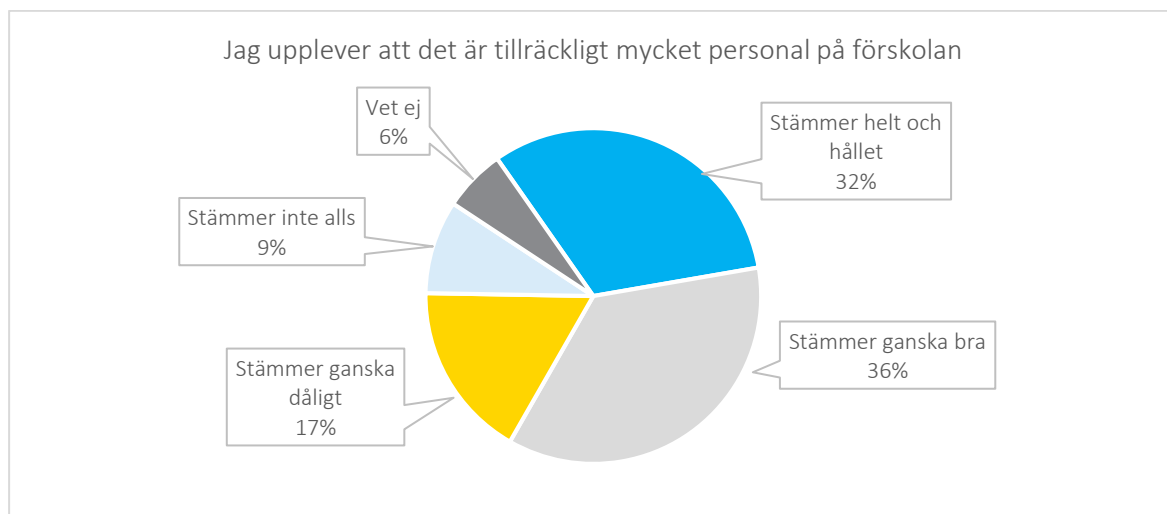
¹⁶⁶ På 34 stycken av de 899 deltagande förskolor som ingick hösten 2016 inkom inga svar från personal.

¹⁶⁷ Den personal som inkluderades i undersökningen var alla som arbetade med barngruppen på förskolan oavsett anställningens omfattning. Även vikarier ingick om förskolechef bedömt att de varit på förskolan kontinuerligt.

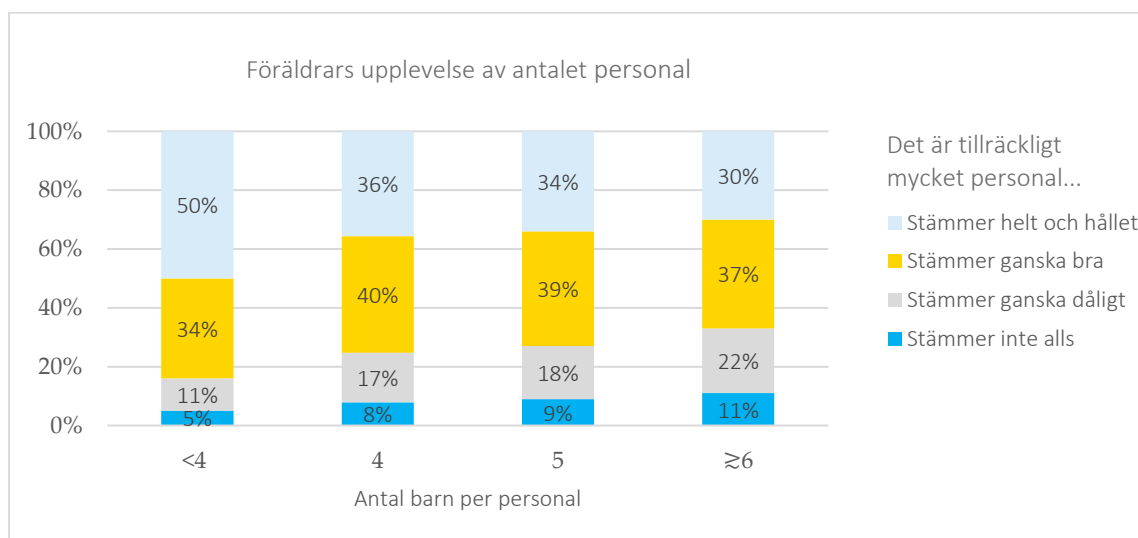
¹⁶⁸ Förskoleenkäten till föräldrar besvarades under 2016 av 49 669 föräldrar till barn i förskolan. Totalt ingick 1 677 förskolor i utskicken.

¹⁶⁹ Spearman's rho = .1, $p < .001$. Inrapporterad personaltäthet är en uppskattning av personaltätheten på förskolenivå utifrån förskolornas egen inrapportering av antal personal och barn till Skolinspektionen inför enkätutskicken.

Fig.1. Föräldrars upplevelse av antalet personal på förskolan

Det är 68 procent av föräldrarna som upplever att det i stort sett är tillräckligt med personal på deras barns förskola, medan en fjärdedel menar att det inte är så.

Figur 1. Svartsfördelningen i procent gällande föräldrars upplevelse av antal personal grupperat efter förskolans inrapporterade uppgifter om antal barn och personal.¹⁷⁰

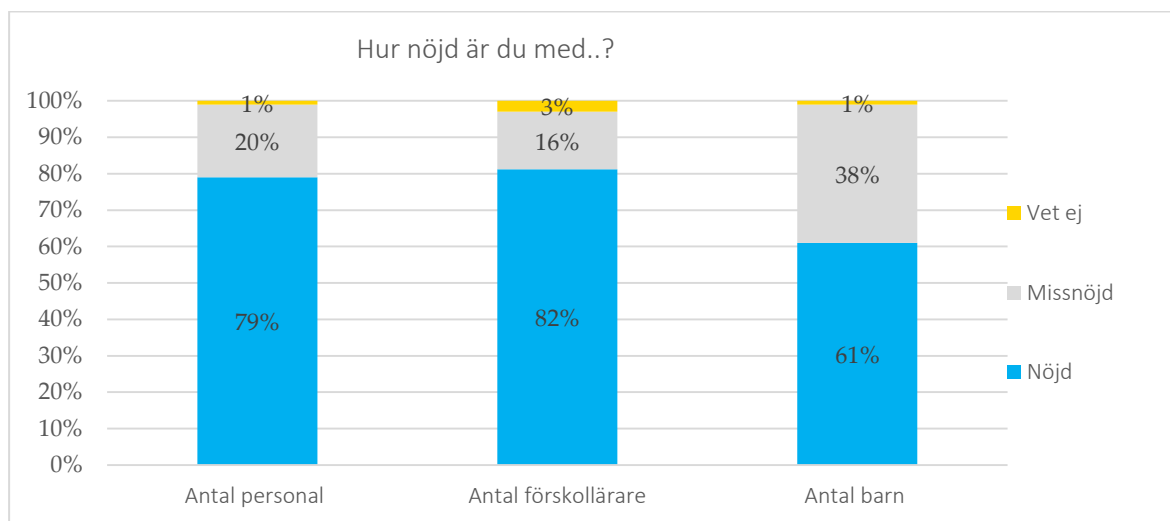
Figuren visar att det är något färre som är nöjda med antalet personal i de förskolor där det faktiskt är fler barn per vuxen i grupperna.

Förskolepersonalens uppfattning om personaltäthet

En majoritet av personalen är nöjda med såväl antalet personal som antalet förskollärare. Cirka en femtedel av personalen är i någon mån *missnöjda* med antalet personal och med antalet förskollärare på deras avdelning. En majoritet är också nöjda med antalet barn på sin avdelning, men två femtedelar svarar att de är *missnöjda* med antalet barn på avdelningen.

¹⁷⁰ Källa: de 887 förskolor där uppgifter om antal personal, antal barn och svar från föräldrar inkommit hösten 2016, Antal svarande (n) i respektive grupp: <4 barn per personal = 3019, 4 barn per personal = 4528, 5 barn per personal = 11165, ≥6 barn per personal = 5064. De 1539 som svarat "Vet ej" ingår inte i tabellen.

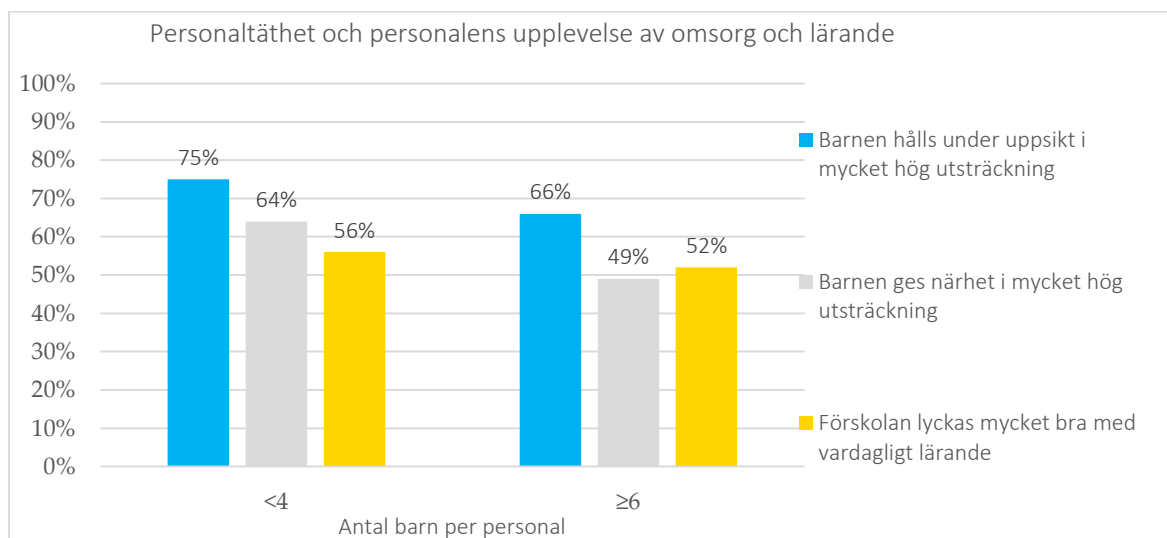
Figur 3. Svartsfördelningen när det gäller personalens nöjdhet med antal personal, antal förskollärare och antal barn på den avdelning de arbetar på. Andelarna för svarsalternativen "mycket nöjd" och "ganska nöjd" har slagits ihop. Även andelarna för svarsalternativen "mycket missnöjd" och "ganska missnöjd" har slagits ihop.

Personalens nöjdhet med antalet personal och personaltätheten hade, precis som för föräldrarna, ett svagt samband med antalet barn per personal på deras förskola¹⁷¹ och samma mönster hittas i personalens svar när grupper av de med högst och de med lägst personaltäthet jämförs.

Sambandsanalyser visar att nöjdhet med antalet barn och personal i viss mån är kopplat till upplevelser av att förskolan kan ge stöd, känslomässig trygghet och känslan att man som anställd i högre grad kan påverka verksamheten och är nöjd med förskolans ledning.¹⁷² Jämförelser mellan förskolor med den högsta och den lägsta personaltätheten visar att andelen personal som är mest positiv till verksamhetens arbete med omsorg och lärande ökar något där det finns högre personaltäthet.

Figur 4. Högst och lägst personaltäthet och personalens upplevelse av omsorg och lärande.¹⁷³

Figur 4 visar att på förskolorna med högst personaltäthet uppger 10 procent fler personal att barnen hålls under uppsikt i *mycket hög utsträckning* och att förskolan lyckas *mycket bra* med att erbjuda en stimulerande miljö.

¹⁷¹ Spearman's rho = .2, $p < .001$ (desto högre personaltäthet desto nöjdare personal)

¹⁷² Korrelationer mellan .5 och .3, Spearman's rho $p < .001$

¹⁷³ Jämförelse mellan extremgrupperna (högst och lägst) vad det gäller inrapporterad personaltäthet. Antal svarande (n) i varje grupp: <4 barn per personal = 1091, ≥6 barn per personal = 2539.

Dessa personaltäthetsgrupper skiljer något mer vad det gäller personalens upplevelse av att kunna erbjuda barnen närhet i *mycket hög utsträckning*.

Intressant nog är skillnaden betydligt mindre vad det gäller upplevelsen av att kunna arbeta med vardagligt lärande, där 56 procent uppger att de upplever att de lyckas mycket bra där det är högre personaltäthet. Motsvarande andel som anser att de lyckas där det är lägre personaltäthet är 52 procent.

Tabell 1.

Föräldrar upplevelse av verksamheten på förskolan, svarsfördelningen i andelar för samtliga frågeområden (n= 49 669). I totalresultatet viktas svaren så att varje kommun bidrar till totalresultatet proportionerligt mot det antal förskolebarn som fanns i kommunen.

		Stämmer helt och hållet	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer inte alls	Vet ej
Information om barnets utveckling	Jag upplever att jag får fortlöpande information om mitt barns tillvaro på förskolan.	57 %	36 %	6 %	1 %	0 %
	Jag upplever att förskolan tar hänsyn till den information jag förmedlar om mitt barn (t.ex. om barnets mående, familjesituation eller utveckling).	67 %	28 %	3 %	1 %	2 %
	Jag upplever att jag fick tydlig information om hur det går för mitt barn på förskolan under utvecklingssamtalet. *	73 %	23 %	3 %	1 %	1 %
Normer och värden	Jag upplever att förskolepersonalen arbetar för att barnen ska utveckla respekt för varandra.	68 %	24 %	1 %	0 %	6 %
	Jag upplever att det är tydligt att kränkande behandling inte accepteras på förskolan.	65 %	23 %	2 %	1 %	10 %
	Jag upplever att flickor och pojkar ges samma förutsättningar på förskolan.	64 %	18 %	1 %	0 %	16 %
Trygghet och omsorg	Jag upplever att förskolan ger mitt barn en bra balans av aktivitet och vila under dagen.	60 %	32 %	3 %	0 %	5 %
	Jag upplever att mitt barns känslomässiga behov (som t.ex. behov av tröst, närhet och bekräftelse) tillgodoses på förskolan.	57 %	31 %	3 %	1 %	8 %
	Jag upplever att mitt barn trivs på förskolan.	75 %	23 %	2 %	0 %	0 %
Utveckling och lärande	Jag upplever att verksamheten på förskolan väcker mitt barns nyfikenhet.	64 %	31 %	3 %	0 %	2 %
	Jag upplever att förskolan erbjuder mitt barn en stimulerande miljö.	61 %	32 %	4 %	1 %	1 %
	Jag upplever att mitt barn lär sig mycket på förskolan.	62 %	33 %	3 %	0 %	2 %
Anpassning efter barnets behov	Jag upplever att mitt barn får ett tillräckligt stöd på förskolan.	58 %	33 %	3 %	1 %	6 %
	Jag upplever att det är tillräckligt mycket personal på förskolan.	32 %	36 %	17 %	9 %	6 %
	Jag upplever att förskolan har problem med bemanningen (t.ex. stor personalomsättning, svårt att få vikarier).	13 %	20 %	19 %	24 %	25 %
Barns inflytande	Jag upplever att barnen får vara med och bestämma om hur det ska vara på förskolan.	36 %	31 %	3 %	1 %	29 %
	Jag upplever att barnen blir "sedda och hörda" av förskolepersonalen.	56 %	33 %	3 %	1 %	7 %
	Jag upplever att barnen får ge uttryck för sig själva på förskolan (t.ex. förmedla åsikter, tankar, intressen).	55 %	27 %	2 %	0 %	15 %

*det var 17% som angav att de inte haft utvecklingssamtal

Tabell 2.

Personalens upplevelse av verksamheten på förskolan, svarsfördelningen i andelar för samtliga frågeområden (n= 7037). I totalresultatet viktas svaren så att varje kommun bidrar till totalresultatet proportionerligt mot det antal förskolebarn som finns i kommunen.

		Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Vet ej
Pedagogiska arbetet	Hur väl lyckas förskolan erbjuda barnen en stimulerande miljö?	34 %	60 %	5 %	0 %	0 %
	Hur väl lyckas förskolan väcka barnens nyfikenhet?	38 %	58 %	3 %	0 %	0 %
	Hur väl lyckas förskolan få med lärande i de vardagliga aktiviteterna?	52 %	45 %	3 %	0 %	0 %
Läroplansområden 	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med det svenska språket?	48 %	47 %	4 %	0 %	1 %
	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med andra modersmål än svenska?*	7 %	33 %	31 %	7 %	10 %
	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med estetiska uttryck (som t.ex. dans, drama, musik, och måleri)?	35 %	54 %	10 %	1 %	0 %
Läroplansområden 	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med teknik?	13 %	57 %	25 %	2 %	3 %
	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med naturkunskap?	34 %	56 %	9 %	0 %	2 %
	Hur bedömer du förskolans pedagogiska arbete med matematik?	38 %	55 %	5 %	0 %	1 %
		I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	I låg utsträckning	Inte alls	Vet ej
Säkerhet	I vilken utsträckning hålls barnen under uppsikt på förskolan?	67 %	31 %	2 %	0 %	0 %
	I vilken utsträckning förebyggs konflikter mellan barnen på förskolan?	48 %	46 %	5 %	0 %	1 %
	I vilken utsträckning finns riskfyllda områden på förskolan (tänk både inomhus och utomhus)?	3 %	16 %	74 %	5 %	2 %
Känslomässig trygghet	I vilken utsträckning får barnen individuell uppmärksamhet på förskolan?	24 %	58 %	17 %	0 %	1 %
	I vilken utsträckning får barnen närhet på förskolan när det behövs?	53 %	41 %	6 %	0 %	0 %
	I vilken utsträckning får barnen tröst på förskolan när det behövs?	76 %	22 %	2 %	0 %	0 %
Stöd	I vilken utsträckning får alla barn det stöd de behöver?	23 %	60 %	16 %	0 %	1 %
	I vilken utsträckning kan den vardagliga verksamheten anpassas efter barnens behov?	22 %	65 %	12 %	0 %	1 %
	I vilken utsträckning bedömer du att det finns möjligheter att få extra resurser till stöd vid behov?	8 %	32 %	47 %	7 %	7 %

		I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	I låg utsträckning	Inte alls	Vet ej
Modersmålsutveckling för flerspråkiga barn	I vilken utsträckning har du kännedom om flerspråkiga barns språkkunskaper i de språk som inte är svenska?	7 %	30 %	47 %	8 %	8 %
	I vilken utsträckning uppmuntras flerspråkiga barn använda alla sina språk på förskolan?	12 %	34 %	38 %	6 %	10 %
	I vilken utsträckning ingår de flerspråkiga barnens språk i det vardagliga arbetet på förskolan? Här menas alltså det/de språk som inte är svenska.	4 %	18 %	54 %	14 %	9 %
		Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Vet ej
Glädje och trivsel	Hur väl lyckas förskolan skapa en verksamhet där barnen har roligt?	58 %	40 %	1 %	0 %	0 %
	Hur väl lyckas förskolan skapa en positiv stämning för barnen?	59 %	40 %	1 %	0 %	0 %
	Hur väl lyckas förskolan se till att alla barn trivs i verksamheten?	56 %	42 %	1 %	0 %	0 %
Jämställdhet	Hur väl lyckas förskolan med att motverka stereotyper och föreställningar om kön?	31 %	57 %	5 %	0 %	6 %
	Hur väl lyckas förskolan ge flickor och pojkar samma förutsättningar?	60 %	38 %	1 %	0 %	1 %
	Hur väl lyckas förskolan ge flickor och pojkar samma utrymme i verksamheten?	59 %	38 %	2 %	0 %	1 %
Värdegrund	Hur är förskolans arbete med att förmedla människors lika värde?	63 %	35 %	1 %	0 %	1 %
	Hur är förskolans arbete med att förmedla tolerans för olikheter?	57 %	39 %	2 %	0 %	2 %
	Hur är förskolans arbete med att förmedla ett respektfullt sätt mot varandra?	62 %	35 %	2 %	0 %	1 %
		I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	I låg utsträckning	Inte alls	Vet ej
Kränkande behandling	I vilken utsträckning förs diskussioner bland personalen om vad som är kränkande behandling i förskolan?	34 %	46 %	16 %	1 %	3 %
	I vilken utsträckning har all personal på förskolan samma uppfattning om vad som menas med kränkande behandling?	29 %	50 %	10 %	1 %	10 %
	I vilken utsträckning känner du att du kan säga till kollegor om du uppfattar att de behandlar ett barn på ett kränkande sätt?	24 %	48 %	21 %	2 %	5 %
Förskolechefens insyn	I vilken utsträckning besöker förskolechefen barngruppen?	20 %	27 %	44 %	9 %	1 %
	I vilken utsträckning bedömer du att förskolechefen känner till förskolans arbetssätt?	42 %	41 %	14 %	1 %	2 %
	I vilken utsträckning bedömer du att förskolechefen vet vilka utmaningar personalen har?	34 %	42 %	20 %	2 %	3 %

		I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	I låg utsträckning	Inte alls	Vet ej
Gehör för personalen	I vilken utsträckning upplever du att du kan ta upp problem på förskolan med din förskolechef?	51 %	36 %	10 %	1 %	2 %
	I vilken utsträckning upplever du att du kan påverka verksamheten?	26 %	54 %	17 %	1 %	2 %
	I vilken utsträckning får du uppleva att du har betydelse på arbetsplatsen?	40 %	46 %	11 %	1 %	1 %
Kompetensutveckling	I vilken utsträckning utvärderas behovet av kompetensutveckling på förskolan?	15 %	46 %	25 %	2 %	11 %
	I vilken utsträckning har den kompetensutveckling som erbjudits haft koppling till behov som funnits på förskolan?*	19 %	45 %	18 %	2 %	10 %
	I vilken utsträckning upplever du att du haft användning av den kompetensutveckling du fått?	23 %	49 %	17 %	2 %	10 %
		Mycket nöjd	Ganska nöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd	Vet ej
Barngruppen	Hur nöjd är du med antalet barn på din avdelning?	21 %	40 %	24 %	14 %	1 %
	Hur nöjd är du med sammansättningen av barngruppen på din avdelning?	30 %	51 %	13 %	4 %	2 %
	Hur nöjd är du med hur förskolan tar hänsyn till konsekvenser för barnen vid förändringar i barngruppen (som t.ex. när barngruppen utökas eller minskas)?	15 %	42 %	27 %	7 %	10 %
Personalgruppen	Hur nöjd är du med antalet personal på din avdelning?	34 %	45 %	15 %	5 %	1 %
	Hur nöjd är du med antalet förskollärare på din avdelning?	47 %	35 %	11 %	5 %	3 %
	Hur nöjd är du med vikariesituationen på din förskola?	12 %	41 %	28 %	17 %	2 %
Generell organisation	Hur nöjd är du med förskolans ledning?	31 %	51 %	12 %	3 %	4 %
	Hur nöjd är du med tydligheten i arbetsfördelningen på förskolan?	27 %	56 %	11 %	2 %	3 %
	Hur nöjd är du med förhållningsättet mot barnen på förskolan?	52 %	44 %	2 %	0 %	1 %

*13 % angav att det ej fanns flerspråkiga barn på förskolan

** 6 % angav att de ej erbjudits kompetensutveckling